TARİH Konuşuyor

AYLIK TARİH Mecmuası

CİLT: 2 SAYI: 7 AGUSTOS 1964 FİATI: 250 KRŞ.

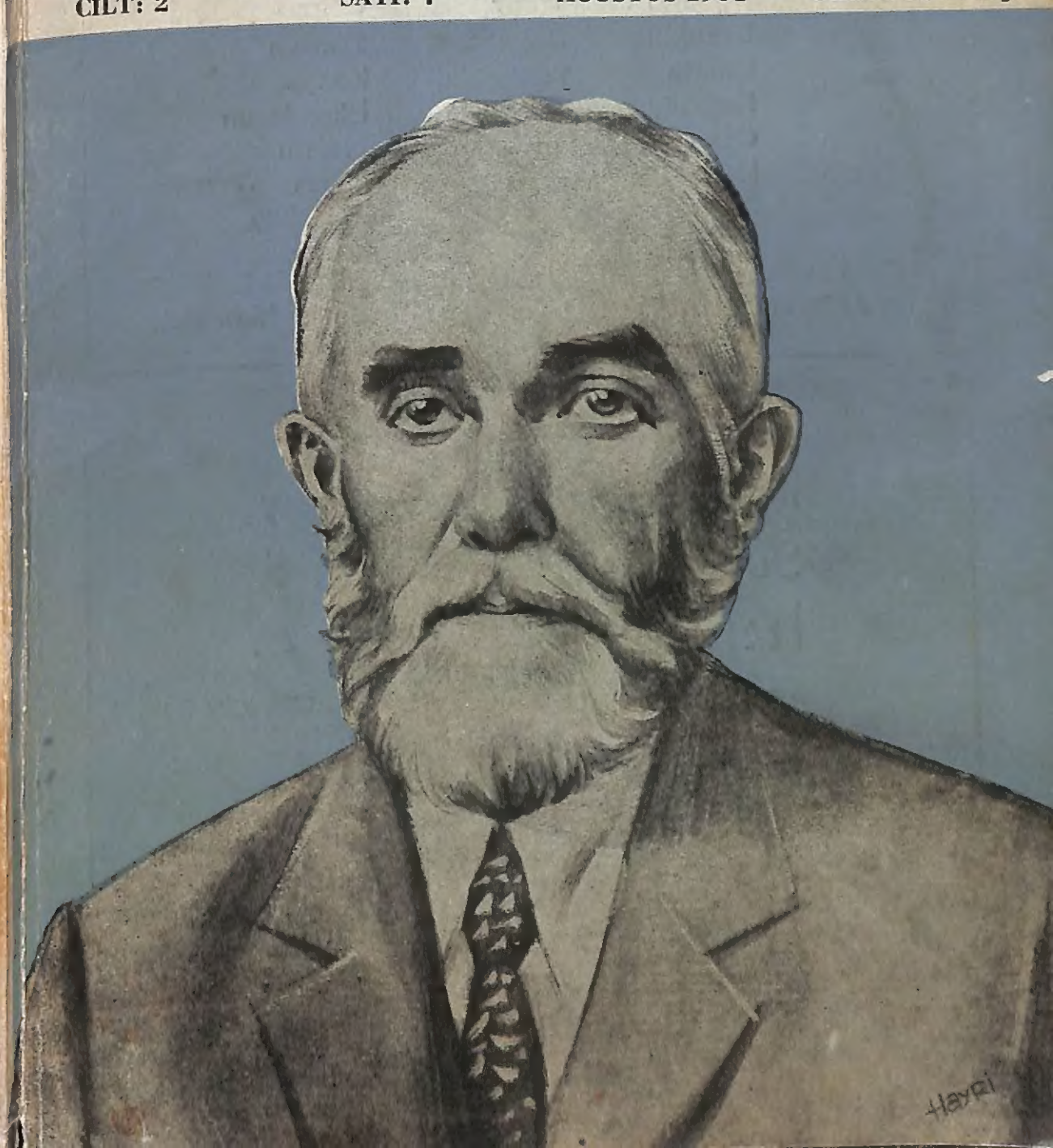

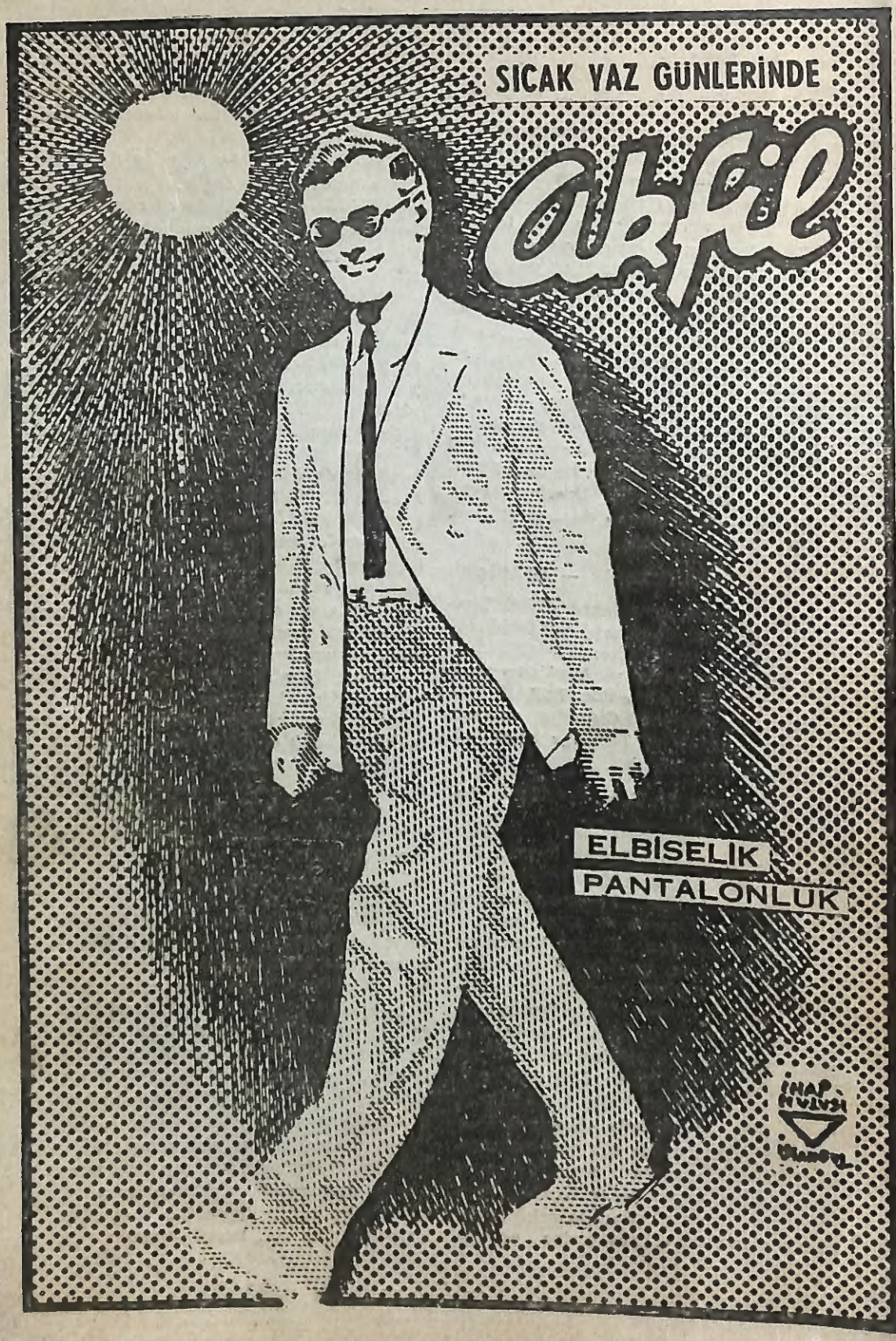
SICAK YAZ GÜNLERİNDE
Akfil
ELBİSELİK
PANTALONLUK

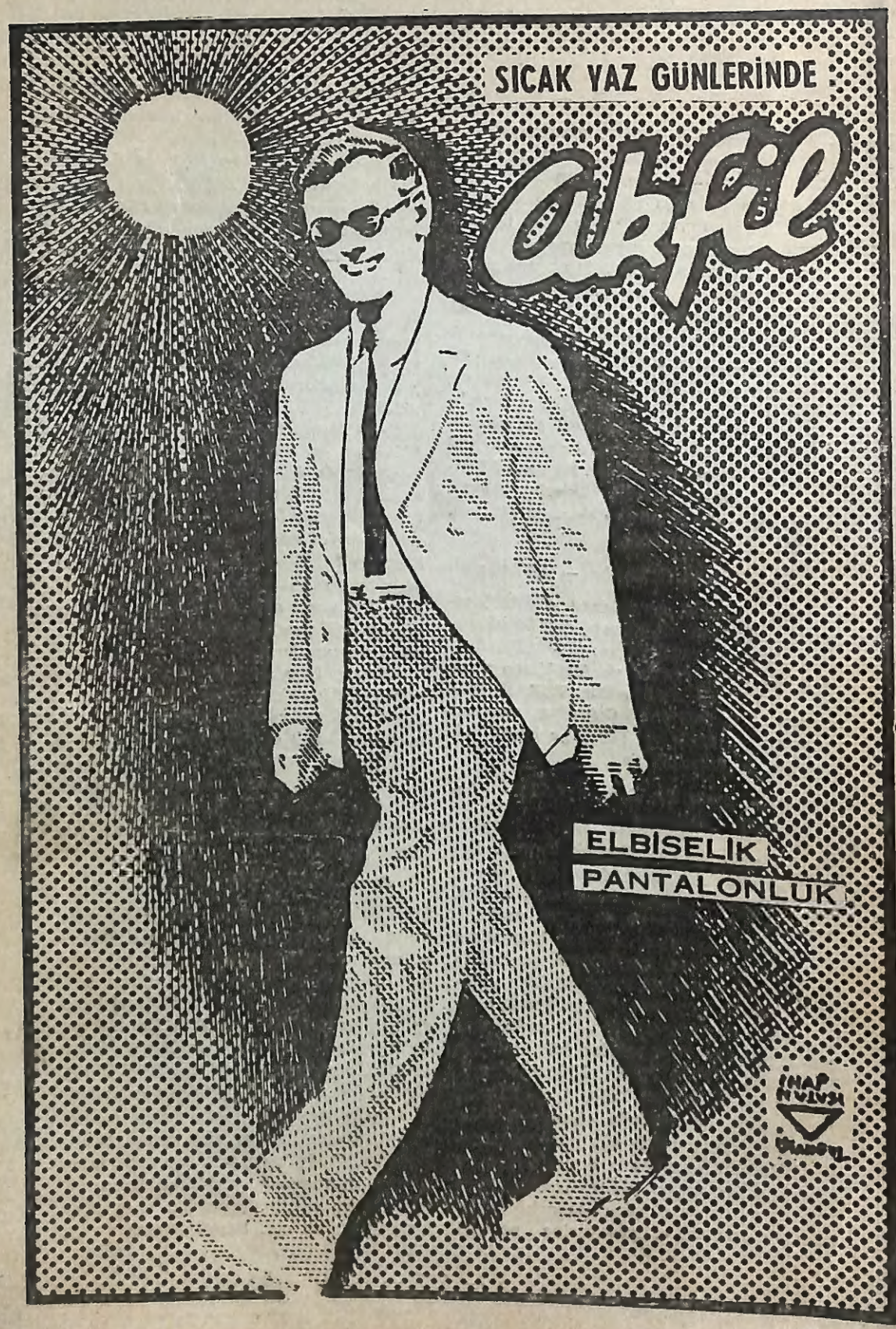

TARİH Konuşuyor

AYLIK TARİH Mecmuası

CİLT: 2 SAYI: 7 AGUSTOS 1964 FİATI: 250 KRŞ.

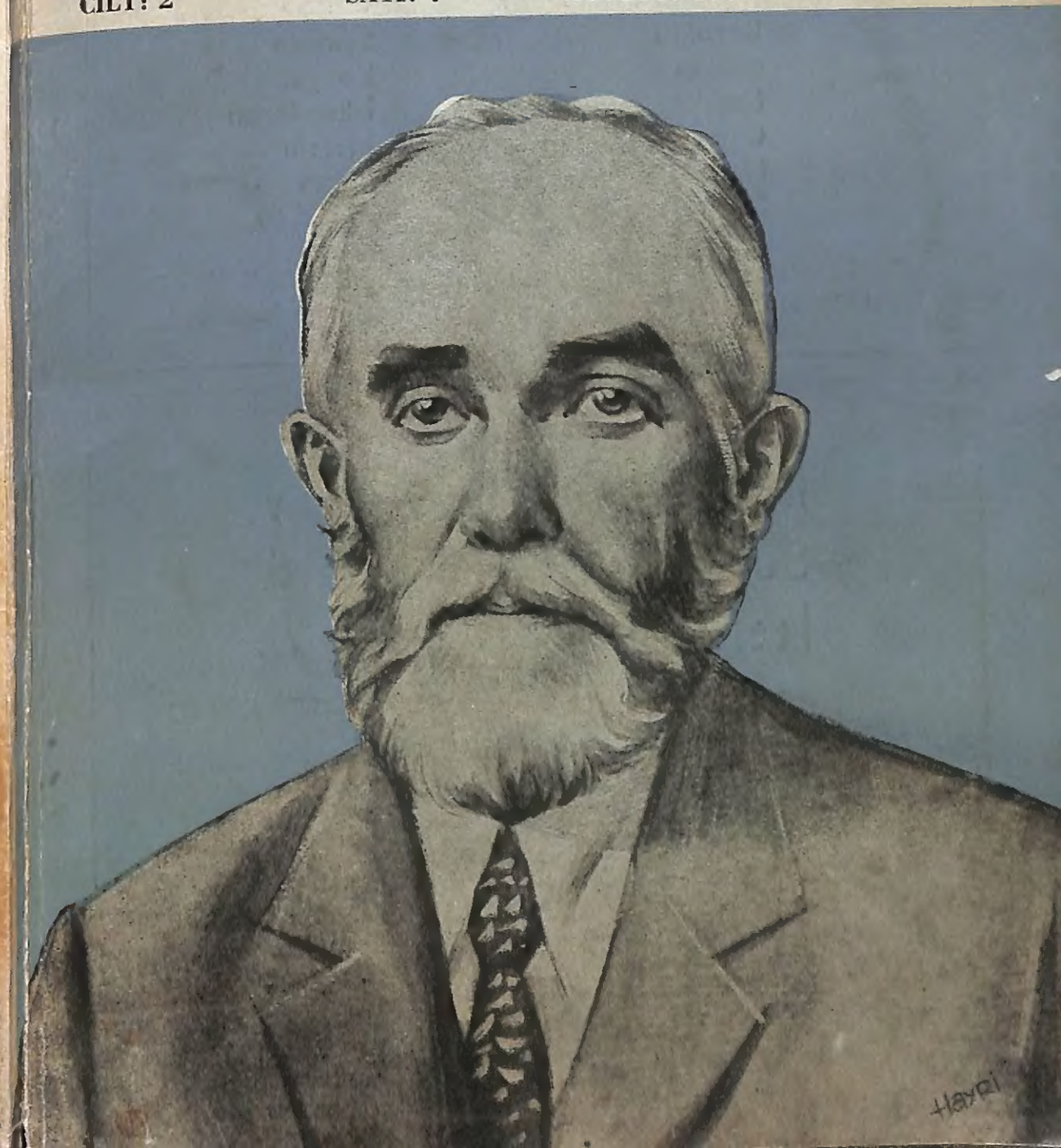

TÜRKİYE KREDİ BANKASI

Sermayesi 20.000.000 T.L. Merkezi : İstanbul

Şubeleri:

İstanbul	İzmir	Edirne
Beyoğlu	Ankara	Samsun
Galata	Yenişehir Ankara	Konya
Kadıköy	Anafartalar Ankara	İskenderun
Osmanbey	Adana	Mersin
Hasköy	Çapa	Bursa
Beyazıt		Bakırköy

HERNEVİ BANKACILIK MUAMELÂTI - BÜTÜN YABANCI MEMLEKETLERDE MUHABİRLER

Telgraf adresleri Umum Müdürlük: Bankorkgen - İstanbul Şubeler: Bankor

TARİHE IŞIK TUTACAK ESERLER :

Prens Sabahattin Bey, Sultan II. Abdülhamid, İttihad ve Terakki...

İNANDIĞI VE MÜDAFAA ETTİĞİ FİKİRLER İÇİN ÜÇ DEVRİN DE «İSTENMİYEN ADAM» I OLAN BİR MÜTEFEKKİRİN HAYATI VE BİLİNMİYEN CEPHELERİLE MÜCADELELERİ...

Hiçbir kitapçıda bulunmaz, Posta ödemeli gönderilir. 320 sahife, pantazot ciltli 12,50 liradır. İsteme adresi :

TARİH YAYINLARI, POSTA KUTUSU 167 — İSTANBUL

NOT : Satış bedeli 12,5 lira olan eser, TARİH KONUŞUYOR aboneleri için tenzilâtı ile ON liradır. Elde mahdut sayı kalmıştır.

Açık Haberleşme

Sayın Yusuf Benlioğlu — Malatya.

Bahsettiğiniz mevzu, günün politikasıyla alâkalıdır. Bu bakımdan size, tatmin edici bir cevap vermek mümkün değil... Yalnız şu kadarını söyliyelim ki, millî siyasetleri, tarih ve coğrafya yolu tâyin eder. Bunun dışındakiler birer «zorlama»dır. Bizim hazin kaderimiz de şudur: Bizimle müzakere masasına oturanlar bu gerçeğin farkındadırlar da, bizimkiler çok zaman; sahte tebessümleri veya kelime tâvizlerini, tarih ve coğrafya realitelerini değiştirmiş sanırlar. İşin en hazin tarafı da, milletin, bu yapmacık dostluklara inandırılmış olması, hattâ hakikati söylemenin «vatan ihaneti» ne kadar dayanan tenkid ve tehditlere yol açmasıdır. Ne denir? Tanrıdan, başta «devlet büyükleri» olarak cümlemize «tarih şuuru» duasına çıkalım, âmin... Hürmetlerimiz.

Sayın İhsan Gökaydın — Mürefte.

Suallerinizin cevaplarını «Türk Şeceresi» seri yazımızda bulacağınızı ümid eseriz. Kısaca cevaplıyalım: Türklüğün öz kaynağı Orta-Asya'dır ve Ana-Vatan deyimi ile TURAN ifade edilir. TURAN, âfâkî bir tâbir değildir: Coğrafya sınırları belli bir bölgedir ve Türklüğe beşik olmuştur. Hürmetlerimiz.

☆ — *Sayın Dr. Rıza Alptekin — Ankara.*

Ya gülmek, ya ağlamak lâzım... Fakat sanırım ki gülmek devri geçti de sadece düşünmek şart... Müsaadenizle size, şu fıkrayı hatırlatayım da, sayın muhatabınıza okuyuveriniz: Birinci Meşrutiyet hazırlığı sırasında, kendilerine «*kudemâ*» yâni «*eskiler*» denilen bazı vezirler ve ülemâ *(yâni din adamları)* Meşrutiyetin aleyhinde bulunuyorlardı. Sultan Hamid, yeni tahta çıkmıştı ve kendisine hâs usullerle bu zevatı, Mithat Paşa, Namık Kemal, Ziya Paşa, Süleyman Paşa, Agâh Efendi, Ali Suavî'nin bulunduğu «Kanun-u Esasî'yi hazırlama heyeti» nin içine sokuvermişti. *Kudemâ* grubunun başında olan ve sözcülüğünü yapan Müşir Namık Paşa Müslüman olmıyanlardan da asker alınması, onların da «cizye» yerine, normal vergi vermeleri aleyhinde bulunuyordu. Dayanamadı, büyük bir tehevvürle elini masaya vurarak:

«— Yâni, dedi, bu Kanun-u Esasî kabul edilirse, Agob, Bohor, Yorgi Beytülmal-i Müslimini mürakabe mi edecek? Onların hizmet ve parasının ithâl edileceği bir hazineden ehl-i İslâmın iştirâki küfrünü terviç edemem!...»

Namık Kemal çok hiddetlenmişti. Cevap vermek üzere ayağa kalkacağı sırada, yanında olan hakîm şair Ziya Paşa, genç ve ateşli arkadaşının kolunu çekti, onu yerine oturtarak ayağa kalktı, şu cevabı verdi:

«— Paşa... Paşa... Bugün Beytül-mal-i Müslimin yoktur. Hazret-i Muhammet zamanında da, Hicaz'da sâkin olanların arasındaki mişrikler de bu beytülmâl'e iştirâk ederlerdi. Dünyanın her yerinde hazine-i devlet vardır. Eğer hayâl ettiğiniz Beytülmâl-i Müslimin olsaydı, domuzdan, şaraptan, rakıdan, afyondan, kumar kâğıdından vergi alıp size burada bu hezeyanları söyletmek için ayda dört yüz altın maaş veremezlerdi.

Namık Paşa sustu tabii... Fakat görüyorsunuz ki, doksan sene sonra, kafası silindir şapkalı, cebinde mebusluğun yılda üç bin dolarlık dövizi, vatanın dört köşesini parasız dolaşma hakkı olan ve bu milleti *«temsil etme»* iddiasında olanlar arasında da böyle konuşanlar çıkabiliyor demek!... Onlara değil, kendimize kızalım. Sevgilerim.

Sayın Habib Yeterlik — Malatya.

Devlet adamlarının, yetiştikleri şehir ve beldeleri, devlet imkânlarının dağıtılması sırasında hissî veya siyasî sebebler ve kaynaklarla maddeten veya mânen bağlı bulundukları yerlere tercih ölçüleri içinde ayırmaları yeni bir şey değildir!... Hattâ öylece ki, Mithat Paşanın Devlet Şûrası Reisliği zamanında, asıl sebebi BU olan bir tamim, bütün vilâyetlere gönderilmişti. Görüyorsunuz ki, şikâyetinizin oldukça derinlemesine inen mâzisi var. İleri Batı Demokrasilerinde de, aynı mevzuda zaman zaman dertlenmelere şâhit oluyoruz. Ne de olsa bu tercih, insanlığın vazgeçilmez hislerinden birisi... Saygılarımız.

TARİH Konuşuyor

AYLIK TARİH Mecmuası

CİLT: 2 SAYI: 7 AĞUSTOS 1964 FİATI 250 KURUŞ

Sahibi, Muharriri :
CEMAL KUTAY

Yazılışleri Müdürü
MUSTAFA UNAN

İdare yeri :
Nuruosmaniye Cad. No. 78/A Tarih Yayınları.
Telefon : 22 78 10

Muhabere ve para gönderme adresi : Posta Kutusu 67 — İstanbul

ABONE ŞARTLARI :
Yıllık 24, Altı aylık 12 lira. Dış ülkelere iki mislidir.

Bu sayı, İstanbul'da Ercan Matbaasında dizilmiş, 15.000 adet basılmıştır.

Klişeler Nuray Klişe Atelyesinde yapılmış, kapak Ersa Matbaacılık Koll. Şirketinde basılmıştır.

Aboneler için, her altı ayda bir, maliyetine, pantazot cild kapakları bazırlanmaktadır.

Kızlar Ağasının Aklı...

İkinci Sultan Mahmut devri.. Ruslarla 1827-1828 savaşı ağır şartlarla devam ediyor. Yeniçeri fesadını kapıyan ıslâhatçı padişahın Asakir-i Mansure-i Muhammediyyesi, bir taraftan da Kavalalı Mehmet Ali Paşa gailesiyle uğraşıyor. Çar'ın fevkalâde elçisi, öyle tekliflerle İstanbul'a gelmiştir ki, bunları kabul etmek, devletin haysiyet ve istiklâlinden doldurulmaz fedakârlıklara zorluyor. Red halinde ise, neticesi hiç de ümitli olmıyan savaşa devam mecburiyeti var. Sultan Mahmut bir çâre tavsiye edebilecek devlet büyüklerini Saraya dâvet ediyor. Padişahın huzurunda olanlar içinde, sadece Saraydaki mevkiinin icabı olarak Kızlar Ağası da vardır. Ağa Hazretleri, sohbetinden pek hoşlandığı Keçeci Zade İzzet Molla'nın yanına oturmuştur. Değişen devri kavrıyamamış ve tehlikenin büyüklüğünün farkında olmamanın rahatlığı içinde ve herkesin yüzündeki kedere ve bir çeşit hiddet ve küçümseme hissi ile İzzet Mollaya söyleniyor:

«— Efendi,. Bu telâş neye? O kâfir'e (yâni Rus Çarına demek istiyor) tâcını tahtını biz vermedik mi? Verdiğimiz gibi geri alırız!..»

Yavaş sesle söylenmesine rağmen, padişah Kızlar Ağasının söylediklerini duymuştur. Bu sırada İzzet Molla'nın ellerini açıp duaya başladığını görünce soruyor:

«— Efendi,. Neye dua ediyorsunuz?»

«— Cenab-ı Hakka, Kızlar Ağası kulunuzun aklını bir gün bana ihsan edib rahat uyku uyumamı nasib etmesi için dua ediyorum Efendimiz..»

Yıl 1964... Mevki: Türkiye.

Ve sayısız temel dâvâlar: Yaşanılan çağa yüzyıllar ötesinden bakan sayısız dâvâlar,. Bunlara şifa ve çâre bulmak için de sayısız ümid meclisleri,.

Kızlar Ağasını hiç de aratmıyacak ne de çok ses var. Olmıyan, sadece Keçeci zade İzzet Molla'nın Tanrıya kalkan elleri... Çünkü bu ülke nice zamandır zenci kerametlerini «siyasî basiret» sayma illetinin dertlisidir!.

CEMAL KUTAY

Küçük Düşmanlar, Büyük Düşmanlar..

★ DÜNYA HARİTASI, OSMANLI DEVLETİ ve BİR ARZU:

Napolyon Bonapart'ın Osmanlı Ordusunda vazife almak istediği tarihî bir gerçektir. Avrupada, kendi adına bir devri açmış ve dünyayı on beş yıl birbirine katmış olan bu büyük askerin Türk milletine karşı hayranlık duyguları beslediği muhakkaktı: Onun, imparatorluğumuzun o günkü idarecilerini beğenmeme ve hattâ onlara zaman zaman düşmanca davranmasında, kendi kıymetinin vaktiyle anlaşılamamış olması kadar, bu idarecilerin Türk milletine lâyık olmamalarının da tesirini aramak hata olmaz.

Napolyon Osmanlı Ordusunun ıslâhı vazifesini istediği zaman, Osmanlı tahtında Birinci Abdülhamid vardı ve adı daha sonra Humbaracı Ahmet Paşa olan Kont Bonêval ile Baron dö Tod, Osmanlı ordularında vazifeli idiler.

★ — GENERAL SEBASTİYANİ'YE VERİLEN VAZİFE:

Aradan seneler geçmiştir: Napolyon Bonapart, Fransanın, sadece Fransanın değil, bütün Avrupanın hâkimidir: Yaklaşan tehlikeye karşı o yıllarda Asya'da Türk Ana Vatanını ele geçirerek bir «Cihan Devleti» olmanın hırsı içinde çırpınan Rusya Çarlığı, Hind yolunu Fransaya kapamak istiyen ve Mısır'ı elde etmeyi kararlaştıran İngiltere ile elele vermişler, Napolyona karşı bir ölüm-kalım savaşına girişmişlerdi. Napolyon, Nizam-ı Cedid ıslâhatı içinde olan ve Osmanlı Padişahlarının en büyüklerinden, devrini idrâk şuuruna en geniş mânasıyla sahib olduğunu, başıyla ödiyen Üçüncü Sultan Selim'in giriştiği çetin mücadeleyi safha safha ve alâka ile takip ediyor, Mısır'ı İngilizlere kaptırmamak için yaptığı teşebbüsün yine bir Türk Kumandanı Cezzar Ahmet Paşanın Akka müdafaasıyla asıl hedefini bulamamış olmasına rağmen, İstanbula, en güvendiği yakınlarından birisini, General Sebastiyani'yi gönderiyordu.

General Sebastiyani'nin daha sonra neşredilen «rapor» ları, o gününün içyüzü için en dikkate değer ve ibret verici vesikalardır. Fransız elçisinin başlıca vazifesi, Osmanlı devletini İngiltere ve Rusya aleyhine, Fransızlarla birlikte harbe sokmaktı. Padişahın çırpınmalarına rağmen, artık kökünden çürüyen devlet anlayışının dertleri içinde olan o koskoca Osmanlı ülkesinin kurtuluş ümidini neden kaybettiğini, General Sebastiyani, Napolyona yazdığı bir raporda şöyle anlatıyor:

«— Padişahın bütün iyi niyetine ve cidden hayranlık yaratan himmetine rağmen, Osmanlı idarecilerinin hakikatleri görememek gafleti her gün ümidlerimi kırmaktadır. Dün Zât-ı Şâhane tarafından kabul edildim. Padişah, Rusyanın yıkılması kadar devletinin bekası için arzu edilecek başka bir gaye tasavvur edemediğini, bu sebeple Fransanın safında harbe girmeyi düşünebileceğini ve bunun için sayısız haklı sebepleri bulunduğunu, fakat hazinede para, orduda malzeme olmadığını, asker ve sivil idarecilerin kifayetsizliğini izah etti. Bunların hepsi doğru idi. Fakat ben, kendisine ülke ve devletinin asıl düşmanlarını hatırlattım. Dedim ki:

«— Sizin Rusyadan da, İngiltereden de daha büyük düşmanlarınız vardır. En evvel bunları yenmek ve tasfiye etmek icap eder. Bunlar da, inşaallah, maaşallah, bakalım'dır. Zât-ı Şâhâne beni sükûnetle, fakat çehresinde büyük bir acının izleri olarak dinledi ve «— Çok doğrudur...» dedi, içini çekti.»

Aradan ne kadar zaman geçti? Yüz elli yıl!.. İmparatorluk göçtü, iki meşrutiyet geçti, cumhuriyet neredeyse yarım yüzyılı bulacak ve biz hâlâ o, inşaallah, maşaallah, bakalım teselliileri içindeyiz.

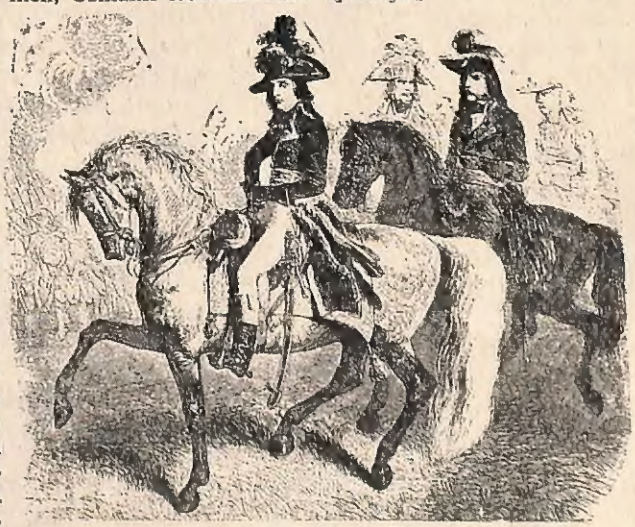

Kırk iki yıl geçti: Yapılan çetin mücadelenin tek gayesi vardı: Dünya yüzündeki son müstakil Türk Devletine yaşama hakkını, bu hakkı tanımama kararında olan bütün bir düşman cihana kabul ettirmek!..

Bir istilâ ordusu ezildi, onun kumandanı teslim bayrağını çekti. 30 Ağustos 1922 de Dumlupınar'da güneş batarken, **Türklüğün makûs talii** de grubla beraber kayboluyordu.

Aşağıdaki sahifelerde, **bilinenden başka** olan bu unutulmaz günü adım adım izliyeceğiz.

Kırk iki yıl öncesi... Fakat ruhda ve mânâda öylecesine uzak ki.

Yunan Başkumandanı TRİKOPİS

Nerede Kime Nasıl Teslim Oldu ?

★ — **YA ÖLECEK, YA ESİR OLACAKTI...**

Anlaşılıyordu ki, muhatabı Mustafa Kemal'e bu suali sorarken durakla-mıştı. Suali soran Birlesik Amerikanın Ankara Büyükelçisi General Sherrill'di. Türkiye Cumhuriyeti Reisi Gazi Müşir Mustafa Kemal Paşadan, **zaferin hikâyesini** dinliyordu. Millî Kurtuluşlar Devrini açan ve neticesinde Türkiye Cumhuriyetini kuran zaferin...

Sorduğu sual de şuydu:

«— **Yunan Başkumandanının esir edileceğini düşünmüş ve beklemiş mi idiniz?»**

Soru, Mustafa Kemal'i şaşırtmamıştı. Derhal cevablaması da gösteriyordu

Yunan Başkumandanı Trikopis ve II. kolordu kumandanı Gl. Diyennis'i esir alan 5 nci Kafkas Fırkası Kumandanı Kurmay Yarbay Halit Bey, büyük taarruz hazırlığında bir tatbikatta.

(Öylecesine mütevazi ve değeri ruhunda ve himmetinde erimişti ki, Trikopis sordu: «— **Où est le commandant?**». Üzerinde, mirî fiata alınmış ve savaşın dağdağası içinde ütü ve formunu kaybetmiş hâkî renkli elbisesi içinde Halit Bey, âdeta sıkılarak cevab vermişti:

«— **Kumandan Benim!...**»

ki, O, bu suali zaman zaman kendisine sormuştu. Cevabın tonu ve rahatlığı şunu da gösteriyordu ki, kendi sorusuna kendi verdiği karşılık, Amerikan generaline verdiği cevabın aynıdır:

«— **Yunan Başkumandanı için iki ihtimal vardı: Ya savaş meydanında ölecek, yahut teslim olacaktı. Bu iki ihtimalden başka olan üçüncüsü ise, imha plânımızın eksikliğine ve kusurluluğuna delâlet ederdi. Halbuki bu plân dikkat le hazırlanmıştı.**»

Türk zaferi üzerine çok şeyler yazılmıştır. Bu zaferin kırk ikinci yıldönümündeyiz. Trikopis esir edildiği zaman, kendisini sadece «cephe kumandanı» biliyordu. Aslında ise «Başkumandan»dı amma, bizim süvarilerimiz yolları tutmuşlar, telgraf hatlarını kesmişler ve yeni «Başkumandan»a, kralının buyurultusunun iletilmesini önlemişlerdi. Her bakımdan bir başkalığı vardı Türk zaferinin...

★ — **BEŞINCI KAFKAS FIRKASIYLA ADIM ADIM:**

Yunan Kralı Konstantin'in Ankara kalesine çekmek için verdiği zafer bayrağı yanında olan Başkumandan Hacı Anesti, Ağustos 1922 de Afyon'a kadar gelmiş:

«— **Türk Başkumandanı da var mı? Ben böyle birisine rastlamadım. Acaba nerede?**» demişti. Onör ve haysiyet sahibi Mustafa Kemal'e böyle bir «çıkış» yapmak, çok pahalı ödenecek meydan

****

Receb Zühtü'nün vazifesi

Rahmetli Receb Zühtü Soyak, Atatürk'ün Millî Mücadelenin başından ölümüne kadar emrinde ve yanında kalanlar arasında idi. Hâkimiyet-i Milliye (bugün kü Ulus) u ona kurdurmuştu.

Büyük taarruz için cepheye hareket ederken, iki tedbir aldı: Konya üzerinden Garb Cephesi karargâhı Akşehir'e gitti ve bu kader yolculuğunu istisnasız hiç kimsenin duymamasını istedi.

Şimdi Receb Zühtü'yü dinliyelim:

«— Huzurunda idim. Not almamı emretti. Cümleler birbirini kovaladıkça hayretim artıyordu: Hakimiyet-i Milliyede şu haber çıkacaktı: **«Çankaya'da Gazi Hazretleri bir çay ziyafeti vermiş ve toplantıda hükûmet erkânı bulunmuştur.»**

Ben de toplantıda bulunanlar arasında olarak intibalarımı anlatacaktım. Bu hayalî toplantının asıl sebebini öğrenmiş nâdir bahtiyarlardan birisi olarak heyecanımı tutamadım:

«— **Paşam... Beni maiyetinize almıyacak mısınız?**»

Güldü:

«— **Senin burada vazifen var.. Verilmemiş bir çay ziyafetinde bulunacaksın, bir araya gelmemiş insanlardan, konuşulmamış mevzulardan bahsedeceksin ve bu hayâli toplantıya Ankara'yı inandıracaksın. Az iş mi bu?**»

Hayatımda böylesine heyecanlandığımı az hatırlarım. O, öylecesine sâkin ve kararlı idi ki, bu hayalî ziyafet haberinin bile, başından sonuna kadar günlerini ve aylarını doldurان o muhteşem hazırlığının bir safhası olduğunu bütün ruhumla duydum. Bana notları tekrar ettirdikten sonra izin verdi. Ayrılırken bir tek cümlesi, zaferin kafasının ve mantığının içinde nasıl eksiksiz ve mutlak neticeye olduğunu anlatır:

«— **Gazetede hazırlıklarınız tam olsun. İlâveler ve tebliğler neşretmek icab edecek...**»

Hâkimiyet-i Milliye'nin ilk BAŞMUHARRİRİ kendisi idi. Zaferi milletine, gazetesinde iletme vazifesini bile unutmamıştı. Bunlar sizlere belki bugün basit gibi gelebilir. Ah Millî Mücadele Ankarası... Onun anlatılmaz, tarif edilmez, izah edilmez yoksullukları içinde tam ve mutlak bir zaferi düşünebilmek ve yaratabilmek.. Boşuna uğraşmı yalım: Anlatılır ve hattâ inandırılır bir mucize değil ki...»

okuyuştu; Mustafa Kemal, Ordusunun ve kendisinin nerede olduğunu Palikarya sürüsüne isbat ettiği zaman, Hacı Anesti adlı korkak, yerinden atılmış bir menkûb idi ve ancak bu gözden düşüşle kurtulduğu esaret yerine, kendi vatandaşlarının kurduğu harb divânından ölüm kararı ile kurşuna dizilmiye gidecekti; Mustafa Kemal'in ve Mehmetçiğin nerede olduğunun cevabını da, halefi, General Trikopis, Beşinci Kafkas Fırkamızın yiğit kumandanı Kurmay Albay Daday'lı Halit Akmansüye teslim olarak alacaktı. Bu «teslim olma» ile, Etniki - Eterya'nın yirminci yüz yıl Yunanlığına hayâl emaneti olan Megalo - İdea'da kökünden yıkılacaktı.

Şimdi biz, Beşinci Kafkas Fırkamızı Büyük Taarruzun başlama günlerinden öncesinden adım adım takib edeceğiz. Taarruzun en hayatî ve mihrak noktasında, geçmiş savaşların fedaî ve serdengeçtiliğini üzerine alan bu kahraman Tümenimizi ve onun değerli kumandanını izliyerek, zaferin havasını, kırk iki yıl sonra şuurumuzda, ruhumuzda ve vicdanımızda bulacağız. (1)

★ — **BUYUK TAARRUZ PLANI:**

«Sakarya'da başarı ile sona eren savaşlarımızdanberi askerî kudretimizin

---

(1) — Trikopis'in esareti safhalarına kadar büyük taarruzu, Beşinci Kafkas Fırkamızla birlikte takib ettiğimiz bu notlar, Fırka kumandanı rahmetli kurmay albay Halit Akmansü'nün aziz hatırasına ithaf edilmiş ve merhumun vatan hizmetlerini, örnek bir vefa ve kadirşinâslık içinde derlemiye çalışan, Dr. Albay Ziya Göğem'in «Kurmay Albay Daday'lı Halit Beğ Akmansü» başlıklı iki cildlik eserinden alınmıştır. Bir sıhriyetin verdiği yakınlığı, vatan için didinmiş ve resmî çapının çok üstünde hizmetler başarmış, ferdî hasletler olarak da daima ardından güvenle gidilecek meziyetlere sahib bir millet emeklarını meçhullerden kurtarmak suretiyle, kıymetlere bağrında lâyık yeri vermek ilk ve temel vazifesi olan tarihimizi bir boşluktan kurtarabilme himmetinin sahibi Dr. Göğem'i gönülden tebrik ederiz.

Başkumandan Gazi Mustafa Kemal, Büyük Taarruz sabahı, Kocatepe'de.
(Yaveri Muzaffer Kılıç anlatır: «— Saat başı, bütün tümenlerin hareketleri için, belirli hedef ve mevzilere erişilip erişilmediğini seferî üniformasının üst cebine koyduğu siyah maroken kaplı küçük not defterinden soruyordu. Herşeyi, böylecesine hesablamıştı. Bu defter şimdi neresindedir, bilmiyorum. Fakat zâlim ve küstah bir düşmanın nerede, ne zaman ve nasıl yokedileceğini öncesinden nasıl hazırlandığını anlatan bu notlar, sadece Mustafa Kemal'in değil, Türk zaferinin yapısını da ortaya koyan emsalsiz bir isbat idi...»)

günden güne artmasına müvazi olarak politika zemininde de bazı gelişmeler olmuştu. Memleketten İtalyanlar çekilmiş, 20 Ekim 1921 de Fransızlarla bir anlaşma imza edilmiş, Adana ve Antep bölgeleri bize terk olunmuş, daha sonra da dışişleri bakanı Yusuf Kemal Bey (Sayın Y. K. Tengirşek) hey'eti Avrupaya gönderilmişti. 22 Mart 1922 de Pariste toplanan itilâf devletleri doğu konferan-

sı, Türk ve Yunan hükûmetlerine teklif ettikleri bazı maddelerle sulh arzusu göstermişlerdi. Bunda, Yunan kuvvetlerinin dört ayda Anadoluyu boşaltmalarına, Ermenilere bir yurt verilmesine, sulh yapıldıktan sonra İstanbul'un tahliyesine ve başka hususlara dair kabule değer olan ve olmayan bazı maddeler göze çarpıyordu. Bu tekliflere hükûmetimizce, 4 Nisan 1922 günü, mukabil bazı müsait şartlar ileri sürülmüşse de, Yunan hükûmetinin harbe devam etmek istediğini gösterecek alâmetler de belirmişti; tekliflere cevap vermemişlerdi. Buna mukabil Atinada kurulan saltanat şûrasında müzakerelere başlıyarak, Sakarya savaşının kaybından sorumlu tutulan Papulas'ın yerine Kral yaveri topçu generali Hacı Anesti'yi başkomutanlığa tâyin etmişlerdi. Aziz vatan topraklarının sahibi bulunan Mehmetçik'ten intikam almak sevdasını taşıdıkları besbelli idi. O zamanki İngiliz başvekili Lloyd George'in, kendisine sulh esasları hakkında zemin hazırlamak vazifesi verilen Merhum Fethi Beyi (Okyar) Londrada kabul ediş tarzı ile, parlamento kürsüsünden Türkler hakkında savurduğu kin ve düşmanlık kokan konuşmaları da bu düşünceyi teyit etmekte idi.

Sekiz yıldır mütemadiyen kan döken Türk ulusu için, MEGALO İDEA hayali ile sermest olan, sergüzeştci bir milletle, Anadolu yaylasında son kozları paylaşmak zamanı gelip çatmıştı. Türk başkomutanlığı bütün ihtimalleri hesaplıyarak gerekli tedbirleri almış, millet mukadderatını, savaş meydanlarında yeniden parlayacak olan Türk süngüsüne tevdi etmeğe karar vermişti. Bütün millet bu kararı beklemekte, Birinci Büyük Millet Meclisi bunu istemekte ve desteklemekte idi. Birbirine karşı cephe almış bulunan iki muhasım ordunun insan mevcutları, ortalama iki yüzer bin erden ibaretti. Tüfek sayısı da hemen hemen birbirine denkti. Yunanlılar 350 topa, bin adet ağır makinalıya sahiptiler. Türklerinki bu miktardan da ha azdı. Hafif makinalı tüfeklerimiz onlardan bin adet noksandı. İngiliz teknisyenlerinin yardımı ile iyi hazırlanmış olan Yunan müdafaa mevzilerinin altı ayda zapt edilemiyeceğine dair ciddî mütalâalar beyan ediliyordu. Buna mukabil Türkün azmi ve «iman dolu göğsü» vardı.

Eskişehir - Afyonkarahisar bölgesinde tutunan düşmana karşı, Türk başkomutanlığının taarruz planı kısaca şöyle ifade edilebilir; 1 — Afyon kuzeyinde ve Eskişahirde bulunan daha büyük sayıdaki (üç kolorduya yakın) Yunan kuvvetlerini ikinci ordumuzun (1) nümayiş tarzındaki hareketleri ile tesbit etmek, Kocaeli grubunu da (2) aynı maksatla Marmaraya karşı tutmak. 2 — Afyon doğu ve güneyindeki müstahzar müdafaa mevzilerinde emniyette bulunduğunu farzeden daha az sayıdaki düşman kuvvetlerini (I. kolordu ile Efzun alayı), takviye edilmiş olan birinci ordumuzla (3) imhaya yürümek.

V nci Süvari kolordumuz da düşman muhabereleri ile geliş ve gidiş hareketlerini kesmek vazifesi peşinde Ahur dağlarından daha gerilere sarkacaktı.

Şunu belirtmek isteriz ki, tâbiye sahasında bir cephe taarruzuna mecbur kalan birinci Türk ordusu, düşman ordusunun sağ kanadından kuşatmak sureti ile yapacağı tesirli hareketinde, büyük emellerimizin kısa zamanda tahakkukuna engel olabilecek önemde bulunan, çok çetin bir müstahzar mevzie karşı başarı göstermek mevkiinde idi. Bundaki muvaffakiyet millet mukadderatını kurtaracak bir ölçü ve değerde idi. Düşmanın açık kanadını kavrayarak Afyon hizasından Toklu Sivrisine kadar (Çavdarlı-Küçük Kalecik Sivrisi-Belen-Tınaz ve Çiğil tepeler hattı) sıralanan ilk hattaki tümenlerimiz, karşıdaki hasım kuvvetlere sezdirmeden tatbik edilecek yanaşma ve taarruz hareketleri sonunda bir üstünlük gösterdikleri takdirde, süratle ve lâyıkiyle toparlanmak imkânını bulamıyan Yunan kuvvetlerinin gerisini çevirmek, İzmir yolunu açmak mümkündü. Bundan sonra, kuzeyden yetişecek tak-

---

(1) — Rahmetli Yakup Şevki Paşa komutasındaki ordumuz.

(2) — Bir tümenle birkaç müstakil taburdan kurulan bir grup, (deli) Halit Paşa komutasında idi.

(3) — Rahmetli Nurettin Paşa komutasındaki ordumuz.

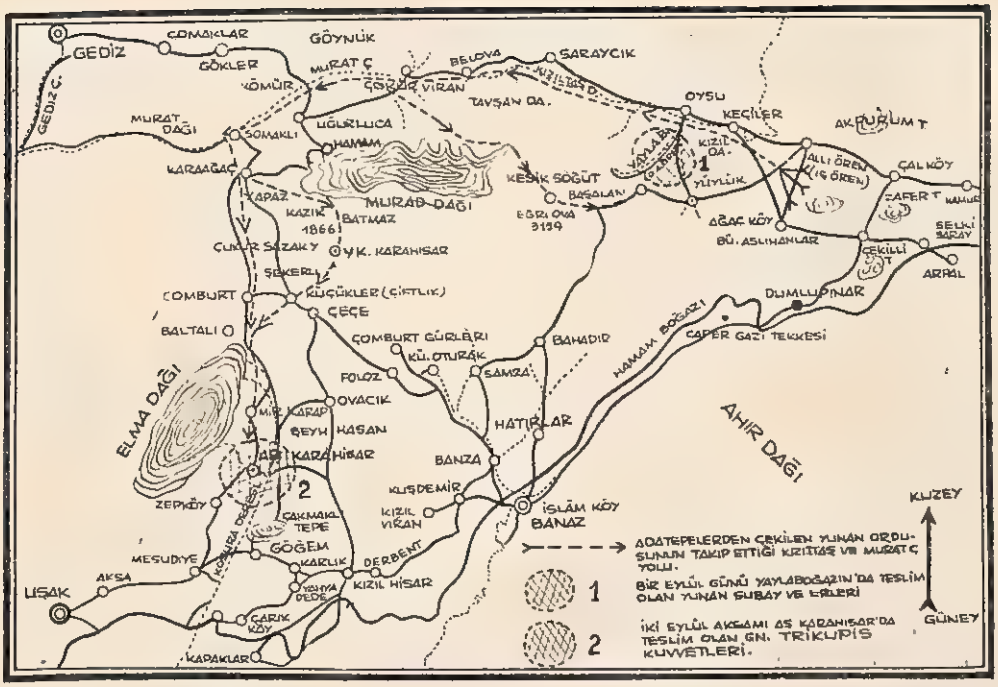

1 ve 2 eylül 1922 günleri esir alınan Yunan silâhlı kuvvetlerinin takibettikleri yürüyüş yolları.

(İki No. lı halka Trikopis'in teslim olduğu sahayı gösteriyor. Mustafa Kemal'in tâbiriyle **cihandaki büyük inhidam** Göğem Köyünde, Trikopis'in teslim bayrağı ile vukua gelmişti...)

viye kuvvetlerinin artık büyük bir değeri olamazdı. Bu bakımdan gizlilik şartı; Asıl taarruz hedefimiz olan birinci ordu cephesine daha fazla kuvvet gönderilmesi plânlarımızı alt üst edebilir, düşman mevzileri karşısında takılıp kalabilirdik. İkinci Yunan kolordusu, böyle engelleyici bir manevrayı yapacak bir yer ve durumda idi.

★ — SAVAŞ HATTINA HAREKET

IV. kolordu 17 Ağustos günlü emirle, Nurettin Paşa emrindeki birinci ordu ya bağlandı. III. ve VI. kolordulardan mürekkep bulunan ikinci ordu, yukarıda belirtildiği gibi daha kuzeyde düşmanı işgal edecek, asıl taarruz hareketlerine memur edilen I. Ordu ise 12. piyade, 4 Süvari tümenlik bir kuvvetle üzerine terettüp eden tarihi ve pek mesuliyetli vazifeyi başarmağa çalışacaktı. IV ncü kolordudan başka I., II nci piyade, V nci süvari kolorduları ile, 14. ve 6 ncı müstakil piyade tümenleri de birinci ordu emrinde bulunuyordu. IV. kolordu düşman müdafaa mevzilerinin en çetin kısmına taarruz edecekti. Albay Kemalettin Sami Bey komutasındaki bu kolordunun tümenleri şunlardı: 5 nci Kafkas tümeni (kurmay yarbay Halit Bey K.) 8 nci tümen (Alb. Kâzım Bey K.), 11. Tüm. (kurmay yarbay Derviş Bey K.), 12. Tüm. (Alb. Osman Bey - Koptagel-K.), IV. kolordunun solunda da savaşacak olan I. kolordunun komutanı Alb. İzzettin Bey (Çalışlar) idi. 23. Tüm. (Kur. Yb. Halis Bey K.), 15. Tüm. (Kur. Yb. Naci Bey - Tınaz - K.), 57. Tüm. (Alb. Reşat Bey K.) bu kolorduya bağlı bulunuyordu. Albay Ali Hikmet Bey komutasındaki II. kolordu (4., 7. ve 3 ncü kafkas tümenleri) ihtiyatta bulunacaktı.

Hazırlıkları tamam olan Türk ordusuna mensup kolordu ve tümenler 13 Ağustos gününden itibaren cephe hattındaki yığınak bölgelerine harekete geçmiştiler. 20 Ağustos 1922 günü Garp cephesi karargâhına gelen başkuman-

dan Gazi Mustafa Kemal Paşa, cephe komutanı, genel kurmay başkanı ve iki ordu komutanı ile birlikte yaptıkları müzakereler sonunda, 26 Ağustos sabahı taarruza geçilmesi emrini vermişti. 24 Ağustosta Ismet ve Fevzi Paşalarla beraber, Akşehirden Şuhut kasabasına, oradan da 25 Ağustos sabahı Kocatepe yakınındaki Çadırlı ordugâha hareket etmişti. Türk baş komutanı, cihanşumul bir değer taşıyan büyük Türk taarruzunu buradan idare edecekti.

17 Ağustosta birinci ordu emrine verilen IV. kolordunun 25 Ağustos günü (taarruzdan bir gün önce) Kocatepe-Balkaracaören - Karlık arasında toplanması lâzımdı. Bu günden itibaren kolordu, düşman keşif uçaklarından sakınmak maksadı ile gece yürüyüşleri ile hedefine varacaktı. Tümen komutanlığına verilen şifreli bir emirle, Dişli köyün de bulunan 5. Kafkas tümeni birlikleri 17/18 Ağustosta, Hamidiye - Kurucaova - Ağılörene hareket etti. Ertesi gece Akçarçay güneyindeki Doğanlar - Yeniköy - Kadıköy bölgesine vardı. Diğer tümenler yerlerinde kalmışlardı. 19 ve 20 Ağustosta istirahat edildi. Tümen daha sonraki günler Kumrallı - Değirmendere - Çonekli - Doğanlar bölgesine gitti. 22-23 gecesi kolordudan alınan bir emirle, 5. Kafkas tümeninin bu gece Kocatepe ile Belkaracaören arasındaki bölgeye vararak 14. Tüm. den bir kısım birliklerin değiştirilmesi, 23/24 Ağustos gecesi de bir alayla bir bataryasını Beytepeye ileri sürmek sureti ile, Kurtlu güney - Hacıkıran - Beytepe - Yarıkkaya hattında cephe cenahlarını sağlaması bildirilmişti. Tümenin diğer birlikleri Kocatepe gerisinde yer alacak, arkada bulunan diğer kolordu kısımları yetişinceye kadar, Kurtlugüney Beytepe hattını savunacaktı.

★ — SON HAZIRLIKLAR VE 5. KAFKAS TUMENİ

24 Ağustos 1922 de alınan 22 numarah ordu emrinde, IV. kolordunun taarruza hazırlanması isteniyordu. Bu maksatla, kolordudan tümenlere verilen emre göre, 5. Kaf. tümeni Beytepeye bir alay daha gönderecek, 11. tümen bir alayını Yarıkkayaya sürecekti. 12. tümen daha güneyde idi.

25 Ağustos 1922 günü de kolorduya bağlı komutanlar tarafından cephe hattında piyade ve topçu keşiflerine devam edilmişti. Bunların birlikte kullanılma işi kararlaştırılmış, kolordu topçu komutanı Zihni Bey tarafından bataryaların hedefleri arazi üzerine işaret ve tesbit edilmiş, topçu gözetleme yerleri ile düşman mevzilerine yanaşmış yolları yapılmıştı. «Bidayette, 5. fırkanın taarruzunda bu fırkaya yardım edecek olan 11. fırka bataryalarının, bilâhare, 2. safhada kendi fırkası mıntıkasında kullanılmaları için icap eden hazırlıklar da» ilerlemişti ve «kat'i netice mahallinde ağır topçunun ateşinin tevhidi imkânı temin» (4) edilmişti.

25 Ağustos günü henüz hasım kuvvetler elinde bulunup Afyonkarahisar bölgesine hâkim ve sağdan sola doğru sıralanmış olan Küçük Kalecik sivrisi ve daha arkadaki 1310 rakımlı Erkmen tepeleri ile, Balen tepe, Tınaz tepe ve Çiğil tepe gibi yarınki kanlı savaşların cereyan edeceği sahalar, Türk topçusunun kudretli ateşi ile de allak bullak edilecek, bu sayede piyade kuvvetlerimizin emniyetle saldırmaları mümkün olacaktır.

Güneyde taarruz tertibi alan birinci ordumuz, insan ve malzeme bakımından düşmana faik durumda idi. Keşif uçakları ile bazı hareketlerimizi sezmiş bulunmakla beraber, hangi taraftan, ne zaman ve ne nisbette darbe yiyeceklerinden henüz haberleri yoktu. Savaş alanında bulunan başkomutanımız, Ankarada bir çay ziyafeti ile meşgul görünürken. Yunan başkomutanı Hacı Aneti Izmirde oturuyor, cephe hattındaki Yunan birlikleri de, hazırladıkları kuvvetli mevziler arkasına sığınarak huzur içinde bulunuyordu. Bu mevzilerin aşılması gerçekten zor olacaktı.

İstiklâl savaşında IV. kolordu, kitabından özetler; (5). «Birinci ordunun

---

(4) — İstiklâl savaşında IV. kolordu kitabından, yazan: Fahri Aykut. - S: 206.

(5) — Bu parçalar aynı kitabın 206 - 211 nci sayfaları içinden alınmıştır.

taarruz plânında, kolordu mıntıkasında asıl taarruzun düşmanın Kalecik sivrisi Boyalıkale - 1310 rakımlı Erkmen tepelerindeki tahkimat grubuna tevcihi tasavvur ve işaret edilmiştir.. Küçük kalecik sivrisine varmaktadır. Buradan sonra Küçüktepe - Boyalıkale - 1310 rakımlı Erkmen sırtları ve Deliktaştan geçen tahkimat yekdiğerini yakından ve yandan ve geriden himaye ettiğinden müdafaaya elverişli bir grup teşkil eder. 1310 rakımlı tepeler grubu, Meşecik sırtları tahkimat hattının yanı gerisinde bulunduğu ve Afyon ovasına ve Sincanlı ovasına müntehi olan zemin arızalarının ukte noktasını teşkil ettiği için, Düşmanın, Afyon cephesinin kilidi mesabesindedir. 1310 rakımlı tepeler grubu zabdedilince, Meşecik sırtlarındaki müdâfi kuvvetlerin yan ve gerileri tamamen tehlikeye girdiğinden, düşman bütün cephesini terk ve boşaltmağa mecbur kalır.»

«Asıl taarruz mıntıkasına 5., 11. fırkalar tahsis edilmişti. Bu fırkalar, 8. fırkanın solunda ve... (Küçük kalecik sivrisi - Küçüktepe - Boyalıkale - Deliktaş) hattındaki düşmanın birinci mevziine ve bunun gerisindeki 1310 rakımlı Erkmen tepelerinde bulunan ikinci düşman mevziine birlikte taarruz edeceklerdi. Esasen cephenin darlığı dolayısiyle bu mıntıkaya daha fazla kuvvet koymak ta mümkün değildi. Bu fırkaların taarruzları iki safha halinde olacaktı. 5. fırka cephesine tesadüf eden Küçükkalecik sivrisi - Küçüktepe - Boyalıkale tepelerini daha evvel zaptetmek için ediyordu. Zira, ancak bu tepeler elde edildikten sonra, her iki fırkanın bu tepelere istinaden daha gerideki 1310 rakımlı tepelere taarruza devam edecekleri gibi, topçular da bilhassa ağır bataryalar ancak bu tepelerin zaptından sonra, 1310 rakımlı tepelere karşı daha müsait gözetleme yerleri bulacaklar ve daha müessir mesafeye yanaşabileceklerdi. Bu sebeple taarruzun birinci safhası 5. fırka tarafından yapılırken, 11. fırka bu tepelerin alınmasını beklemek zaruretinde idi. Bundan sonra, 5. fırka cepheden ve 11. fırka garptan kuşatmak üzere, müştereken 1310 rakımlı Erkmen tepelerine taarruz edeceklerdi. Taarruzun birinci safhasında, 11. fırka topçuları da 5. fırkaya yardıma memur edileceklerdi. 11. fırka 1310 rakımlı tepelere garptan kuşatma yaparken aynı zamanda Tezekli yayla - Sınır-

İşte Yunan Başkumandanı general A-Trikopis.. Hacı Anestinin yerine BAŞKUMANDAN olduğunu, Türk atlılarının muhabere yollarını kesmesi dolayisiyle, esir olmasından sonra Mustafa Kemal'den öğrenmişti..

(Halit Beyin çadırlı karargâhına getirildiği zaman, Beşinci Kafkas Fırkamızın kumandanı son emirlerini vermekle meşguldü. Ancak, bu vazife safhasını tamamladıktan sonra Yunan Başkumandanına HOŞ GELDİNİZ dedi. İkisi de, tabiî bir neticenin duygusu içinde idiler..)

köy istikametine karşı sol cenahını I. kolordu ya ait olan ve 23 fırkanın taarruz edeceği Belentepe zaptedilemediği takdirde bu istikamete karşı da gerilerini emniyete almak mecburiyetinde idi.»

«Türk ordusu, bu taarruzun daha başlamasından evvel, galebeyi temin edecek surette ve düşmana sezdirmeden yığınağı, düşmanın en can alacak ve fakat en kuvvetli cenahı gerisine muvaffakiyetle yapmıştı.»

Yukarıki kanaat ve mütalâaları aynen almaktan maksadımız, Türk istiklâl savaşlarını parlak bir şekilde sonuçlandıran büyük taarruz gününde, başarı ve fedakârlık ölçülerine payân bulunmayan kahraman Türk tümenleri içinde, 5. nci Kafkas tümeninin de hissesine düşen şeref payının derecesine işaret etmektir. Kader bu tümeni, harp talihine müessir olacak en kritik bir zamanda ve en çetin bir savaş yerinde denemekte idi. Böyle bir hamaset alanında can verenler boş yere kan akıtmıyacaklar, tâkati son haddi bulan yüce bir vatanın halâsına yardım edeceklerdi..

★ — 26 AĞUSTOS TAARRUZU BAŞLIYOR

1922 yılının 25 Ağustos günü fecir le beraber (saat 5 sıralarında) Türk topçusu ateşe başlamıştı. Birinci ordu komutanlığının 23 numaralı emrine uyularak 25/26 Ağustos gecesi I. ve IV. be düşman hatlarının yakınlarına kakolordular piyadelerini mümkün mertedar yanaştırmışlardı. II. kolordu Sandıklı, Efe sultan bölgesinde topluca harekete hazır bir vaziyette bulunacaktı. IV. kolordu komutanlığı da daha önce Avlakkayadaki savaş idare yerinde tümen komutanlarına toplu olarak taarruz emrini vermişti. Buna göre, 5. Kafkas tümeni Tezekliyayla (Doğu kenarı) - Beytepe - Hatice kıran - Kocatepe hattı arasından Küçükkalecik sivrisi - Poyralıçaletepe mevzilerine yerleşip Erkmen tepelerine taarruza kalktığı anda, bu tümenin sol cenahından ilerliyerek Tezekli yayla - Ulukaya - 1310 rakımlı (3 nolu tepe) tepeyi batıdan kuşatmak üzere 5. fırkanın taarruzuna iştirâk edecekti.

5. Kafkas tümen komutanı Halit Bey, ordu ve kolordu isteklerine uygun olarak 25 Ağustos günü zeval vakti tümenin taarruz emrini vermişti. Emrin özeti şudur; «10. alay, hücum taburunu da emrine alarak 1 ve 2 numaralı tepelere taarruz edecek, 9. alay 1 nolu tepe (hariç) - Kalecik sivrisi (dahil) hattına taarruz edecek, 8. tümen sol cenahında Çırakdede hattını tutacak ve cephe taarruzu sırasında tümen sağ cenahını koruyacaktır. 13. alay Turdu güney (Kurtlugüney) gerisinde tümen ihtiyatı olarak bulunacaktır.

Tümenin ilk taarruz hedefi (Küçük kalecik sivrisi - 1 ve 2 nolu tepelerdir.) Bu hat alındıktan sonra 1310 rakımlı tepe ve imtidadı hattına taarruz edilecektir. Tümenin 1310 rakımlı tepelere taarruzu esnasında 11. tümen soldan bu tepeleri ihata etmek üzere ilerliyecektir. 5. tümenin taarruzunu destekliyecek olan muhtelif çaplı 42 toptan 3 top Kalecik sivrisine, 11 top 1 nolu tepeye, 20 top 2 nolu tepeye, 4 top düşman topçusuna tahsis edilmiştir. Ayrıca 4 top intizar vaziyetindedir.»

Ağustos ortasından beri düşman mevzilerine yaklaşmakta olan birliklerimiz, 26 Ağustos sabahı kesif topçu ateşimizle başlayan muhteşem manzara karşısında galeyan ve heyecan içinde idiler. Tutulamaz bir kinin, hayat ve hürriyet aşkının kamçıladığı kahraman Mehmetçiğin süngüsü, Çiğiltepe hariç olmak üzere, soldan sağa doğru Küçük kalecik sivrisine kadar birkaç saat zarfında zaptedilen bütün düşman mevzilerinde parlamakta idi. Taarruz başladığı zaman, Kocatepeden B.M.M. ne, Bakanlıklara ve diğer cephelere şu telgraf çekilmişti; «Bugün 26 Ağustos 1338 (1922) saat 10 dan itibaren tekmil cephede taarruz başlamıştır. Muvaffakiyet Allahtandır». Öğleden önce ilk hedeflerden en önemlileri şaşkınlık ve korku içinde bulunan düşmandan alınmıştı.

Kolordunun, 26 Ağustos günü öğleden sonraki hareketleri kısaca şu şekilde cereyan etmişti; 8. tümen cephesinde, Hacılar tepesi - Kurtkaya hattına yapılan taarruz saat 4.30 kadar devam etti-

rildiği halde bir netice vermemiş, bugün elde edilemiyen düşman mevzilerinin zaptı ertesi güne bırakılmıştı.

5. ve 11. tümenler cephesinde ise; 5. tümene bağlı «10 ncu alayın 1310 rakımlı tepelere karşı devam eden taarruzu, solunda bulunan fırkanın bu taarruza memur ettiği 127. alayın ilerliyememesi yüzünden terakki edemiyordu.» Daha sonra, 1310 rakımlı Erkmen tepelerine karşı 12. tümenin 34. alayının da (6) iştirâk ettirildiği bu taarruzlar, düş-

(6) — **34. alay K. Trabzonlu Em. Albay Hasbi Pirselim'dir.**

HÂCI ANESTİ ANLATIYOR

Bozgun ve Megalo - İdea'nın çöküşü, Yunanistanda derin tesirler yapmıştı: İsyan çıktı, Krallık sukut etti, Harb Mes'ulü olarak asker sivil bir çokları kurşuna dizildi. Bunların arasında klişesini bu fıkranın içinde gördüğümüz eski başkumandan Hacı Anesti de vardı.

Daha önce, Kral Konstantinin Başyaveri olan Hacı Anesti, Türk taarruzu başladığı zaman İzmir'de idi. Kralın başkanlığındaki fevkalâde toplantıda bulunmak üzere Atina'ya gidiyordu. Kendisini dinliyelim:

«— 28 Ağustos 1922 öğle vakti, Izmir'den vapura bineceğim sırada taarruz haberini aldım. General Trikopis'in imzasını taşıyan telgrafta Türk taarruzunun çok şiddetli olduğu bildiriliyordu. Hemen, Seyyidgazi civarındaki general Teodokis'e, Diyonis ve Trikopis'e yardım emrini verdim. Afyonkarahisar'ın 40-50 kilometre garbinde en şiddetli savaşlar cereyan etti. Mustafa Kemal'in taarruza hazırlandığı bizim için meçhul değildi. Fakat, ne deniz kuvvetlerimiz, ne hava kuvvetlerimiz kendilerinden beklenen

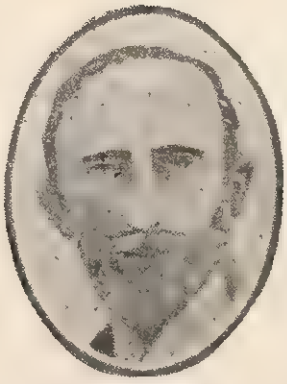

temin edemediler. On İki Bin kişilik Frankis kuvvetlerini, İzmir ve havalisinin muhafazasından ayırarak cepheye sevketmek istedim. Aynı akşam Trikopisten aldığım meş'um haber, korkunç hakikati olduğu gibi ortaya koydu:

«— Askerlerim beni dinlemiyor. Zabitler kıt'alarının başından ayrılıyorlar. Orduda umumi inhilâl başladı. Uşakda yeni bir cephe kurmıya çalışacağım.»

Bu haber, Türk taarruzunun dehşetini ortaya koymıya kâfi idi. Türk süvarisinin telgraf hatlarını tahrip etmesi ve telsizin de Afyonda terkedilmesi ile beş gün, Trikopis ve Diyonisden hiç bir haber alamadım. 2 eylûl 1922 günü kendilerinden son haber, Türk kaynaklarından geldi. Bu habere göre, iki generalimiz, maiyetleri ve büyük bir kuvvetle beraber Türklere teslim olmuşlardı.

Kendilerini ittiham etmiyeceğim. Türk taarruzunun şiddeti ve esaslılığı olduğu kadar bizim hatalarımız bu hazın netîcede âmil olmuşlardır. Yunanistandan gönderilen yeni kuvvetler, kat'iyyen harbetmek istememişlerdir. İskarlatos kumandasındaki ilk sekiz bin kişinin birinci taburu, torpitoların tazyiki ile İzmir'de sahile çıkmışlar, fakat çil yavrusu gibi dağılmışlardır. 3 eylülde Türkler, sadece bozulmuş kuvvetlerimizi takip eder olmuşlardı. Başka çâre kalmadığını anlıyarak dört sene binbir safha geçiren Anadoluyu istilâ seferimizin akâmete uğradığını kabul ederek, İzmir'deki konsoloslarla müzakere ve şehri onlara teslim edip eldeki kuvvetlerin vapurlara bindirilmesini emrettim. Asıl hükmü tarih verecektir.»

manın aldığı bazı tedbirler, cepheye soktukları yeni takviye birlikleri ile (7) yaptıkları kuvvetli müdafaa, bir de 5. tümenle 11. tümenin bazı mücbir sebeplerle kombine bir taarruz yapamamalarından dolayı semere vermemişti.

Birliklerin sabahtanberi yaptıkları savaşlar ve erlerin fazla yorgunluğu sebebi ile öğleden önceki büyük başarılarla yetinilmesine dair olan emir üzerine, Erkmen tepelerinin ertesi günü zaptedilmesi kararlaştırılmış, 12. tümene bağlı 34. alay 11. tümen emrine, bu tümen hücum taburu da 5. tümen emrine verilmişti. Bu gece, parola olarak YILDIZ kelimesi kullanılacaktı.

★ — 26 AĞUSTOS TAARRUZU HAKKINDA HALİT BEY'İN ANLATTIKLARI...

26 Ağustos 1922 günü yapılan önemli bazı taarruz hareketlerini, sayfalarımızın ve yetkimizin müsaadesi nisbetinde, bir kısım vesikalara dayanarak (8) belirtmeye çalıştık. Şimdi, harp tarihimize mâlolan, bugünün çetin savaşlarına son vermeden önce, ilk plânda ve kat'i netice yerinde yer alan 5. Kafkas tümeninin komutanı merhum Halit Beyin kısa hâl tercümesinden aldığımız ifade ve mütalâaları aynen kaydetmek isteriz:

«IV. kolordu 26 Ağustos 1338 (1922) taarruzunda 8. ve 5. fırkaları cepheye, 11. ve 12 nci fırkaları ihtiyata koydu. Binaenaleyh fırkam bu kolordu cephesinde ilk hattâ Afyonkarahisar cenubunda Kalecik sivrisine taarruza memur oldu. 8. fırka sağımda ovadan nümayişkârane taarruza memurdu. Kolordu cephesine hafif ve ağır 62 top (9) tahsis edilmişti. Fırkam 24/25 Ağustos gecesi Kocatepeden Beytepeye gitti ve düşman karşısında yerleşti. 25 Ağustos 1338 de zevalde ertesi günkü taarruz emrini verdim, bu gün ve müteakip gece hazırlıkla geçti. Ağır toplar yerleştirildi. Muhabere hattı tesis edildi. Cephane depo edildi. Topçu, mesafeleri tesbit etti. 26 Ağustos 1338 de ortalık ağarmağa başlarken topçu taarruz hazırlığına başladı. Solumda birinci kolordunun 23. fırkası vardı. Birinci kolordu üç fırkasını da cepheye sürerek taarruza memur etmişti. Bütün ordular cephesinde topçu ateşi aynı saatte açıldı. Sabahın sükûnetini ihlâl eden bu toplar dağları inletiyordu. Yalnız fırkamın taarruz hedefini 42 ağır ve hafif top döğmekte idi. Bu ateş himayesinde gecedem düşman siperlerine hazı yerlerde 300 metreye kadar sokulan piyadeler de ilerlemiye başladı. Düşmanın iki kat tel örgüsü kesildi. Kahraman askerlerim bir saat içinde düşman mevziini ve Kalecik sivrisi denilen hâkim tepeyi zapt ve işgal etti. Süngüler düşman hatlarında parlamağa başladı. Düşman zabitleri seyyar karyolalarını toplamağa vakit bulamadan kaçmışlardı. Kahve cezveleri ocakta sürülü kalmıştı. Fırkam bugün akşama kadar bu zabtedilen mevzide kaldı. İlerlemek mümkün olamadı. Solumdaki 23. fırka da Belen grubunu zabtederek kaldı...»

★ — 27 AĞUSTOS TAARRUZU VE TAKİP HAREKETLERİ

27 Ağustos 1922 savaşları, dünkü başarıları tamamlıyacak mahiyette idi. Bugün de, bütün cephelerde düşman üzerine saldırdık. Öğleden sonra saat ikiye kadar düşman mevzilerinin hepsi elimize geçmiş, kuvvetlerini Sincanlı ovasına atmış, Afyonu işgâl etmiştik.

27 Ağustos günü yapılacak önemli hareketler için, iki taarruz kolordusundan birisi bulunan IV. kolordu K. nın şifahi istekleri hülâsa olarak şöyle idi; «Bütün ordunun zaferini temin için, yarın sabah bilâperva taarruz edilecek ve cüzütamlar imha derecesinde sarsılsa bile, kat'i neticeyi ordumuza temin edecek olan 1310 rakımlı tepe elde edilecektir.»

Erkmen adı da verilen bu grubun ele geçirilmesi pek mühim sayıldığından, 11. ve 5. tümenler yukarıda belirtildiği gibi, 12. tümenin bir kısım birlikle-

---

(7) — Buraya getirilen Efzun alayı komutanı, eski Yunan başbakanı Alb. Plastıras'tı.

(8) — Daha çok sayın general Fahri Aykut'un, 1935 te yayınladıkları, istiklâl savaşında IV. kolordu kitabından faydalanılmıştır.

(9) — Bir hesaba göre top adedi 72 dir. (Z.G.)

ri ile takviye edilerek bu işe memur edilmişlerdi.

«Saat 6 evvelde 5. tümenin 10. alayı ve hücum taburu cepheden, 1310 rakımlı tepeyi garptan ihata ederek hücuma memur olan 34. alayı (12) ve 126/H (11) de, düşman topçusunun bütün şiddeti ile yaptığı mania ateşlerine rağmen ilerlemiye başlamışlardı..»

«Saat 6, dakika 45 evvelde 126/II. 34. alay, 10. alay ve 12. fırka hücum taburu düşman siperlerine girmişlerdi. 1310 rakımlı tepeler birbirine bitişik sırtlardan ve iki tepeden müteşekkildi. Piyadelerimiz, bu iki esas tepeyi taarruzla ele geçirdikten sonra, düşman artık tamamen müdafaa hattını terketmişti. Saat 8 evvele kadar bu tepeler mıntıkası bütün aksamı ile elimize geçmişti. 1310 rakımlı tepenin zaptı hemen orduya bildirilmişti.»

«1310 rakımlı tepelerin elimize geçmesine rağmen, 8. fırka cephesindeki düşman halâ mukavemet ediyordu.. Zevâl vakti bu fırkanın tekrarladığı taarruz gene muvaffak olamamış ve nihayet saat 2 sonrada, bütün topçuların ateşini Hacılar tepesine toplayarak ancak saat 3, dakika 30 sonrada bütün düşman cephesi işgâl edilmiştir. Mamâfi bu zaman zarfında, düşman topçusu yukarıda arzedildiği üzere, 5. fırka tarafından mevzi değiştirmeye mecbur edilmiş ve esasen düşman piyadesi de Afyon istikametinde çekilmeye başlamıştı.» — **İstiklâl** savaşında IV. kolordu, S: 231, 232, 234 den. -

Bu gün zarfında düşmanın fazla zayiat verdiği görülüyordu. Yalnız 5. Kafkas tümeni bölgesinde 500 kadar ölü sayılmıştı. Buna mukabil 5. tümen, ilk iki günde 3 subayla, 57 er şehit vermişti. Yaralı miktarı 438 di. Tümen bu gece yi Afyon batısındaki sırtlarda geçirdi. 27 Ağustos günü, tümen piyade birlikleri te sirli bir topçu ateşi desteği ile hedeflerine sür'atle ilerlerken bir ara topçu ile aralarındaki mesafe çok açıldığı için ateş desteği zayıflamış, bu sırada düşman, getirdiği taze ihtiyatlarla gayet şiddetli bir taarruza geçmiş ve derinliğine kazandığımız mevzilerin bir kısmı elden çıkarak «taktik alanda birdenbire nazik bir durum» husule gelmişti. Bu durumu bile

Mustafa Kemal'in, Büyük Taarruzu takib ettiği durbin.. Sayın Halil Nurî Yurdakul'un hususî müzesindedir.

(Büyük ve tarihî bir milletin ümid dolu kalbi, elbette ki, bu bakışın içinde çarpıyordu..)

anlatan o günün genç subaylarından sayın korgeneral **Osman Güray**, bunun kısa hikâyesini şu cümlelerle bitirmektedir:

«Tümen kumandanı Halit Bey, bu durum karşısında, zerre kadar telâş etmedi. Sadece bir dalga kayalara çarpmış gibi oldu. Büyük bir sükûnetle gereken herşeyi yaptı, buhran atlatıldı. Tekrar taarruza geçen birlikler düşmanı geri attılar ve o günkü taarruz hedeflerini ele geçirdiler.»

★ — 28 AĞUSTOS 1922 GÜNÜ

Bu günkü takip hareketlerinde, IV. kolordu cephesinde düşmanla önemli bir temas yapılmamıştır. 5. Kafkas fırkası bu sabah Çakırözü civarında iken, düşmandan bir tümen kadar kuvvetin Resulbaba dağının güney eteklerinde bulundukları sırada, üzerlerine açılan

topçu ateşi ile intizamsız bir şekilde bu dağın tepe kısmına ve daha gerilere çekildikleri görülmüştür. Bu günkü yürüyüşte kolordu tümenleri, kuzey batı istikametinde 30 - 40 Km. mesafe almışlardı. Bu arada tek tük müsademeler yapıldığı da olmuştur.

★ — 29 AĞUSTOS 1922 GÜNÜ

Meydan muharebesinden vazgeçtiği görülen mağlûp düşman kuvvetleri, Ulucak - Kamurköy - Çalköy - Aslıhanlar istikametinde Dumlupınara doğru çekilirken, IV. kolordu tarafından takip edilmekte idi. İkinci ordu bölgesinde bulunan üç tümenlik düşman kuvvetleri de ricatta ve III. kolordumuz da, Döğer-Kütahya istikametinde yan ve gerilerine düşecek tarzda sağ cenahtan ilerlemekte idi. Bugün, albay Kâzım Bey merhum (orgeneral K. Orbay) komutasındaki 3. Kafkas tümeni de IV. kolordu emrine verilmişti. 29 Ağustos günü, kolordudan verilen 23 nolu emirde, saat 7 evvelden itibaren tümenler şu şekilde hareket edeceklerdi: 11. tümen, Beşkimseden Adatepeye ilerliyecek, mürettep süvari alayı 5. tümen emrine girecek, bu tümen Oğlanmezar - Çalköy üzerinden Kızıltepeye ilerliyecek ve V. Sv. kolordusu ile 3. Kafkas tümeni de I. kolordu ile irtibat kuracak, 12. Tüm. Kabak istikametine gidecekti. Aynı zamanda AVNI HAKLA (tanrı gücü ile) kazanılan başarının kesin sonuçlu bir muzafferiyete götürülmesi için, şiddetle takip ve imha hususunda gayret gösterilmesi de istenilmekte idi.

Hülâsa edilen bu emir, henüz 5. tümene bildirilmeden, saat 6, dakika 30 evvelde, tümen cephesinde piyade ateşi başlamış bulunuyordu. İkinci ordu cephesinden çekilen düşman kuvvetleri 10. alay tarafından işgâl edilen Karaoğlan mezarı sırtlarında birliklerimizle temasa gelmişti. Medüm Tepede de düşman süvarileri görülüyordu. İki taraf topçuları da ateşe başlamışlardı. Ricat halindeki düşman, yanına düşen 5. tümeni atarak yolunu açmak istiyordu. Saat 7 sıralarında tümen komutanı Halit Bey, bu durumu kolorduya bir raporla bildirerek; «vaziyet inkişaf etmeden ilerlemek münasip olmayacaktır. Resulbaba dağının ihmal edilmesi ve irtibatsızlık buna saik olduğu kanaatındayım.» demişti. Buradaki düşman Medümtepeden garba doğru Dumlupınara gitmekte ve en az bir tümen kuvvetinde bulunduğu tahmin edilmekte idi. 5. tümenden, saat 7 dakika 45 evvelden itibaren birbiri arkasına kolorduya iki rapor daha gönderilerek, tümen cephesinin daha fazla genişlemesi mümkün olmayacağından, batı istikametinde çekilen düşmanı durdurmak ve muhtemel hareketlere karşı koyabilmek maksadı ile, Resulbaba dağının herhalde işgâl altına alınması istenilmiş, 10. ve 9. alayların düşmanla çarpıştığı ve durumlarının sağlam olduğu bildirilmişti. Bunun üzerine IV. kolordu komutanlığı, Medümtepe Ortatepe hattında muharebe eden 5. tümenin sağ cenah gerisini koruma tedbiri almıştı. Diğer tümenler de buna uygun duruma getirilmişlerdi. Ayrıca, II. kolorduya bir irtibat subayı gönderilerek, Resulbaba - Medümtepe hattının sağ cenahına tesir etmeleri istenilmişti. Saat 11 sularında sağdan sola sıralanan 5., 11. ve 3. tümenlerimiz, karşılarında birer tümenlik düşman kuvvetleri ile savaşmakta idiler. Saat 11, dakika 40 evvelde, 5. Kafkas tümeninden, Halit Beyin imzası ile alınan yeni bir raporda, alayların kahramanca sebâtı ve düşmanın püskürtüldüğü ve 36. alayın da tümen emrine girerek sağ cenah gerisine alındığı bildirilmektedir.

IV. kolordu ve birlikleri bu gün mühim savaşlar vermişler, Dumlupınar istikametinde kaçmak istiyen düşmanın yolundan alıkonulması için başarılı taarruzlarda bulunarak bir hayli de yorgun düşmüşlerdi.

29 Ağustos hareketlerini bitirmeden önce, bugünkü savaşlara katılmış bulunan korgeneral **Osman Güray'ın** lûtfettikleri mektuptan 5. Kafkas tümeninin o günkü muharebe durumu ile, Halit Beyin soğukkanlılığını belirten birkaç cümleyi aşağıya almağı uygun buluyoruz:

«Afyondaki düşman mevzileri yarılıp takibe geçildikten sonra, 29 Ağustos günü, Resulbaba dağında ricat yolu kesilmek üzere olduğunu gören düşman,

Uşak iline 15 kilometre mesafede Göğem köyü kuzeyinde Çakmaklı (Bölmeli) tepede dikilen üç buçuk metre yüksekliğindeki anıt.
(Vatanın en büyük irtifaı bile, yanında pek mütevazi kalıyor: Öylecesine yüksek, öylecesine erişilmez...)

IV. kolorduya karşı mezbûhane bir taarruza geçti..»

«Vaziyet gayet gergindi. Düşman kesif dalgalar halinde 5, 6 kere hatlarımıza karşı hücuma geçmişti. Tümen idare yerinde bütün nazarlar endişe ve üzüntü ile dolu idi. Yalnız rahmetli, hiç istifini bozmadan duruyor, bir manevrada emir verir gibi sükûnetle muharebeyi idare ediyor, muhitine örnek oluyordu. Bu metanet, birliklere kadar sirayet etti ve düşman hücumları her defasında, yüzlerce maktûl bırakarak hatlarımız önünde eridi..»

«Bu savaşta Halit Beyin şahsiyeti bütün tümen mensuplarının hürmet, muhabbet ve itimadını kazandı. Bu onun, müstesna karakterinin tabiî bir neticesi ve mükâfatı idi..»

★ — 30 AĞUSTOS KUŞATMASI

30 Ağustos 1922 günü, Türk tarihinin şeref ve kurtuluş günü oldu; 30 Kasım 1918 günündenberi acı, heyecanlı, karanlıklar içinde geçen mücadeleli yılların, aydınlık işareti veren birçok olayların, zaman zaman kazandığımız ümit dolu, başarılı zaferlerin muhassalâsı bu gün idrâk edilecekti. 30 Ağustos sabahı DUMLUPINAR dolaylarında gözlerini açan düşman askerleri kapana tutulmuş şaşkın fareler gibi çabalamakta, kapanı emniyetle kurmuş olanlar ise, avını kaçırmak istemiyen usta, müteyak kız kedilerin temkinine, güvenine sahiptiler. Bugün, Türk ordularının emeli büyüktü; çember içine alınmakta olan düşman imha edilecekti. Hamurköy, Çalköy ve Aslıhanlar (küçük ve büyük) civarında, gittikçe sıkıştırdığımız imha çenberinin kuzey kavsini ikinci ordu yaparken, daha batıda Beşinci süvari kolordumuz bulunuyor, güney kavsini de birinci ordumuz kuruyordu. Bu şekilde, 30 Ağustos sabahı Yunan ordusuna mensup iki kolordunun 4, 5, 9, 12. ve 13 ncü tümenleri ile 1. ve 7 inci tümenlerden bir kısmı, kuvvetlerimiz tarafından kıs kaç içine alınmış, tam mânası ile yaka lanmışlardı. Bütün maharet, bugün akşam karanlığı bastırmadan önce, gösterilecek el ve hareket çabukluğunda idi..

IV. kolordu komutanının, bu sabah Bakırcık sırtlarından gördüğü manzara şu idi: Çalköy doğusunda bir kısım düşman avcısı güneye ve doğuya karşı mevzi almıştı. Bu köy civarında kesif insan kümeleri ve birçok yürüyüş hareketleri vardı. Adatepe bölgesinde de kalabalık düşman birlikleri bulunmakta idi.

30 Ağ. 1922 günü, saat 10, dakika 30 evvelde I. ordu komutanlığının emirlerine istinaden, IV. kolordu komutanlığından tümenlere verilen emrin özeti

şudur; Çalköye doğru çekilen düşman Dumlupınar istikametine gitmektedir. I. kolordu Dumlupınarı işgâl etmiş ve Uşak istikametine hareket emri almıştır. VI. kolordu Resulbaba kuzeyinden Hamurköye ilerlemektedir. IV. kolordu düşmanın çekilmesini önleyerek herne ye mal olursa olsun taarruzla perişan edecektir. Tümenler, öğleden sonra saat 2 sonrada, aşağıdaki istikametlerde hareket edeceklerdi; 2. Tüm. Hamurköy - Çalköy (hariç) arasındaki hatta, 11. Tüm. Çalköy istikametine, 5. Tüm. Silkisaray üzerinden Adatepeye ve doğusuna, 3. Tüm. Camiliören güneyindeki sırtlara taarruz edeceklerdir. Kolordu emrine verildiği telefonla öğrenilen 23. Tümene de Kızıltaş deresi istikametin de düşman yan ve gerilerine tesir etmesi ve Dumlupınara çıkan yollardan geçmesine engel olması emredilmişti.

Dumlupınar kuzeyindeki Adatepe ve civarında toplanan düşmanın altı tümene yakın asıl kuvvetlerini yok ederek Yunanlıların bir daha baş kaldıramıya cak duruma getirilmesi, Millî Mücadele nin kesin bir zaferle sona ermesi demekti. Bu maksadı sağlamak üzere, Adatepeye karşı kuzeyden itibaren, doğu ve güneyde taarruza geçen tümenlerimiz sağdan sola şu şekilde sıralanmış lardı; VI. kolordu emrinde olarak 61. 17. 16. tümenlerle, IV. kolordu emrinde ki 12, 11, 5, 23. ve 3 ncü tümenler.

Saat 3 sonra da 5. ve 11. tümenler Çalköyü ile Aslıhanlar hattı üzerinde

****

Trikopis Anlatıyor

Esir Yunan Başkumandanı General Trikopis,, çok yaşadı: 1954 de öldüğü zaman 91 yaşında idi.

Çeşitli tarihlerde, birçok sebeblerle «bozgun» u anlattı, hatta nasıl ve niçin esir edildiğinin uzun hikâyesini yaptı. General Stratos ile aralarındaki münakaşalar, karşılıklı haka ret dâvalarına sebeb olacak kadar gazete sütunlarına düştü. Bu fıkramızın içindeki klişesi, Yunan Başkumandanının son resimlerinden birisidir.

Şimdi, kendisini dinliyelim:

«2 Eylül günü, kol güneye doğru hiçbir engele raslamadan yürüyüşe başladı. Fakat erlerin son hadde varan yorgunluğu ve yiyecek bulmak hususundaki sıkıntı ve sağa sola dağılmaları sebebi ile yürüyüş pek yavaştı. Karaca asara (Karacahisar) muvasalâtımızda Uşakın evvelki günün akşamı Türkler tarafından işgal edildiğini haber aldık. Efrat yürüyemiyor, adeta sürükleniyordu. 29 Ağustostanberi efrat iki savaş vermiş ve pek az istirahatla keçi yollarından geçerek, sıkıntılı ve fasılâsız bir yürüyüş yapmıştı. 29 ve 30 Ağustostanberi gıda namı ile birşey bulamıyarak ot yemiş, yol üzerindeki meyve ve sebze tarlalarından geçinilmişti. Cephane pek azalmıştı. Uşak işgal edildiğine göre, bu ordu enkaziyle birşey yapmak imkânsız olduğundan, vâdi zeminini takip eden şoseyi bırakarak, bir savunma mevzii işgaline karar verdim ki, maksadım bir cihetten varlığımızı gizlemek, bir hücuma maruz kaldığımız takdirde de kendimizi koruyarak karanlık basıncaya kadar erlere birkaç saatlik istirahat zamanı sağlamaktı. Geceleyin 1155 rakımlı sırtlardaki patika ile Mesudiyeye, oradan da Kabaklar üzerinden Salmanlara inmeye ve harekâtımı hâdiselerin inkişafına bırakmağa karar verdim. Bu maksatla kol, Karaca asardan bu köyün güneyindeki sırtlara ilerledi. Bu sırtlar Uşak'ın doğusundaki es-

hazırlık mevziine girmişlerdi. Biraz sonra, meydan savaşlarını yakından görmek ve idare etmek arzusunda bulunan Başkomutan Gazi Mustafa Kemal Paşanın 11. tümen karargâhına geldikleri anlaşılmıştı.

★ — ADATEPENİN ZAPTI

Başkumandanlık meydan muharebesini yapan tümenlerimiz, üzerlerine aldıkları bu tarihi vazifeyi hakkiyle başararak millî takdire mazhar olmak liyâkatını göstermişlerdi. Biz burada, 5. Kafkas tümeninin hareketlerini kısaca gözden geçireceğiz; Tümen, bu sabah Küçükköy'de idi. Kolordudan alınan, Adatepe istikametinde yapılacak taarruz emri üzerine, Silkisaray ve batısındaki sırtlara doğru yürüyüşe başlanıldı. Bu sırada, sabahleyin 3. tümen emrine, takviye için gönderilen 9. ncu alayını da emrine alarak harekete devam etti. Saat 3, dakika 30 sonra da, Çalköyü güneyindeki kuvvetli düşman artçılarını tart ettikten sonra, ağır topçu taburunun Küçükaslihanlar köyündeki korulukta mevzi alarak, piyadenin açıktan ilerlemesine engel olan Yunan bataryalarına ateşe başlaması üzerine, Tümen, asıl düşman kuvvetlerinin bulunduğu Adatepeye cepheden taarruza geçmişti. (10)

---

(10) — Bugün kolordunun diğer birlikleri durumu şöyle idi; a — VI. kolordu birliklerinin sağdan müdahalesi üzerine,

ki tahkimat hatlarının bir mukavemet merkezini teşkil ediyordu. Saat 14 e doğru ihtiyat tedbirleri alarak erlere sırtlar üzerinde görünmemelerini tenbih ederek bu mevzide durdum. Saat 16 ya doğru bu yerin güneyindeki gözcüler, bulunduğumuz tepeye doğru takriben bir kilometre mesafede düşman süvarisinin ve bunu takiben 4 Km. mesafe ile kuvvetli düşman piyadelerinin ilerlediklerini haber verdiler. (Bunlar 5. Tüm. süvari bölüğü ile, bu tümenin Karacahisar sırtlarını işgale memur, 9. alayının öncü taburları idi.) **Derhal ikinci kolordu erkânı harbiyesinden binbaşı Revalis'i koşturdum. Mumaileyhin tahminine nazaran gelen kuvvet üç fırka kadardı.** (Yanlış tahminde bulundukları ve kuvvetlerimizi üç misli fazla tahmin ettikleri anlaşılıyor.) **Bu esnalarda güneyden mevzilerimize karşı piyade ateşi başladı. Bunun üzerine düşman taarruzunu red için 13. tümene mensup cüzütamların emrü kumandasına memur ettiğim tümen kumandanı, dönüşünde askerlerin beyhude feda edildiklerini söyledikleri ni ve s a v a ş hattını işgalden çekindiklerini ifade etti. Aynı zamanda, yakınımızda bulunan bir borazan, kimseden emir almadan (ateş kes!) işareti vermiş, 600 metre kadar yaklaşan düşmana ateş eden efrat da bulundukları mevzii terk etmişlerdi.. Kızgınlıkla ve bizzat, borazana ateşe başlayınız işaretini verdirttim. Ateş hattına gitmekten kaçınan erlerin yanlarına giderek iknaa çalıştımsa da, cephanesiz olduklarından beyhude yere kurban edildiklerini bağırarak emirlerimi ifa etmediler. Erler, topçunun ateşe başlamasını da, bunun düşman topçu ateşini ve dolayısı ile zararlarını intaç edeceğini söyliyerek men'e çalıştılar. Bununla beraber ben müfrezenin biraz ilerisinde bulunan bütün erlerin subayları ile sonuna kadar dayanmaları hususunda bir emir tebliğ etmişsem de, yanımdaki subaylar erlerin muharebe etmiyeceklerini ve savaşların neticesiz olduğu fikrini bildirdiler. Bu hususta israr edilecek olursa, çıkan bu isyanın daha çok tezahür edeceği kanaatını da yürüttüler. Böyle elim bir durum karşısında yaralı bir kalp ile, toplarla makinalı tüfeklerin tahribini emrettim. Bu iş biter bitmez orada bulunan subaylardan erlerin ihtilâline dair, yazılı beyanat istiyerek, nihayet bunun üzerine (beyaz bayrağı) çekmiye razı oldum.»**

5. Kafkas tümeni cephesinde;

«Saat 6 sonrada muharebe çok kızışmıştı. Mahsur vaziyette kalmış bulunan düşman, elindeki cephanelerini hiç esirgemeden sarfediyor, bu sebepten taarruz ağır ilerliyordu. Saat 6, dakika 30 sonrada 11. fırka tarassut mahallinde bulunan başkumandan Gazi hazretlerinin (5 nci fırka süngü hücumu yaparak düşmanı atacak ve mutlak Adatepeyi zaptedecektir.) tarzındaki iradeleri üzerine alaylar, adeta birbiri ile müsabaka edercesine taarruzlarını şiddetlendirmişler ve saat 7 sonrada bütün topların 15 dakika devam eden imha ateşini müteakip saat 7, dakika 25 sonrada Adatepe zaptedilmiştir.» (11)

Adatepenin ele geçirilmesinde ön safta yer alan, 5. Kafkas tümeninin komutanı merhum Halit Bey (Akmansü), bugünkü taarruzlara dair şunları kaydetmiştir;

«İşte, 30 Ağustos 1338 başkumandan meydan muharebesinde düşmanın beş fırkasını imhaya memur 8 piyade fırkası meyanında benim fırkam Adatepe ye tam cehpeden taarruz etti ve grup zamanı 9. ve 10 ncu alaylarımla fırka hücum taburu düşman mevziini zaptetti. Emrimdeki ağır obüs taburu düşman topçusunu iskât ve tarama endahtı ile Adatepe gerisindeki düşmanı imha etti. Bu tarz endahtı ben emretmiştim. Bunun isabeti ertesi gün anlaşıldı. (12) Meydan muharebesinde düşman topları nı ve arabalarını terketmiye mecbur olmuştu. Düşmanın bu beş fırkası meydan muharebesinde mağlûp oldu. 80 kadar top, birçok malzeme iğtinam edildi.

31 Ağustos 1338 de fırkam ve kolordum Adatepe civarında istirahat ettirildi. Çünkü, bütün muharebelerdeençok yorulan bir fırka ve kolordu idi. 1 Eylûl 1338 de Uşak istikametinde yürüyüşe geçtik.»

26 Ağustos 1922 de başlıyarak beş gün devam eden şeref, şan ve kahramanlık dolu savaşlar hakkında, en salâhiyetli ağız olarak başkomutan K. Atatürk'ten aşadaki güzel sözleri alarak bu konuyu bitirmek isteriz: — Nutuk, S: 415.

«Muhterem efendiler; (Afyonkarahisar - Dumlupınar meydan muharebesi ve ondan sonra düşman ordusunu kâmilen imha veya esir eden ve bakiyetissüyufunu Akdenize, Marmaraya döken harekâtımızı izah ve tavsif için söz söylemekten kendimi müstağni addederim.

Her safhası ile düşünülmüş, ihzar, idare ve zaferle intaç edilmiş olan bu harekât, Türk ordusunun, Türk zabitan,

---

12. Tüm. cephesine lüzum kalmamış. Bunun üzerine Arpalıya alınan bu tümen Hamurköy civarında düşmandan kamyonlar, otolar, top ve tüfek iğtinam etmiştir. b — Başkomutan tarafından 11. Tümenin düşmanı daha fazla sıkıştırması arzu edildiğinden ordu komutanının emriyle iki alay taarruza sevkedilmiş, grupla birlikte düşman mevzileri zabdedilmiş ve fakat kesik arazi ve sık ormanlar yüzünden taarruza devam imkânı olmamış, tümen bulunduğu hatta kalmıştır. 5. Tüm. de, Adatepenin işgalinden sonra fundalıklar ve karanlık basması sebebi ile, geceleyin daha ileri gitmeyi uygun görmemişti. Ateş, gece yarısına kadar devam etmişti. c — 3. Kafkas tümeni, aldığı taarruz emri üzerine hedefine yönelmiş ise de, kendi taarruz bölgesinde 23. tümenin savaşta bulunduğunu gördüğünden, iki komutan arasında yapılan bir anlaşma ile 3. Tüm. daha sola kayarak 23. tümenin görevini üstüne almıştı. Bu sebeple, 3. tümenin yürüyüş mesafesi uzamış ve ancak gruptan sonra Ağaçköy bölgesine varabilmiş olduğundan yorgunluk ve karanlık sebebi ile Kızıltaş deresini kapamak mümkün olamamıştı. Karanlıktan sonra, Adatepeden bu yolla kaçabilen 13. ncü Yunan tümeninin ve general Trikopis'le Dijennisin akibetleri. 2 Eylûl akşamı, 5. Kafkas tümeni tarafından tâyin edilecek, maiyetleri ile birlikte esir alınacaklardır.

(11) — İstiklâl savaşında IV. kolordu. S: 257 — Fahri Aykut.

(12) — 2 Eylûl akşamı 5. Tüm. tarafından esir edilen Yunan başkomutanı Gnl. Trikopis'in, Halit Beye ihata günü emrindeki kuvvetlerin Adatepede en çok topçumuzdan yıldıklarını, bu tarama endahtlarının kendilerine çok zarar verdiğini, maneviyatlarını bozduğunu söylemişti.

kumanda heyetinin, yüksek kudret ve kahramanlığını tarihte bir daha tesbit eden muazzam bir eserdir.

Bu eser, Türk milletinin hürriyet ve istiklâl fikrinin lâyemut âbidesidir. Bu eseri vücuda getiren bir milletin evlâdı, bir ordunun başkumandanı olduğumdan, ilelebet mes'ut ve bahtiyarım.»

Trikopis'le beraber esir edilen II nci Yunan Kolordusu kumandanı General Dijennis.

(Kendi yaptıklarının mukabelesini görür korkusuyla Halit Beyin yüzüne bakamıyordu. Fakat Türk Kumandanı, O'nun hasta olduğunu görünce Uşak'a göndermedi, misafir ve tedavi etti: Bunu yapabilen, ırkının bütün faziletlerini, sahsî meziyetleriyle tamamlamış bir kumandandı. Ya karşısındaki?)

★ — GENERAL TRİKOPİS

Millî Mücadelemizin en ilgiye değer olan, Türk ordusu için şeref ve mefharet teşkil eden olaylardan birisi de, Yunan başkomutanı general TRİKOPİS'in esaretine ait başarıdır. Trikopis, Sakarya savaşları sırasında da bir Yunan kolordusu komutanı idi. Küçük Asya ordusunun savaşlardan bıkkınlık getirdiğine, Yunan askerinin maddece ve manâca bir yorgunluk ve yılgınlık devresi geçirdiğine inananlardandı. Bunu, fırsat düştükçe üst makamlara bildirmişti.

Trikopis, görüşleri ve bilgi kuvveti yerinde olan sayılı Yunan komutanların dandı. Son taarruzumuz sırasında onun yaptığı teklifler, savaşları İzmir'den idare eden başkomutan Hacı Anesti tarafından kabul edilmiş bulunsa idi, ihtimal ki biz, 26 Ağustos günü, ilk Yunan mevzilerini ve müstahkem tepeleri bu kâdar çabuk düşüremezdik; ertesi günkü savaşlarda, Erkmen tepeleri ile, Belen, Tınaz ve Çiğil tepelerin işgalinden sonra da, 30 Ağ. günü, Yunan asıl kuvvetlerini Adatepede bu kadar kolaylıkla kıstırıp imha edemezdik. Başka bir deyimle, bu teklifler kabul edilseydi, ordumuz, aynı başarıyı göstermek için daha büyük fedakârlıklara mecbur kalır ve daha fazla insan ve malzeme kaybına uğrardı.

2 Eylûl 1922 günü akşamı, Elmadağı eteklerinde, 5 nci Kafkas tümeni tarafından esir edilerek ertesi sabah Uşak'a sevkedilen Trikopis ve maiyeti erkânını, orada hazır bulunan Türk orduları başkomutanı Gazi Mustafa Kemal paşa, huzuruna kabul ederek şu hitapta bulunmuştu: (13).

«Bundan birkaç ay evvel başkumandanınız Hacı Anesti cepheyi teftişten avdetinde, gazetecilere vaki beyanatında (Mustafa Kemal mi? Fakat bu isimde bir kumandan tanımıyorum, cephede hiçbir yerde rastgelemedim,) demişti. Şimdi bir haftadır meydânı muhare bedeyim. Başkumandanınızı göremedim, nerededir? dedi. Ve muharebenin başlangıcında Yunan hükümetinin Hacı Anes-

(13) — **Türk istiklâl mücahedesi konferansları S: 205 - 236, 1927 - Cevdet Kerim.**

ti yerine Anadoludaki orduların başkumandanı tâyin ettiği ve fakat ilk günden İzmir muhaberesinin kat'edilerek emrin elimize gelmesi üzerine vaziyetten haberdar olamıyan Trikopis'e başkuman danlığını tebliğ etti. Bu bedbaht general başkumandanlık emrini esir olduktan sonra hasım ordusunun muzaffer ve kâadir başkumandanından tebelluğ ediyordu.»

Trikopis, asker olarak vazifesini yapmış bir generaldi. Anadolu hezimeti sonunda, Venizelos'un iktidara gelmesi ile birlikte sigaya çekilen ve yaptıkları hataları hayatları ile ödeyen politika adamları ile, sorumlu komutanlar arasında onun ismi yoktu. Iki yıl önce 90 yaşında bir pîri fâni idi.

Şimdi, Türk tarihine altın harflerle yazılmağa değer olan TRİKOPİS'in esareti meselesine ait safhaları (14), elimizdeki vasikaların ışığı altında aydınlatmağa, tarihe malolan bu gerçek olayları, mümkün olduğu nisbette hülâsaya çalışalım. Trikopis'in esareti içinde zaman zaman önemli yanlışlıklar yapıldığına şahit olmaktayız. Bazı Yunan ordu mensupları ile, komutanlarının ayrı yer ve zamanlarda vukua gelen yakalanma meselelerini birbirine karıştıran yazarlarımız, radyoda konuşmalarımız da vardır. Bu bakımdan, bü-

---

Muzaffer Türk Ordularının Başkumandanı Gazi Mustafa Kemal, Türkiye Büyük Millet Meclisinin 4 Ekim 1922 tarihli toplantısında «zafer»i anlattı. Bu, uzun ve heyecanlı bir konuşmadır.

Bazı cümleler içinde ne büyük gerçekler var:

Zaferin Başkumandanı Anlatıyor

★ — Arkadaşlar!. Kalbimde derin bir hasret yaratmış olan ayrılıktan sonra tekrar sizlerle buluşmuş olmamdan dolayı pek mes'udum. Cenab-ı Hakka hamdeylerim ki, Ordularımızın silâhlarına emanet ettiğiniz aziz ve mubarek maksad, arzu ettiğiniz veçhile emniyet ve itimadınızın yerinde olduğunu gösteren mes'ut bir neticeye erişti.

★ — Bu zaferin ne çetin bir himmet ve azim sonunda nasib olduğunu tesbit, yarının tarihinin başlıca vazifesidir.

★ — Arkadaşlar!.. İstilâcı Yunan ordusu, vatanın harim-i ismetinde tamamen boğulmuş, yok olmuştur.

★ — Biz daima sulhü aradık. Büyük Taarruzumuz hazırlığı tamamlandığı ânda dahi sulhü aradık. Bu zafer de, devamlı bir sulhün hasretinin eseridir.

★ — Askerî hayatımda bu kadar mükemmel bir topçu, ve bu kadar mükemmel idare edilen topçu ateşi nâdiren gördüm. Topçularımızın 26 Ağustos günü gösterdikleri maharet ve vukuf, bütün dünya topçuları için misal teşkil edecektir.

★ — İngiliz erkânıharblerinin dört beş ay mukavemet edeceğini söyledikleri düşmanın o muhkem mevzilerini kahraman ordumuz bir saatte zaptetti. Aşılmazlığı iddia edilen sıra sıra tel örgülerini sıçrıyarak geçti ve Yunan piyadesini süngüden geçirerek Tınaztepeyi düşmandan kurtardı.

★ — Yunan Ordusunun vicdanında ve fikrindeki korku, bütün Yunan milletine intikal etti. O kadar ki, Adalarda bulunan Yunanlılar, Türk Ordusu geliyor diye kaçmıya teşebbüs ediyor, arada deniz olduğunu unutmuş gözüküyordu.

★ — Bu zafer, karşısında vatana düşman ne varsa yıkıp bertaraf etmek emrini alan büyük bir milletin ordusunun eseridir.

★ — Anadolu zaferi tarih sahifelerinde, bir millet tarafından gönülden benimsenmiş bir fikrin yaratıcılığı bahsinde ölümsüz bir misal olarak kalacaktır.

★ — Son sözüm şudur: Yiğitlik meydanında ölenlerin analarına babalarına başsağlığı değil, tebriklerimizi iletelim.

yük şerefi Türk milletine ve kahraman ordumuza ait olan Yunan Başkomutanı Trikopis ve maiyeti ile binlerce askerin, 2/3 Eylûl 1922 akşamı 5. Kafkas tümeni tarafından esir edilmesi hâdisesi üzerine dikkatle eğilmeyi millî bir borç sayıyoruz. Ana hatları itibarı ile doğruluğuna inandığımız aşağıdaki açıklamalarda, teferruata ait bazı noksanlar bulunursa, bu eksikliğin tamamlanmasını da, daha çok yetkisi bulunan zevattan bekleriz.

★ — ADATEPEDEN SONRA

30 Ağustos 1922 günkü meydan savaşı, 26 Ağustosta olduğu gibi, sabahın erken saatlarında başlamamış, öğleden sonra ve akşama doğru cereyan etmişti. Dumlupınar istikametinde ilerlemek istiyen düşman kuvvetlerinin, bir gün önce, yolu ve yürüyüş hızı kesilerek, ertesi sabahtan itibaren, bilhassa Adatepe bölgesinde sıkıştırmağa başlanılmıştı IV. kolordu komutanlığının verdiği emre göre tümenler, öğleden sonra saat 2 sıralarında taarruza başlayacaklardı. Lâkin, tümenler ve birlikleri ikindiye doğru ancak Adatepe civarına gelebildiklerinden, tarihî 30 Ağ. savaşları da akşama doğru inkişaf etmiş oluyordu. Yukarıda da belirtildiği gibi, 5. tümen Sifkisaraydan gelerek Küçük Aslıhanlardan sonra Adatepedeki düşmana saldırmış ve süngü hücumuyla bu tepeyi işgal etmişti. Gruptan sonraki zamanda, karışan birliklerin toplanması ve Kızıltaş deresi kapatılarak düşman kaçamadığı takdirde ve ertesi günü yapılması muhtemel hareketlere karşı hazırlıkla vakit geçirilmişti. Lâkin 31 Ağ. sabahı görülen manzara, içler acısı idi; Er meydanında ganimetlerden ve sayılamıyacak kadar çok ölüden başka mücadele edilecek bir kuvvet kalmamıştı. Sağ kalanlar bulabildikleri açık yerlerden çekilmişlerdi.

Trikopis, bu sırada içinde bulundukları güçlükleri şöyle anlatıyor;

«.. Yüksek mevkilerimiz iki müteakabil istikamette topçu ateşine mâruz kalıyordu. Birçok bataryalarımız, ateş açmak vaziyetine geldikten bir dakika sonra iskât ve tahrip ediliyordu.. Muharebe devam ederken, Plastras alayından bir subay bana gelerek, Plastras alayının birinci ve yedinci tümenlerin bazı kısımları ile beraber, Dumlupınar'ın kuzey batısında bir tepede bulunduklarını, o civardaki kuvvetlerimizin erzak ve cephanesi kalmadığını haber verdi. Bundan sonra, muharebe muntazaman devam ettiği takdirde, Dumlupınar'ın kuzey doğusunda diğer kuvvetlerimizin bulunduğu yere çekilmeğe ve oradan hep beraber ricata karar verdim.»

Trikopis ayrıca; 12, 9, 13 ncü tümenlerin yürüyüş sırası ile Dumlupınar - Banaz yolu ile çekilmek istediklerini, 18.30 da yaptığımız taarruzların panik doğurduğunu, efradın emirsiz ve nişan almadan ateş ettiğini, verilen telefattan intizamsızlıklar çıktığını, akşam karanlığında da bu hercümerç'in devam ettiği koşum hayvanları ile dört nala kaçan sahra topçu erlerini durdurmak ve paniği önlemek mümkün olamadığını yana yakıla anlatmaktadır. Gece yarısından sonra sükûnet husule gelmesi üzerine, batıya doğru yürüyüşe devam ederek, Dumlupınarın kuzey batısındaki sırtlara yönelmişler, daha sonra Banaz'ın işgalini düşünerek Murat çayını batı istikametinde takibe karar verilmiş. Maksatları Uşak'a gitmekmiş. 29 Ağustostanberi aç denilecek durumda ve yorgun bulunan yürüyüş kolu, Türklerden önce Uşak'ı işgal edebilmek için, güneye dönmüş, Çin'li - Karacahisar - Mesudiye istikametini takip etmek niyeti ile, 1/2 Eylûl akşamı saat 22 sularında Çin'li üzerindeki sırtlarda istirahata geçmişler.

---

(14) — General Trikopis'in Türk ordusuna teslim oluşuna dair gerçek hareketlerle, çok ilgiye değer olan bu hâdiselerden, tarihi filim çevirmekte tekemmül ve istidat göstermiye başlıyan firmalarımız için, cazip bir senaryo konusu çıkarmak mümkündür. Büyük taarruzdan önce Afyonda verilen balo ve dâvetlilerini, bizim tarafta ise genç subayla, Mehmed'i bekliyen muztarip nişanlı ve yavuklularla cefakâr milletimizin sabır ve tevekkülü'de böyle milli ve tarihî bir film'de yer alabilir...

★ — DÜŞMAN PEŞİNDE

1 Eylûl 1922 günü, birinci ordu komutanlığınca verilen emre göre, IV. kolordu da kendi tertiplerini almış, I. kolordu ile birlikte ve Uşak genel istikametinde düşmanın takibine başlanılmıştı. 5. Kafkas tümeni bugün, Bostancı harabesine kadar şoseyi takip ettikten sonra, oradan Cafergazi - Ekşisu üzerinden Hatipler köyüne gitmiş, gece yarısına doğru ordugâha yerleşmişti. 3. Kafkas tümeni bugün Kızıltaş vâdisinde, iki Yunan tümen komutanı ile, bazı topçu komutanlarını ve bir miktar askeri esir ederek Dumlupınara götürmüşlerdi (15). 30 Ağustos günü, ordu ve kolordu komutanlıkları tarafından Tümenlerimizce esir edilmeleri istenilen I. ve II. Yunan kolordu komutanları olan iki general (ki, birisi başkomutan vekili Trikopis'dir) bunlar içinde yoktu.

2 Eylûl günü, IV. kolordu birlikleri, ikinci hatta olarak Uşak'a yürüyeceklerdi. 23. tümen şoseyi takip ederek, Uşak'ta toplanacak, 5. Kafkas tümeni, Hatiplerden çıkarak Kuğtimür - Kızılcaviran yolu üzerinden şoseye girecek ve 23. tümenin peşinden Uşak kuzeyindeki Aksa köyünde konaklayacak, 12. tümen Karasait'te, 11. tümen Ikisaray bölgesinde bulunacaklar, kolordu karargâhı, 25. ağır topçu alayının önünde olarak Uşak'a yürüyecekti. 2 Eylûl günü, IV. kolordu tümenleri, çekilmiş olan düşmanın peşinde bu tertibe göre ve emniyet içinde yürüyüşe geçmişlerdi.

★ — HEYECANLI HABERLER

2 Eylûl 1922 günü, 5. Kafkas tümeni, Göğem köyünün iki buçuk kilometre doğusuna yaklaştığı sırada, Yunan kuvvetlerinden bir tümen kadar askerin Murat dağından Mütekarrip ve Karacahisar köylerini basarak, Elmadağı cihetinden Uşak'a doğru ilerlemekte olduğu haberi alınmıştı. Düşmanın Murat dağındaki durumunu bizzat görerek haber getiren köylülerin verdikleri malûmat değişikti; içlerinde asker miktarının oniki bin olduğunu söyleyenler de vardı; «arazi çok dalgalı, dereli ve tepeli olduğu için» düşmanın hakikî durumu hakkında kesin bir bilgi edinmek, 5. tümen komutanlığınca şu an için mümkün değildi. Öğleden sonra saat iki suları idi. Halit Bey, düşmanın yürüyüş istikameti, kuvvet miktarı ve bulundukları yer hakkında, köylüleri kısaca sorguya tabi tuttuktan sonra, edinebildiği malûmata göre şu tedbirleri almıştı; Tümen süvari bölüğü düşmanla temasa gelecek şekilde, Kosur deresi tarafından Karacahisar köyü istikâmetine keşfe gönderilmiş, bölük komutanı Ahmet Beye, tümenin alacağı yeni durum, keşif raporlarını göndereceği yer vesaire hakkında direktifler verilmişti. Bu sırada, 5. tümene basit bir emniyet tertibi ile Göğem köyü istikametinde yürüyüşe devam ettirildi. Tümen, 9. alayına da ileride süvari bölüğü hizasına kadar yanaşması ve Karacahisar köyü güneyindeki tepelerin işgali emri verildi. Murat dağı eteklerinde mevcudiyeti haber verilen bu kalabalık düşman kuvvetinin, 30 Ağustosta imha savaşlarından kurtularak, gece yarısı geri çekilme imkânı bulabilenler olduğu anlaşılıyordu.

Kol başısıyla Çarık köyde bulunan daha sol ve ilerideki 23. tümene de köylüler tarafından aynı haber ulaştırılmış, kalabalık bir düşman kuvvetinin Cumburdu üzerinden Uşak istikametine gelmekte ve köyleri yakıp yıkmakta oldukları bildirilmişti. Bunlar Kosur deresine civar köyler halkındandı. 23. tümen komutanı Halis Bey (rahmetli korgeneral ve eski İstanbul komutanı Halis Bıyıktay) Uşakta bulunuyordu. Yürüyüşe devam eden bu tümenin, kol nihayetindeki 68. alây komutanı, hâlen Kızılcaören - Kargın yolunu takip etmekte bulunan 5. Kafkas tümen komutanına yaverini göndererek, köylülerden aldığı malûmatı ve kendi durumunu bildirmek sureti ile istimzaçta bulunmuştu. Halit Bey de; «alayının yürüyüş kolundan ayrılarak kol başısı ile sağa çarketmesi-

---

(15) — 3. Kafkas tümeni komutanı eski genelkurmay başkanı sayın orgeneral Kâzım Orbaydır. Bazı yazarlarımız tarafından bu olayla, Trikopis'in esareti işi birbirine karıştırılmakta ise de, yanlıştır. Biraz sonra, bu konu üzerinde tekrar durulacaktır.

ni ve Kepeztepe istikametine» ilerliyerek Zeep köyünde emrine girmesini tebliğ etti. Alay komutanı bu emri yaptı.

★ — 5. KAFKAS TÜMENİ KISKACI KOPARIYOR

Bu durumda Halit Beyin emrinde dört piyade, bir topçu alayı ile bir hücum taburundan mürekkep mühimce bir kuvvet teşekkül etmiş oluyordu. 9 ncu alay Kepez tepede, 10 ncu alay Göğem köyünün bir buçuk kilometre kuzeyindeki Bölmelik tepe gerisinde, 13. alay da ihtiyatta bulunduruldu. Hücum taburu ilerideki 9. alayın yanına gönderildi. Kepez tepede toplanan bu kuvvetlerin komutanlığına 5. tümen liva komutanı yarbay Ali Rıza Bey memur edildi. Burada, bir topçu taburu gözetleme yerine sokuldu. Diğer bir topçu taburu Göğem köyü civarında, sıhhiye bölüğü Göğem köyünde ve bir postası da Zeep'de idi.

Tümen gözetleme yerini Bölmelik tepede kuran Halit Bey, bir batarya dürbünü ile bizzat yaptığı tarassut sırasında, Elmadağı doğu eteğindeki Karacahisar köyünün yandığını, köy içinde düşman askerlerinin gezindiğini görmüştü. Dağdan Kosur deresine uzanan bu köye hâkim sırt üzerinde düşman askerleri dolaşmakta idi. Lâkin Elmadağı gerisinde ne kadar kuvvet bulunduğu, arazinin müsaadesizliği sebebiyle görülemiyordu.

Daha önce, keşif maksadı ile ileri sürülen süvari bölüğü, düşmanla temasa geçerek, Karacahisar civarındaki sırtta yaya cenge inmiş, silâh sesleri başlamıştı. Elmadağını işgali altında bulunduran düşmanın yerleştiği bölge, Kosur deresinin iki tarafında mevzi alan 5. tümen birliklerine hâkim sayılırdı. Düşmanın hakikî kuvveti hakkında henüz kâfi bilgi yoktu. Tahmin edildiği gibi, 10 - 12 bin kişilik bir düşman kuvveti ile savaşa tutuşmak ihtimali de vardı. Kolordu komutanı Uşak'ta idi. Halit Bey, düşman hakkında edindiği bilgi ve kanaatlarla birlikte, aldığı tedbir ve tertiplere dair raporunu bir süvari ile Kemalettin Sami Paşaya göndermişti. Verilen cevap, tümen komutanlığınca alınan tertiplerin uygun olduğu ve 23. tümene, teklif edildiği gibi, sol yanına yaklaşması emrinin verildiği şeklinde idi.

Rahmetli Halit Akmansü, ömrünün son senelerinde, iki hayranı arasında. (Hayat safhası olduğu gibi bilindiği zaman, kendisine benziyebilmenin vicdan ve ahlâk rahatı beratı olabileceği bahtiyârlardan birisi.)

★ — TESLİM BAYRAĞI

Süvari bölüğünün yaya cenginden sonra, 9 ncu piyade alayının da Karacahisar sırtlarını işgale başladığı sıra da düşmanın birliklerimize ateşle mukabelesi beklenirken, Elmadağı üzerinden beyaz bir bayrak sallandığı görüldü. Bu, bir teslim olma işareti idi. Bir müddet sonra, süvari bölüğüne müracaat eden bir Yunan parlimanterini (Parlementaire) 5. tümen komutanının yanına getirdiler. Bir süvari takım subayı ile birlikte gelen Yunan küçük zabiti; «general Trikopis'in teslim olmağa karar

verdiğini, teslim alınmaları için kendisinin parlimanter olarak gönderildiğini» ifade etmekte idi. Tümen komutanı parlimanterden Trikopis'in yanında kimler bulunduğunu, nerede ve ne kadar Yunan kuvveti olduğunu da sordu. Bundan, Trikopisten başka II nci Yunan kolordusu komutanı bir general ile kurmayları, bir tümen komutanı ve 13 ncü Yunan tümenine mensup 6000 kadar asker mevcut olduğu öğrenilmişti. Akşam yaklaşmakta idi. Halit Bey, liva komutanı yarbay Ali Rıza Beye (16) lüzumlu emirlerini tebliğ ederek; «düşmanın hal ve vaziyetini, kuvvetini, parlimanterin getirdiği haberi bildirdi. Yunanlıları gidip derhal teslim almasını, silâhlarından tecridini, askerlerin Zeep köyünde muhafaza altına alınmasını, yaralıların Göğem köyündeki sıhhiye bölüğüne, generallerin de fırka tarassut yerine yanına gönderilmesini..» istedi. Bu emrin infazına gruba doğru başlanılmıştı.

★ — **HALID BEY, TRIKOPIS'LE KARŞI KARŞIYA.**

2/3 Eylûl gecesi, takriben saat 22.30 da süvari bölük komutanı Sivaslı yüzbaşı Ahmet Bey (17), esir generallerle maiyetindeki komutan ve subayları, Göğem köyü üzerinde Bölmelik tepede bulunan 5. kafkas tümeni komutanı Daday'lı Halit Bey'in yanına ge-

---

(16) — Ali Rıza Bey Hopalı idi. Bir zamanlar Trabzonda merkez komutanlığı yapmıştı. Bursada vefat etti. Merhumun hatırasını hürmetle anarız.

(17) — Sıvaslı Ahmet Bey, orduda, sakallı Ahmet, Çerkez Ahmet Bey adları ile anılırmış. Sonradan sınıf değiştirerek levazım subayı olmuş.

★★

Kapağımızdaki Klişe — Kurmay Albay Halit Akmansü

Bu sahifelerde, Yunan Başkumandanı General Trikopis, ikinci Yunan Kolordu Kumandanı General Dijennis ve düşman umumî karargâh kadrosunu nasıl teslim aldığını gördüğümüz Beşinci Kafkas Fırkamızın değerli ve faziletli kumandanı Kurmay Albay Halit Akmansü, 1884 de, Daday'da Kelebek köyünde doğdu. Kapağımızdaki klişe, 10 Şubat 1953 de Tanrının rahmetine intikal eden ve bütün hayatı tam bir feragat, ahlâk, mefkûre tecellileri içinde geçmiş olan rahmetlinin son resimlerinden birisidir.

Dış görünüşü, fizik yapısı, moral örgüsü ile TAM BİR TÜRK olan Halit Bey, baba soyu olarak Hatib İsa oğullarındandı. Annesi Daday merkez kazasında Avniye medresesinin sahibi ve devrinin tanınmış din ve ilim üstadlarından müderris Hüseyin Vehbi Efendinin kızı Necibe Hanımdır.

Kastamonu Askerî Rüştiyesi ve Bursa İdadîsinden sonra Harbiyeyi başarı ile bitirdi. 1906 da, sınıfının ikincisi olarak mülâzım (teğmen) olarak orduya katıldı. 1909 da Kurmaylık ihtisasını başarı ile yaptı, 25 yaşında Kurmay Yüzbaşı rütbesiyle Havran isyanı, Kerek ayaklanması gibi o tarihte imparatorluğumuzun başlıca dertli bölgelerinde hizmet gördü. Birinci Dünya Harbinde Kanal seferinde, Irak cephesinde, Selmânpâk muharebelerinde, altıncı ordu harekât şubesi müdürlüğünde kendisine düşen vazifeleri muvaffakiyetle başardı. 1918 Temmuzunda Almanya'ya gitti, dönüşünde Altıncı Ordu Kurmay Başkanı olmuştu.

Mütarekede on üçüncü

tirmiş'ti. Bunlar; Yunan kuvvetleri başkomutan vekili ve birinci kolordu komutanı general Trikopis, ikinci kolordu K. general Dijennis, II. kolordu kurmay başkanı albay Yuvanis, İzmir'e ilk çıkan 13. tümen komutanı albay Vandelis ve albay Kalinalis ile yaverleri idiler. 13. Yunan tümenine ait diğer subay ve erleri de tümen liva komutanı teslim almıştı. 5. Tümen harp ceridesine göre, «yalnız 5. tümenin aldığı esir miktarı 391 subay, 4385 erdir. Ayrıca 700 küsur hayvan, 1296 tüfek, 11 ağır makinalı, 50 hafif makinalı tüfek ile, 4 top ve çok sayıda cephane..» (18) alınmıştı. 23. tümen birliklerine teslim olanlar da, I. kolordu kurmay başkanı ile, 96 subay idi. Yaralı esirler Göğem köyündeki sıhhiye bölüğüne getirilerek orada tedaviye tabi tutuldular.

Esir general ve komutanlar atla geldikleri halde «yorgun ve bitkin» görünmekte idiler. Atından inerek Halit Bey'in yanına yaklaşan Trikopis; «— **Où est le commandant?**» diye, kendisini teslim alacak Türk komutanını aramıştı. Bu, pek ilgiye değer bir manzara idi; Halit Bey'in üstünde, o sırada subaylarımızın giydiği, mirî fiatla alınmış hâki renkte, son savaşlarda yıpranmış, tozlanmış bir elbise ile kaput vardı. Birkaç gündür verilen meydan savaşları ve takip hareketleri sebebi ile, ihtimal saç ve sakalı da uzamıştı. Karşısındaki Yunan generali ise, parlak üniformalı, tam Avrupalı bir komutan kıyafetinde idi. Bu manzara; bizim yokluk içinde çırpınmamızın, asıl mukavemetimizin, dış görünüşe kapılmadan Kuvayi Millîye ruhiyle ve bütün Millî Mücahede yılları süresince gösterdiğimiz azim ve irâde-

(18) — **İstiklâl savaşında IV. kolordu - S: 265.**

---

kolordu erkânıharbiye reisi olarak, Ali Galib ihanetini ve Binbaşı Nowil tahriklerini tasfiye eden cesaretli himmeti Halit Bey gösterdi. Millî Mücadelenin ilk devresinde, hayatî bir kıymeti olan Demiryolları Umum Müdürlüğünü başarı ile ifa etti ve askerî rütbesi kaymakamlığa (yarbaylığa) yükseltildi. Önce Üçüncü, daha sonra Beşinci Kafkas Fırkası Kumandanlıklarına getirildi.

Trikopois, Dijennis ve Yunan Genel Karargâhını esir almasını kendisine ve fırkasına lâyık gören büyük mazhariyeti, Beşinci Kafkas Fırkası kumandanlığı sırasındadır.

Zaferden sonra Halit Bey, Gazi Mustafa Kemal'in tavsiye ve telkini ile Kastamonu mebusu olarak siyasî hayata girdi. İkinci Büyük Millet Meclisinin teşrii devresinde Halit Beyin politika faaliyeti, müstakil, hür fikirli, vatanın bütün temel meselelerinde ilmî ve şahsî kanaat sahibi bir insanın merd, cesur, pervasız tecellileriyle dolu dur. Demokrasinin, hakiki bir parlâmento mürakabesiyle mümkün olabileceği inancı içinde bu yoldaki teşebbüslerin safında yer aldı. Siyasî havanın böylesine asla müsaid olmadığını ve olamıyacağını bilmiş olmasına rağmen, hiç bir tâviz vermedi. Çok genç, memleketin kendisinden büyük hizmetler beklediği ve bilhassa fazilet, karakter, ahlâk sahibi şahsiyetlere en çok muhtaç olduğu kuruluş devrinde, hem meslek, hem siyaset hayatından çekildi. Bu ayrılış bile, tarzı ve çapı ile bir «medenî cesaret» ve her türlü baskı ve diktaya civanmerdâna «meydan okuyuş» idi. Halit Akmansü'nün bundan sonraki hayatı, haysiyet ve şuur sahibi kalabilmenin bedelinin ne olabileceğini isbat eden binbir ibret ile doludur.

10 Şubat 1953 de, 69 yaşında fânî hayata vedâ etti. Kabri, Karacaahmet camiî civarındadır. Karşılığı imtiyazlı dünya nimetleri olma yerine, aziz vatana en temiz duygularla hizmet etmenin yeterliği bir kifayet değeri olabildiği gün, şeklî rütbesinden çok büyük ruh ve kafa yapısına sahib bu mükemmel insanın monografi ve biyoğrafisi, istikbalin tarihçisi için «tezadsız bir örneğe yeter malzeme» olacaktır.

*
* *

Bu fıkramızın içindeki klişe, rahmetli Halit Akmansü'yü, 1923 de, İkinci Büyük Millet Meclisinde Kastamonu mebusu olarak göstermektedir.

nin, feragatın gözle görülebilen şâheser bir örneği idi. Arkasında büyük, zengin devletler bulunan, her çeşit malzeme ve teçhizata sahip olan şımarık ve mağrur düşman ordusu, general Trikopis'in, Göğem tepelerinde mütevazi görünüşlü, yağız çehreli bir Türk komutanına teslim oluşu hâdisesiyle mânevi kıymetlerinden büsbütün sıyrılmıştı. Bu olay, millî birliğin, mahrumiyet dolu çalışmalarla yükselen azim ve imanın, gayesiz, haksız ihtiraslara ve madde üstünlüğüne karşı elde ettiği büyük bir zafer, ilâhi bir tecelli idi..

Elinde bir harita olduğu halde, etrafındaki yâver ve emir zabitleri ile birlikte, düşmanın düştüğü bu elim akibetten habersizmiş gibi ayakta duran Halit Bey, Trikopis'in, komutanı arayan fransızca sorusuna karşı, aynı dille; «— Kumandan benim, hoşgeldiniz.. Buyurunuz oturalım..» demişti. Trikopis mahzun ve meyûstu, Türk komutanını gözü tutmadığı her halinden belli oluyordu..

Orada yakılan bir kır ateşi etrafına hep birlikte oturdular. Halit Beyin sağında general Trikopis o n u n y a n ı n d a, Dijennis, diğer komutanlarla yaverleri, solunda da bizim karargâh subayları yer almışlardı. Bu sırada, parlimanterin teslim teklifi, bir müddet önce Uşak'taki kolordu komutanlığına bildirilmiş olduğundan, tümen komutanlığına bunun cevabı gelmişti. Bunda, yapılması iktiza eden işlerle, teslim sırasında müteyakkız davranılmasına ait emirlerden başka, düşman generallerinin hemen Uşak'a gönderilmeleri isteği de vardı. Uşaktan gelen bu emir, esir generallere tebliğ edildiği zaman, bilhassa general Dijennisin rahatsız bulunuşu sebebiyle Uşak'a ertesi sabah gönderilmelerini rica etmişler. Teklifi, Halit Bey de uygun bulduğundan, tümen komutanlığınca, esirlerin 3 Eylûl sabahı gönderilecekleri ve sebebi kolorduya bildirildi. (19)

★ — TRIKOPIS, MAGLUBIYETIN GERÇEK SEBEPLERİNİ ANLATIYOR

Türklerin misafiri durumuna giren esirlerin aç oldukları anlaşılıyordu. Halit Bey, karargâh komutanına, bir ikramda bulunulması emrini vermişti. Lâkin, aşağıda bulunan Göğem köyüne erzak tedariki için gidenler elleri boş dönmüşlerdi; köylüler daha birkaç saat önceye kadar, köylerini yakan ve kendilerine her çeşit zulmü revâ gören düşman subaylarına hiçbir yiyecek, hattâ bir lokma ekmek bile veremiyeceklerini, buna mukabil kumandanın şahsı için canlarını fedâ edebileceklerini söyliyerek, özür dilemişlerdi. Bunun üzerine kendilerine çay ikram edilmiş, zeytin vesaire gibi karargâhtaki yiyeceklerden verilmişti. Bu sırada, esir generallerin yüzlerinde, ortada yanan ateşin aksettirdiği derin acıyı seyretmek, hissettikleri esaret ıztırabını anlamak mümkün olabiliyordu 13. tümen komutanı Vandelis gözlerini yummuş ve pek düşünceli bir haldeydi. Ateş çemberi etrafında toplanan Türk komutan ve subaylarındaki engin memnunluk ve sevinç duyguları ise ölçüsüzdü. Hepsi huzur, saadet içindeydiler. Bütün yorgunluklarını unutmuşlardı; şu saatte büyük emeklerinin en iyi, en tatlı mükâfatına sahiptiler.

Esir generallerle maiyetleri erkânına ikram edilen sıcak çay sonunda, biraz kendilerine geldiklerini gören Halit Bey, kendi ağızlarından mağlûbiyetleri sebebini öğrenmek ihtiyacını duyuyordu. General Trikopis'in iyi Fransızca bildiğini anlamıştı. Her ihtimale karşı yanına aldığı Rumca bilen Giritli bir subayımızın tercümanlığına ihtiyaç kalmadığından, kendisini bizzat isticvaba başladı, şunları sordu:

«— Siz bir asker ve bir komutan olarak vazifenizi yaptınız. Lâkin, harp talii aleyhinize tecelli etti. Biz de vazifelerimizi yaptık, ordularımızı vatanımızdan çıkarabilmek için elbirliği ile çalıştık. Anadoluyu haksız işgalinizden dolayı ergeç sizi mağlûp edeceğimize inanıyorduk. Ancak, bu kadar çabuk, bir hafta gibi kısa bir zamanda ordunuzun inhilâle uğrayacağını ummamıştık. Ben, Sa-

(19) — Bu manzaraya şahit olanlardan birisi de, 1954 de Tuzla uçak savar topçu okulu öğretim kurulu başkanı bulunan, sayın topçu Alb. İsmet Ungun'du.

karya meydan savaşında da tümen komutanı olarak bulundum. Görüşüme nazaran, Yunan ordusu Sakarya'da, son meydan muharebesinden çok daha fazla harp kabiliyet ve kıymeti göstermişti. Şimdi, neden bu kadar süratle mağlûp oldunuz? Mağlûbiyetinizin hakikî sebeplerini sizin ağzınızdan duymakla memnun olacağım.»

General Trikopis, kısaca teemmül ederek, teessür içinde bulunduğunu bildiren bir iç çekişinden sonra, kendisine sorulanlara Fransızca cevap vermiye başladı. Yunan ordusunun mağlûbiyeti sebeplerini beş maddede toplayarak hülâsa ve izaha çalışmıştı; Ona göre, birçok olan mağlûbiyet sebeplerinin başlıcaları şunlardı:

«1 — Sakarya muharebelerinden önce Kral da Eskişehir'e kadar gelmişti. Başkumandanımız ehliyetli bir zat idi. Sakarya çekilmesi üzerine, Yunan umumî efkârında galeyan görüldü. Siyasî değişiklikler oldu. Bu sebeple de başkomutan Papulas ile, genel kurmay başkanı Dusmanis değiştirildi. Papulasın yerine, siyasî düşüncelerle Kral'ın yaveri topçu generali Hacı Anesti Başkomutan oldu. Bu suretle önemli bazı makamlar iktidarsız ellere verildi. En kötüsü, orduya siyaset karıştırıldı. Her işimize siyaset hâkim oldu.

2 — Son taarruzunuzdan önce, Başkomutanımız Gnl. Hacı Anestiye şu teklifte bulundum; «Türklerin ciddî taarruzlarını, şimdi bulunduğumuz Afyonkarahisar - Eskişehir hattında kabul etmekliğimiz hatâlıdır. Burasını daha fazla kuvvetlerle tutmak iktiza eder. Bu cephenin genişliği bizim kuvvetlerimizle mütenasip değildir. Bu sebeple, Türklerin muhtemel taarruzlarını, Melen hattında kabul edecek şekilde tertiplenmemiz uygun olur.» dedim. Bu fikrimi Hacı Anestiye kabul ettiremedim.

3 — Casuslarım vasıtası ile ve uçak keşifleri ile taarruz hazırlıklarınızı haber alarak, durumu başkomutanlığa bildirdim. Lâkin, Türk'lerin taarruz edecek kudrette bulunmadığı vâhimesine kapılan Hacı Anesti, bildirdiğim hareket ve yığınakların bir blöf'ten ibaret olduğunu söyledi. Sizin, Uşak istikametindeki çekilme imkânlarımızı ortadan kaldıracak tarzda, sağ cenahımıza taarruz edeceğinize ihtimal verdiğimden, Altıntaş tarafındaki ikinci kolordumuzun vakit geçmeden bu tarafa yaklaştırılmasını kendisine yazdımsa da, onu buna da inandıramadım. Blöf'te ısrar ederek yine tekliflerimi kabul etmedi.

4 — Nihayet, 26 Ağustos sabahı bütün cephede taarruza geçtiniz. Altıntaş - Eskişehir bölgesindeki taarruzların kuvvetlerimizi tesbit için yapıldığı, asıl taarruz hedefinizin kolordumun cephesi, sağ cenahımız olduğu anlaşıldı. Ilk müdafa mevzilerimiz teker teker düşmekte idi. İzmirdeki Başkomutan-

Başkumandan Gazi Mustafa Kemal'in kılıncı, meçi, yaverlik kordonu, Çanakkalede elinde taşıdığı ve İLERİ kumandasını verdiği kamçı, bütün askerlik hayatında kullandığı tüfekleri (Sayın Halil Nuri Yurdakul'un hususî müzesinden.)

(Şan ve şerefle kullandı ve her zaferin sonunda ruhunun büyük özlemini seslendi: Yurtta sulh, cihanda sulh...)

lığa hemen müracaat ederek İkinci Kolordunun sağ cenaha kaydırılmasını, bu cephenin süratle takviyesini istedim. Bu yerinde teklifim karşısında, geç olarak ve ancak bir tümenle takviye edildim. Bu kuvveti, düşmüş olan mevzilerimizin yeniden alınması için parçalamak zorunda kaldım. Hıncı Anesti, bize İzmirdeki karargâhından sakat taarruz emir ve hedefleri vermiye devam etti. İşte, makûl tekliflerimize kulak asılmadığından, çalışmamıza ve sağlam durumumuza rağmen böylece mağlûbiyete uğradık, çekildik ve inhilâl ettik.

5 — Sakarya muharebelerinden önce, bütün erlerle subaylarda fedakârlık ruhu vardı, disiplin yerindeydi. Uzun süren bekleme devresinde memlekette harp aleyhtarlığı ortaya çıktı. Cephedaki asker ihmal edildi. Komünistlik propagandası ileri hatlarımıza kadar sokularak, erlerdeki itaat ve disiplin ruhunu gevşetti. Erler, neden evlerimize gitmiyoruz? demiye başladılar. Gruplar halinde firar hadiseleri oluyordu, maneviyat bozulmuştu. Öyle zamanlar oldu ki, subay ve erler bizzat benim emirlerimi dinlemediler...»

General Trikopis, Yunan mağlûbiyeti sebeplerinden en mühimmini unutmuştu; bu, Türk fedakârlığı idi.

★ — ESİR KOMUTANLAR UŞAK'A GÖNDERİLİYOR

2 - 3 Eylül 1922 gece yarısında sona eren, dikkat ve ilgiye değer olan bu konuşmalardan sonra, esasen yorgun olan Yunan generalleri ile maiyeti, mahrutî çadırlara yatırıldı (20). Yatmadan önce Trikopis'le Dijennis'in üzerindeki tabancalar alındı. Vandelis'in tabancası yoktu. O gece sabaha kadar seyyar karyolalarda uyudular. Ertesi sabah (3 Eylül), kendilerine ikram edilen kahvaltıdan sonra, 5. tümen süvari bölüğü ile, Sivaslı Ahmet Bey'e katılarak Uşak'a sevkedildiler (21).

Türk Orduları Başkomutanı Mustafa Kemal Paşa ile, cephe komutanı İsmet, Birinci Ordu Komutanı Nurettin ve IV. Kolordu Komutanı Kemalettin Sami Paşalar da Uşak'ta bulunmakta idiler. Buradaki seremoniyi müteakip, esir generaller, daha sonra Kayseri yakınındaki Tavas bucağına gönderildiler.

Trikopis'in, beyaz bir atı vardı. Halit Bey, ısrarlara rağmen bu güzel atı ve esirlere ait herhangi bir hatırayı kabul etmemişti. Kendi atları ile Göğem köyüne getirilen esir komutanlar, yine bu atlarla Uşak'a gönderilmişlerdi. Trikopis ve arkadaşlarının üzerinde kılıç mevcut değildi. Buna göre askerî müzede «11. Tümen tarafından alındığı ve Trikopis'e ait olduğu yanlış olarak bildirilen kılıç'ın kimin tarafından ve nerede ele geçirildiği» izaha muhtaç bir keyfiyettir (22). Bu tarihî yanlışlığın düzeltilmesi gerekir. Ayrıca, Halit Beyin ifadesine göre, Uşakta merhum Kemalettin Sami Paşa ile, IV. Kolordu Topçu K. Zihni Bey (S. Em. Tümgnl. Zihni Toydemir) tarafından hatıra olmak üzere alınan Gnl. Trikopis ve Dijen-

---

(20) — a - O gece karargâh Nöb. Sb. 5. tümen 1, Şb. mülhakı mülâzım Hâmit Bey idi. (M.M.V bütçe grubu başkanı S. Gnl. Hâmit Apaydın) b.esirleri muhafaza altında bulunduran 10. Bl. K. Faik Beydi (sonradan askerlikten istifade eden Faik Ertekin Bey, Sivas seferberlik Md. den emekliye ayrılmıştır.

(21) — Yunan yaralıları, 3 Eylül günü halkın toplanılan kağnılarla Uşakta bulunan Yunan hastahanesine gönderildiler. Tüm. K. Halit Bey, gerek esirlere ve gerekse yaralılara, daha o zaman Cenevrede beynelmilel anlaşmasına uyacak tarzda, en iyi ve insanî muameleyi göstermişti. İstiklâl savaşında IV. kolordu kitabını yazan sayın kurmay Fahri Aykut bu meseleye şu satırlarla temas etmektedir; «5. nci fırka kumandanı, Türkün ananevi olan misafirperverliği eseri olarak, pek yorgun olduklarını söyliyen düşman generallerini fırka karargâhında misafir ederek, lâzımı derecede hürmette bulunmuş, düşman yaralıları sıhhiye bölüğüne alınarak tedavilerine başlanmıştır. S: 265 den.

(22) — İhtiyar general Trikopis'in, 1952 yılında Atina'ya giden gazeteci Hıfzı Topuz'a anlattığına göre de, generalin kılıcı, esaretten biraz önce kendi yaveri tarafından parçalanmıştır.

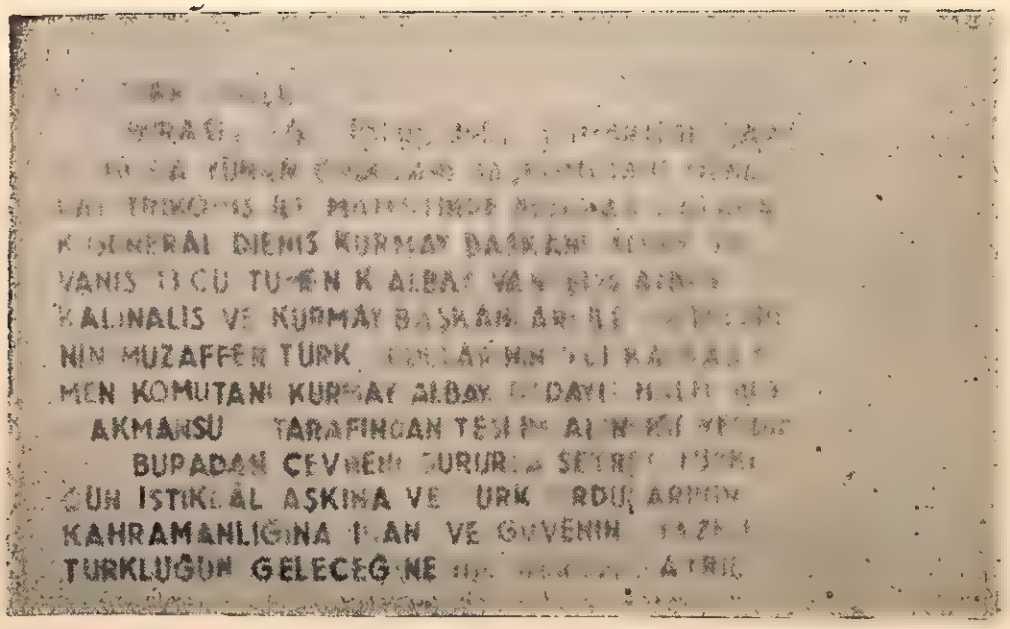

Trikopis'in esir edildiği yerdeki anıt'ın, mermer üzerine pirinç harflerle işlenen kitabesi.

(Şöyle diyor:

Ey Türk oğlu!.. Burası 2/3 Eylül 1922 Cumartesi saat 22.30 da Yunan Orduları Başkumandanı General Trikopis ile maiyetinde bulunan İkinci Kolordu Kumandanı Albay Vangelis, Albay Kalinalis ve kurmay başkanları ile yaverlerinin muzaffer Türk Ordularının Beşinci Kafkas Tümeni Komutanı Kurmay Albay Dadaylı Halit Bey (Akmansü) tarafından teslim alındığı yerdir.

Burada çevreni gurura seyret. Türklüğün İstiklâl aşkına ve Türk Ordularının kahramanlığına inan ve güvenini tazele. Türklüğün geleceğine hız alarak ayrıl.) »

nis'e ait tabancaların, bir mefharet nişanesi olarak askerî müzeye maledilmesi uygun olur.»

* * *

Sakaryanın en buhranlı ânında Mustafa Kemal, attan düşmüş, kaburga kemikleri kırılmıştı. O gün, «**Konstantin.. Bu topraklar senin taç ve tahtının mezarı olacaktır.**» demişti. Düşmanın «**vatanın harim-i ismetinde**» boğulacağını vatanına ve dünyaya, bir haysiyet sözü olarak ilân etmişti. Beşinci Kafkas Fırkamızın pek mütevazi açık ordugâhından, başları önde yola çıkan Yunan Başkumandanı ve maiyetindekiler, bu söz'ün tarih ve cihan önünde yerine getirilmesinin şanlı isbatı idi ve kader, tam bir isabet ve haktanırlıkla, bu şerefi, zaferin sıklet merkezlerinden birisinin feragatkâr omuzlarında başarı ile yükseltmiş bir tümenimize nasip etmişti: Bu tahsiste, bütün kahraman ve yiğit Türk ordusunun şânını ilân ederek...

Gelecek Sayılarda :

Râkir vesika ve hâtıraların ışığı altında:

Zaferlerin ve bozguların dış görünüşleri ve içyüzleri

Zarif Bir Padişahtan Fıkralar

Bu sayımızda da yine, zarif Padişah İkinci Sultan Mahmud'a dair bir kaç fıkra ile sahifemizi süsliyelim:

★ — **CAMSIZ GÖZLÜK:**

Sultan Mahmut, hazırcevablığı ve zarafeti ile meşhur şair Keçeci Zade İzzet Molla'ya şaka yapmaktan zevk alırdı. Bir gün kendisine, camsız bir gözlük hediye etti. Molla, gözlüğü teşekkür ederek aldı ve huzurda takmasına müsaade istirham etti. Padişah irade edince büyük bir ciddiyetle gözlüğü taktı ve ufka bakarak okudu:

«— Hüvel Hallâk-ül Bakî» (Ölümsüz olan ancak yaratandır.)

Padişah, camsız gözlükle böylece ebedî bir hakikatı okuyan İzzet Mollaya, aynı ciddiyetle cevap verdi:

«— Maşaallah.. Efendi Hazretleri, pek uzakları görüyorsunuz.»

Zarif şair, zarif Padişahına lâyık cevabı buldu:

«— Efendimiz... İhsan buyurduğunuz gözlüğün camı olsa idi levh-ı mahfuz «alın yazısı»nı okurdum.»

Padişah, kendisine hediye edilen ve o günlerde pek nâdir bulunan çerçevesi kıymetli camlı bir gözlüğü, İzzet Mollaya uzattı..

★ — **ARANAN DÂVET:**

Sultan Mahmut, bir gün İzzet Mollaya sordu:

«— Efendi.. Duyduğuma göre, siz, her dâveti kabul etmiyor, gitmiyormuşsunuz. Çağırılan yere gitmek, Islâmın adâbından değil midir?»

Izzet Molla düşünmeden cevap verdi:

«— Padişahım.. Yanıma çocuk getirmemek, yemekde ısrar edilmemek, odada oturacağım yeri tâyin etmemek şartiyle giderim. Sebeblerini irade buyurursanız arzedeyim: Ben, çok iri yarı bir adamım. Halbuki çocuklara karşı kalbim muhabbet ve şefkat doludur. Yanıma getirilen çocuk, benim dış şeklime bakar, benden ürker, azab duyarım. Yemekte and verirler, ya sevmediğim, ya hazmedemiyeceğim bir şeyler yedirirler, rahatsız olurum. Odada şuraya oturunuz, buraya oturunuz derler, halbuki bir de bakarsınız ki, gönlümün hiç hoşlanmadığı birisinin yanına düşerim, azab çekerim.»

Sultan Mahmut içini çekti:

«— Efendi.. Siz ne bahtiyarsınız ki, gideceğiniz dâvetler var ve bunları şarta bağlıyabiliyorsunuz. Bizimkisi Kanunname-i Ali-i Osman mucibince oluyor..» **dedi.**

★ — **İMDAT!**

Sultan Mahmud, bir gün Keçecizade İzzet Molla'nın yeni bir erkek çocuğunun doğduğunu haber almıştı. Uzun ömürlü, ailesi ve vatan için Hayırlı olmasını temenni ederek, bildiği halde, diğer oğullarının isimlerini söylemesini irade etti. İzzet Molla, hepsi «kafiyeli» olan oğullarının isimlerini saydı:

«— Fuad, Reşad, Murad, Sedad kullarınız efendimiz...»

«— Allah cümlesini bağışlasın Efendi... Bir yeni oğlunuz olursa ne isim düşünüyorsunuz?

Çok eli açık olduğu için sık sık geçim sıkıntısı çeken İzzet Molla cevab verdi:

«— Allahdan İMDAD!...»

Yeni Osmanlı'ların ilk şahsiyetleri ve gurbet günleri

İşte Mustafa Fazıl Paşa... Babasından kalan büyük servetin hayırlılığı isbat etmek istercesine, vatanlarında yeni bir devir **mücadelesine girmiş bir avuç genç kafaya çalışma ve hayat hakkı tanıdı.** YENİ OSMANLIlar tarihindeki **şerefin en sahicisi de onun...**

(Sultan Aziz Pariste iken kendisine bir kurtuluş lâyihası vermişti. Orada bir cümlesi vardır ki Sultan Aziz dinlemiş olsaydı, hayatının feci sonunun akışını değiştirebilirdi: **«— Saraylara en sonra giren doğru sözdür.»** dedi. Fakat Padişah, doğru sözü kendisinin hoşuna giden söz olarak değerlendirmekte devam etti. Netice de mâlûm: Tahtını ve hayatını kaybetti...)

★ — **BENİM YÜZÜMDEN KİMSE ÖLMESİN!**

Sultan Abdülmecit, Sadrıâzam Âli Paşanın arzettiği mahkeme kararına bir kerre daha göz attıktan sonra iradesini tebliğ etmişti:

«— Bunlar beni öldürmek mi istemişler? İşte lehülhamd hayattayım. Mahkemenin kararı elbette âdilânedir. Fakat ben, kimsenin benim yüzümden ölmesini istemiyorum. İdam cezaları müebbed sürgüne çevrilsin. Cenab-ı Hak cümlemizi islâh etsin, âmin...»

Tanzimat hareketinin medeniyetçi ve ilerici padişahı, zaten nice zamandır hasta idi. Henüz otuz beş yaşında olmasına rağmen, zayıf ve nahif bünyesi, harem hayatının yıpratmaları içinde çökmüştü. Veremdi. Viyana'dan getirilen Dr. Şpitzer, ne kadar zaman önce bu teşhisi koymuştu. Fakat padişah, tavsiyeleri dinlemiyordu. Kırım Savaşını takip eden devrede memlekete giren batılı ölçüler, esaslı kültür ve irfana dayanmadığı, memleket ticaret ve sanayi hayatından mahrum kaldığı için sebepsiz israflara yol açan taklitçilikten ileri gidememişti. İsrafın temel kaynağı bizzat saray idi. İşte, tarihlerimizde muhakemesinin Kuleli kışlasında cereyan etmesi dolayısiyle **Kuleli Vak'ası** olarak anılan gizli ihtilâl cemiyeti de, böyle bir sebebin havası içinde kurulmuştu: İhtilâlcilerin arasında daha sonra Namık Kemal'in Kıbrıs'ta sürgünken tanıştığı Hoca Ahmet Efendi, Ratip Paşa, ilmiyye ve askeriyyeden bazı şahsiyetler vardı. Bir ihbardan sonra ele geçmişler, muhakeme edilmişler, yedi kişi idama mahkûm edilmiş, hükmün tasdiki padişaha arzedilmiş, o da, yukarıki cümlelerle kendilerinin cezasını ebedi sürgüne indirmişti.

Kuleli Vak'asını hazırlıyanların asıl maksadı ne idi? Bir rivayete göre, Tanzimatı takip eden yılların getirdiği batılılaşmayı istemiyorlardı, diğer bir rivayete göre ise, Sultan Mecit'in politikasını beyenmiyorlar, daha kökten bir islâhat ve hürriyet içinde derlenip toparlanma gayesini güdüyorlardı. Namık Kemal'in kanaatine göre, gizli cemiyet-

çilerin asıl gayesi ikincisi idi. Hasta olan padişah, meselenin kapatılmasını istemiş, ihtilâlciler iyi şartlarla İstanbuldan uzaklaştırılmış, bir müddet sonra da Sultan Abdülmecit ölmüş, yerine kardeşi Abdülaziz geçmişti.

★ — **«YENİ OSMANLILAR» IN DOĞUŞU:**

Sultan Aziz'in saltanatının ilk on yılı, Ali ve Fuat Paşaların devletin kaderini ellerinde tutmaları devridir.

Mustafa Reşit Paşa'dan sonra, Tanzimatın bu iki muhterem başı genç padişahın devlet işlerine, Tanzimatın getirdiği esaslar dışında müdahale etmesini önlemişler ve o günün «hükümet»i olan Bâb-ı Âli'nin nüfuzunu temel kuvvet haline sokmuşlardı. Bu, tam merkeziyetçi bir idare ve şahsî saltanatla, zümre iktidarı arasında tipik hususiyet ve ölçülere sahipti.

Halbuki Fransız İhtilâli, bütün Avrupayı fikrî tesiri altına almıştı. Daha Sultan Mahmut'un saltanatında Paris'te açılan **Mekteb-i Osmanî'de** yetişen ve sayıları devamlı olarak artan yeni gençlik, memlekette Meşrutiyete dayanan bir parlâmento nizamını düşünür ve ister olmuşlardı. Zengin aileler, çocuklarını Batı'da okutmağa başlamışlardı. Kırım Savaşında, müttefiklerimiz olan İngiltere, Fransa ve İtalya ile daha geniş kültürel münasebetlere girişmiştik. Dış hayatla beraber, fikrî hayat da memleketi tesiri altına alıyordu.

Âli Paşa, Sultan Aziz'i, pehlivan güreşleri, horoz ve koç dövüşleri, harem hayatının zevkleri içinde kendi âlemine bırakıp, dış ve iç çetin meseleler karşısında olan İmparatorluğumuzu tam merkeziyetçi bir politika ile elinde tutunca, parlâmanter nizam arayan genç unsurlar, kendilerine temel mücadele şahsiyeti olarak Âli Paşayı buldular. Bir araya gelenler, ilk olarak Âli Paşanın düşürülmesi fikrinde birleştiler.

Bütün hazırlıklar, tam bir gizlilik ve hattâ korku içinde yürüyordu. Hükûmetin haber alma teşkilâtı kudretli idi ve en ufak hareketler bile o zamanın adı ile **Zaptiye Nezareti** olan güvenlik örgütünün tesbitleri ile, bizzat sadrıâzama iletiliyordu.

İnkilâpçılar, kendilerine bir isim bulma arzusu ve lüzumu ile, batı ülkelerinde krallıklar ve imparatorluklara karşı kurulu gizli cemiyetlerin aldıkları adlardan ilham alarak **Yeni Osmanlılar** dediler. Gerçekten de, yabancı ülkelerde de Monarşilere karşı mücadele eden gençler, milletlerinin adının önüne bir genç veya yeni eklemişlerdi: **Yeni Italyanlar, Yeni Fransızlar, Yeni Almanlar, Yeni Macarlar** ve saire... Bizimkiler de kendilerine **Yeni Osmanlılar** denilmesinde, Batının hürriyetçi hareket ve fikirlerine uymanın isim birliğini buldular.

Cemiyetin ruhu ve başı, sadrıâzam Mahmut Nedim Paşanın en büyük ağabeyisi Sağır Ahmet Beyin küçük oğlu Mehmet Beydi. Mehmet Bey, Fransada hukuk tahsil etmişti. Babası «Sağır» Ahmet Bey, servet ve irfan sahibi, sevilen ve sayılan bir zattı. **Yeni Osmanlılar'ın** ilk kadrosu Reji Komiseri Menapir Zade Nuri, Kaya Zade Reşat, şair Ziya, Namık Kemal, memleketimizde ilk hususi gazete olan **Tercüman-ı Ahvâl'i** çıkartan Ağâh Efendi, Ali Suavi, daha sonra Ebüzziya Tevfik, Bereket Zade İsmail Hakkı Beylerdi. Ebüzziya Zade Tevfik Beyin hâtıralarına göre cemiyete alınacak olanların iki kişi tarafından teklif edilmeleri ve yeminleri şarttı.

★ — **İLK KARARLAR VE AYASOFYA TOPLANTISI:**

Sultan Aziz saltanatının sonlarına doğru Avrupadan İstanbula gelerek politikadan uzaklaşan ve «Paşalık» rütbesiyle Rumeli Beylerbeyiliğine kadar yükselen Kayazade Reşat Bey, cemiyetin bir «nizamnamesi» olmasını istemiştir. İlk toplantılar, açık yerlerde yapılıyor, dikkati çekmemeğe çalışılıyordu. Çamlıcada yapılan ve cemiyete dahil bütün gençlerin ilk defa tam kadro halinde bulundukları içtimada, bazı «mühim» kararlar alınmıştı. Bunların başında, Âli Paşanın başvekillikten uzaklaştırılması geliyordu. Yerine ya Mehmet Beyin amcası Mahmut Nedim Paşa, ya Ahmet Vefik Paşa getirilecekti. Ne ka-

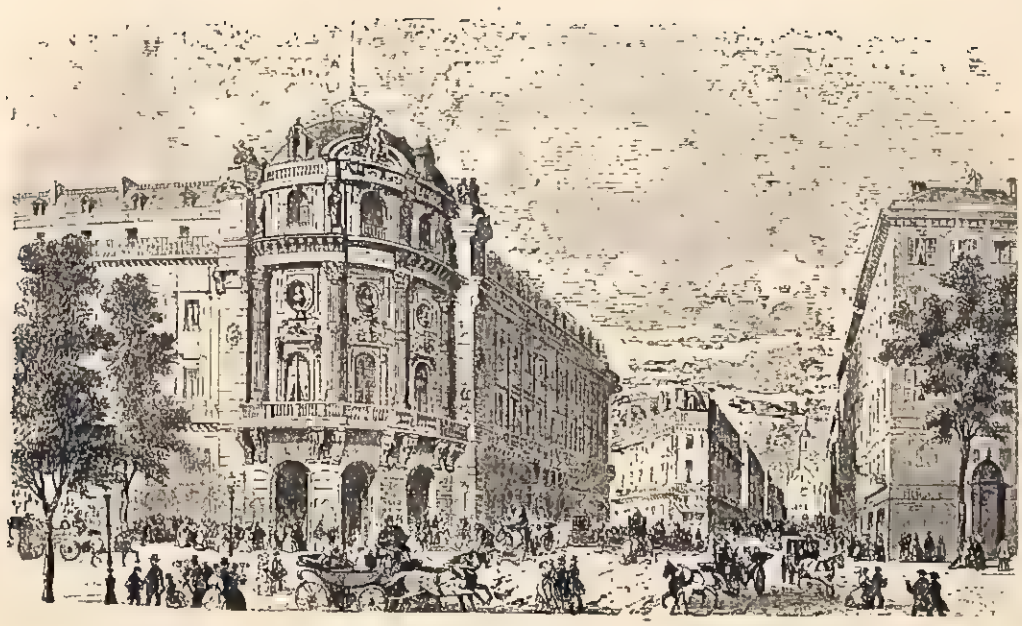

Yeni Osmanlıların Pariste, toplandıkları yıllarda, Fransız Başşehrinden bir manzara: Bulvar des İtalyen'de yeni vodvil tiyatrosu. Mustafa Fazıl Paşa'nın evi, bu meşhur bulvar üzerinde idi.

(Mısırlı Prens, Yeni Osmanlılar'a Ru dö Napl'da üç katlı bir bina tutmuştu. Burası hem oturma, hem çalışma yeri idi. Her birisine aylık bağlamıştı. Osmanlı Meşrutiyetinin ilk mücadele kadrosu, kısa zaman sonra bir çatı altından ayrıldılar ve her biri, kendi şahsî telâkki ve imkânlarına göre yaşamaya başladılar.)

dar garip, hattâ hazindir ki ayni Mahmut Nedim Paşa Meşrutiyet hareketinin en büyük düşmanı, Ahmet Vefik Paşa da Mebusan Meclisini kapıyan sadrıâzam olmuşlardı! Görülüyordu ki, bu devresi içinde **Yeni Osmanlılar**, meseleler üzerinde olduğu gibi, şahsiyetler üzerinde de doğru fikirlerin sahibi değillerdi.

Çamlıca toplantısında **«ideal bir kabine»**nin kadrosu tesbit edilmişti. Garip olan, bu kabineye girecek kimselerden çoğunun hadiseden haberi olmamaları idi. Nitekim, Maarif Nâzırlığına getirilmek istenen Salih Efendinin hiçbir şeyden haberi yoktu. Mesele meydana çıkıp da kendisinin de nâzırlar arasında olduğunu öğrenince telâşlanmış, hemen Ali Paşaya koşarak yemin ve kaşem edip kendisinin hiç bir şeyden haberi olmadığını temin etmiş. Ali Paşa da: **«Merak etmeyiniz efendi hazretleri.. Hadiseyi kimlerin tertip ettiğini ve kimlerin işin içinde olduğunu tamamiyle biliyoruz.»** demişti.

Çamlıca toplantısını takip eden cuma günü, namazdan ve vaazdan sonra Ayasofya camiinde bir köşeye çekilenler, hiç dikkati çekmeden, son kararlarını almışlardı. Camide toplanmak fikri, Menapir zade Nuri Beyindi. Böyle tehlikeli bir mevzuun, camide görüşülme ihtimali kimsenin hatırına gelmiyeceğinden gerçekten de «Ali Paşa kabinesini değiştirmek ve hürriyetçi fikirleri benimsiyen bir hükûmet, teşkil etmek» kararı, belki dünya yüzünde ilk ve son olmak, Saray ve Bâb-ı Âliye pek yakın, herkesin gözünün önündeki bir camide veriliyordu!

★ — İHBAR, BASKINLAR VE AVRUPAYA KAÇANLAR:

Bu bir avuç delikanlı, hangi vasıtaya dayanarak ve hangi yoldan, Âli Paşa gibi çok kuvvetli bir sadrıâzamı makamından u-

zaklaştırarak istedikleri hükûmeti kuracaklardı?

Ebüzziya Tevfik Beye göre, eğer teşebbüs muvaffak olmaz ve Âli Paşa kendisine yapılacak ihtara rağmen istifa etmezse, **öldürülecek'ti...** Tevfik Bey, **«— İcap ederse izâlesi dahi teklif ve hüsn-ü kabul gördü.»** diyor.

İşte, bu fikir ve şiddet kararı ki, toplantıya katılanlardan birisini ürkütmüş ve Âli Paşaya haber verilmişti... İhbarı yapan kimdi? Ebüzziya'ya göre, aralarından hiç kimse değildi: Fakat aralarından birisi, hâdiseyi, çok itimad ettiği kendi yakınlarından birisine anlatmış, o da, elçabukluğu ile Âli Paşaya haber göndermiş veya —ki, bu ihtimali Bereket zade İsmail Hakkı da kabul ediyor...— **yazılı ve imzasız olarak** bir ihbar mektubu ile Âli Paşa uyarılmıştı.

Zabıta derhal harekete geçmiş, cemiyete girenlerin evleri basılmış, aramalar ve tevkifler yapılmıştı. Âli Paşaya yapılan ihbar, hazırlığın her safhsını ve vazife alanları bildirdiğinden en dikkatli arama, sağır Ahmet Beyin İstinye'deki yalısında yapıldı. Zabıta, Mehmet Beyi muhakkak ele geçirme emrini almıştı. Ahmet Bey, oğlunun teşebbüs ve faaliyetinden katiyen haberdar değildi. Mevkiine, şerefine ve devlete sadakatine bu yapılanı uygun bulmadığından, büyük oğlu Ali Haydar Beyi, Hariciye Nazırı ve dostu Keçeci zade Fuad Paşanın Kanlıca'daki yalısına gönderdi, şikâyet etti. Fuad Paşa meseleyi Âli Paşadan dinlemişti. Ali Haydar Beye, Bebek'deki Âli Paşa'nın yalısına giderek sadrıâzama keyfiyeti anlatmasını tavsiye etti. Âli Paşa, Ali Haydar Beyi sükûnetle dinledi. Ahmet Beyin hazırlıkla ilgisi olmadığını biliyordu:

«— Peder Beyefendiye hürmetlerimi arzediniz. Kendilerine mahsus selâm ederim. Şahıslar hakkında emniyetimiz yerden göğe kadardır. Lâkin zabıta istihbaratında biraderiniz Mehmet Beyefendinin isimlerinden sık sık bahsediliyor. Kendisinden bazı şeylerin tahkiki lâzımgeliyor. Aranıyor, bulunamıyor. Nerede ise bulup hükûmete göndersinler. Başkaca maksad yoktur. Müsterih olsunlar..» demişti. Halbuki Mehmet Bey, beraberinde Kaya Zade Reşad ve Menapir zade Nuri Beyler, babasının yalısının basılmasından bir gece evvel, Fransız Pake kumpanyasının Lilli vapuruyla İstanbul'dan ayrılmıştı. Kaçış, o kadar maharetle hazırlanmıştı ki, Çanakkale'de İstanbul'dan ayrılan bir çok vapurların aranmasına rağmen bulunamamışlardı.

Mehmet Bey diyor ki: «— Yalının basılacağını genç bir zabitten öğrenmiştim. Bir gece evvel sabaha karşı geldim, annemin elini öptüm, mevcut parasını aldım, anacığım bana mücevherlerini de verdi. Reşad ve Nuri Beyleri de firarımdan haberdar etmiştim, Üçümüz birlikte memleketi terkettik. Marsilya'ya çıktık. Oradan Paris'e geldik. Kararımız, Fransa Başşehrine yerleşmek ve buradan mücadelemize devam etmekti. Çünkü anlamıştık ki, fikrî hazırlık yapmadan bir değişikliğe girişmek hem tehlikeli, hem de yersizdir. Paris'te bize, sonuna kadar yardımını esirgemiyen kıymetli bir hâmi bulduk. Bu, Mısır Hidiviyet ailesinin mümtaz ve münevver rüknü Mustafa Fazıl Paşa idi.»

★ — YENİ OSMANLILAR KIYMETLİ BİR HÂMİ BULUYORLAR:

Gerçekten de Yeni Osmanlıların en mes'ut tarafları, Avrupa'da giriştikleri hürriyet ve yenileşme mücadelesinde kendilerine maddi mânevî imkânlar temin eden Kavalalı Mehmet Ali Paşanın, kendisinden sonra Hidiv olan mahdumu İbrahim Paşanın oğlu Mustafa Fazıl Paşanın mevcudiyeti olmuştur.

Çok zengin ve o nisbette aydın ve hürriyetçi bir zat olan Mustafa Fazıl Paşanın, Mısır Hidivlik makamı mevzuu üzerinde kardeşi İsmail Paşa ile arasında anlaşmazlık vardı. İsmail Paşa, Sultan Aziz'in annesi Pertevniyâl Valde Sultanın himayesini temin ederek, Hidiviyet makamına geçmişti. Bu sebeple Âli Paşaya karşı muğber olan Mustafa Fazıl Paşa, Osmanlı ülkesinde Meşrutiyet hareketinin devleti kurtaracağı kanaatıyla Yeni Osmanlıları himaye etmiş ve her birisine, maaş bağlamıştı. Bu emniyet havasıdır ki, Mehmet, Nuri, Reşad Beylerden sonra Paris'te şair Ziya, Namık Kemal, Ali Suavî, Hoca Rahsin, Agâh, Ebüzziya gibi şahsiyetleri toplamış ve gün geçtikçe kuvvetlenen hareket İstanbul'u endişelendirmeye başlamıştı.

O tarihte, Fransa'da Üçüncü Napolyon'un istibdat idaresi fikirleri ve ruhları bunaltıyordu. Bizimkilerin giriştikleri hürriyet hareketi, Fransız aydınlarından da yardım görüyordu. Mustafa Fazıl Paşanın imkânlarıyla bir de matbaa kurulmuş, İstanbul'dan mürettib getirilerek hürriyet fikirlerini yayan neşriyata başlamışlardı. Mücadelenin samimiyeti Fransa'da okuyan gençlerimizle, Fransız münevverlerinin desteğini kısa zamanda

temin edince, Bâb-ı Âli harekete geçmiş ve Sultan Aziz, Üçüncü Napolyon'dan bu hareketin durdurulmasını istemişti. Şark politikasını, İstanbul Sarayı üzerinde nüfuz sebeplerine dayandıran Üçüncü Napolyon, bir taraftan Padişahı oyalarken, diğer taraftan da, sileride Yeni Osmanlılardan istifade etmek üzere onların faaliyetine göz yumuyordu. Tanınmış tarihçi Leon Kahun ile meşhur Gambetta ve arkadaşlarının katıldığı toplantılarla, Paris'teki bu bir avuç insanın emekleri, İmparatorluğun üç kıt'a üzerindeki belli başlı merkezlerinde derin akisler yapıyor, gizli gizli getirilen neşriyat alâka ile takip ediliyordu. İstanbul'da Tünel başında Vik isimli yaşlı bir Fransız kitapçısı, bu yayını memleketin dört bir tarafına gönderiyordu. Üçüncü Napolyon zabıtası tarafından tevkif edilen ve hapse atılan oğlunun bir mektubu ile Yeni Osmanlıların neşriyatı ile alâkalanan kitapçı, kapitülâsyonların yabancıların muhaberelerine sağladığı imtiyazlardan ustalıkla faydalanıyordu. Sultan Aziz'in 1867'deki Paris seyahatine kadar devam eden bu mücadele, Padişahın Fransız devlet merkezine seyahati dolayısiyle, Fransa'dan İngiltere'ye geçti.

★ — **ARANAN GÜNLER:**

Aradan seneler geçtikten sonra, Midilli'de sürgün olan Namık Kemal, damadı Menemenli zade Rıfat Beye yazdığı bir mektupta, **Paris günleri**'ni şöyle anlatır:

«— Diyebilirim ki bu kederli eyyam içinde bana yad-ı mâziye vesile olan en kuvvetli hâtırat, Paris'te geçirdiğimiz devre-i mücadeledir. Gençliğin ve ümidin verdiği kudret ile gayrıyı zebûn edecek müşkilât, bizde şevk ve azmimizi arttıran esbab olurdu. Ah o günler...»

Âli Paşa, Kâni Paşa zade Rıfat Beyi, Namık Kemal'in Londra'da çıkardığı Hürriyete karşılık olarak Paris'te Osmanlı gazetesini çıkarmak üzere Fransa'ya göndermişti. Âli Paşa ki, akıllı ve mantığı kuvvetli insandı. Olup bitenleri bu mücerret mantık hükmünden geçirdikçe, **YENİ OSMANLILAR**'ın bu geniş tesiri nasıl başarabildikleri kendisi için elbet «bilmece» olurdu.

Paris'de o tarihte sefirimiz olan Mehmet Cemil Paşa, Âli Paşanın tereddüdünü şu satırlarıyla gerçeğin özüne bağlar:

«— Bir hafta kadar mukaddem Galeri Nasyonalde tertip edilen resim sergisinde Namık Kemal ve Ziya Beyler de var idi. Hiç bir sıfat-ı resmiyeleri olmamasına rağmen, gördükleri alâka ve hattâ muhabbet şayan-ı nazar ve tetkiktir. Avrupa efkârı nezdinde kıymet-i hakikî, menabi-i resmiyeden değil de, kudret-i şahsiye ve zâtiyeden teşekkül ediyor.»

Bu bir avuç mücadeleci, vatanlarına dönünceye kadar aynı yerde de kalamadılar: Gurbet, gurbeti kovaladı, aralarından yarı yolda dönen olmadı. Çektiklerinin mükâfatını tarih verdi: Kendilerine **YENİ OSMANLILAR** denildi. Bu, daha sonraki **Jön-Türk** tâbirinin temeli oldu. Her bakımdan devrini tamamlamış bir zihniyete karşı, yeni bir devri temsil edebilmenin şerefi onlara yetti. Kubbede bâki kalan hoş seda arasında bu bir avuç insan'ın adı kaldı.

Tarihlerini Yazarken...

Yeni Osmanlıların mücadelesinin neticesi BİRİNCİ MEŞRUTİYET oldu. Tarih 1876 dır.

Bu kısa ömürlü hürriyet ve nizam hareketi, 1908 e kadar yerini tam bir şahsî istibdada bırakınca, kalemler ve diller, YENİ OSMANLILAR'ı mevzu yapmadı. Ta, 1908 e kadar!

YENİ OSMANLILAR'a Namık Kemal'in ikinci sürgün devrinde yetişen Ebüzziya Tevfik Bey, ancak, İkinci Meşrutiyetten sonra Tasvir-i Efkâr gazetesinde bu devrin ve bu insanların tarihini yazabildi. Umumî değerleriyle bu yazı serisi bir tarih de değildi. Kendisi de gerçeği itiraf eder. Der ki:

«— Yeni Osmanlılar'ın tarihini yazarken şahıslardan bahsetmemek nasıl mümkün değilse, şahıslardan bahsedildiği zaman da bunun bir tarih olabileceğini iddia edebilmek aynı nisbette güçtür. Çünkü akıl ve mantık, bilhassa gurbet diyarında türlü mahrumiyetler içinde kıvranmış olan bu bir avuç insanın böyle gayr-ı müsaid ahval ve şerait içinde böyle muazzam tesirat icra edebileceğini tasdikte tereddüd eder. Zaman oldu ki, kâşki böyle bir yazıya başlamasa idim demişimdir.»

Ebüzziya'nın hakkı vardır: Çünkü bizim hâfızalarımız «tarihe lâyık adam» denildiği zaman, ardında iktidar koltuğu bırakmış kişiyi hatırlar. Halk ve vatan için varlığı şart bir iktidarın fikriyatını yapana ise ya acımışızdır, ya onu «masalcı» sanmışızdır.

★★★★★★★★

Batı'dan Doğu'ya Cezbeliler Macerası:

HAÇLILAR ve PİYER LERMİT

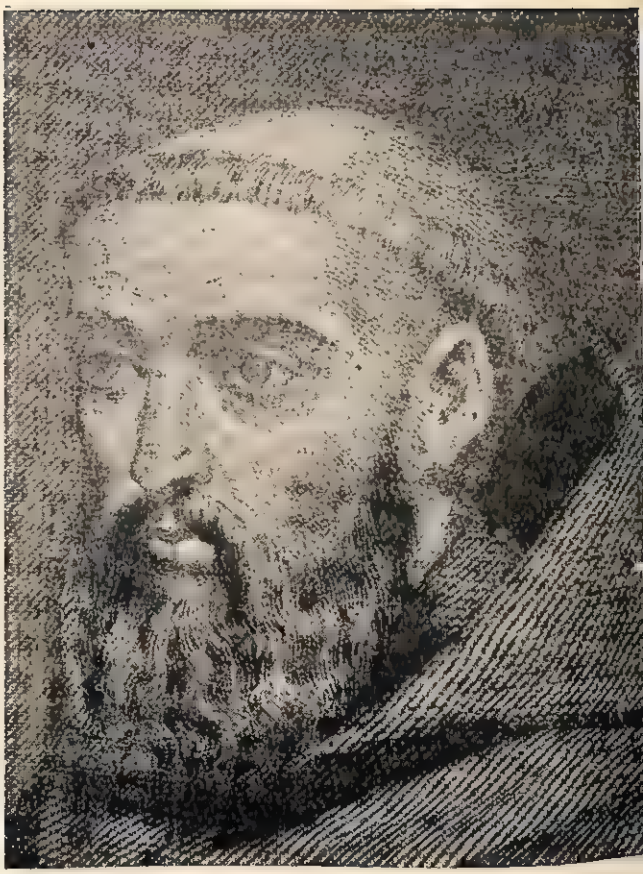

İşte Piyer Lermit... Çıplak ayakları, sivri kukuleteli cübbesi ile Hıristiyan sofuluğunun «aziz» leri arasına girdi. Ardından sürüklediği müteassıblar gürûhu, Balkanları aşarak Anadoluya girdiği zaman, beraberlerinde bir din'in şefkat ve dostluğunu değil, hırsızlık, cinayet, soygunculuk ve felâket getirdiler. Başladığı işin dertleri içinde 1096 dan 1115 e kadar yirmi yıl didindi ve efsaneleşmiş «aziz» olarak öldü.

(Hıristiyanlığın, masallaştıraiak yaptığı işin facialar dolu neticelerini unutturmıya çalıştığı keşiş.. Batı, kendinden olan için istediği zaman, ne de koruyucu izahlar bulabiliyor!..)

★ — EFSANELEŞEN PAPAS!

«Haçlı seferleri» dendiği zaman ilk akla gelen ad, Piyer Lermit'inkidir. Çağdaşları olan tarihçiler onu ufak-tefek, sivri sakallı bir adam olarak gösteriyorlar. Bir özelliği de, yolculuklarını hep eşek sırtında yapmasıydı.

Onu bu kılıkta ebedileştiren bir sürü kitaba rastlanır. Herkes ona velîlik, azizlik pâyesi verir. Peşine takıp sürüklediği Haçlılar ordusu ise inanç ateşiyle yanıp tutuşan, İsa Peygamberin doğduğu, büyüdüğü, Hıristiyan dininin yaydığı, nihayet çarmıha gerilip göke çıktığı yerleri «Kâfirlerin» —yâni Müslümanların— elinden kurtarmak için çırpınan bir «müminler», «dindarlar», «sofular» ordusu olarak gösterilir.

Yüzyıllar birbirini kovalayıp Hıristiyanlığın koyu taassubu yumuşadıktan, Batılı tarihçiler gerçekleri olduğu gibi görmeğe ve tarih olaylarını daha objektif, daha bilimsel, daha eleştirimsel metodlarla incelemeğe başladıktan sonra işin içyüzünün bambaşka olduğu artık ortaya çıkmış bulunuyor.

Muhakkak olan, Ortaçağın karanlıklarına gömülü Avrupa'da bu Piyer Lermit'in, özellikle XI. yüzyıl sonu ve XII. yüzyıl başında büyük ün kazanmış bulunduğu idi. Başarısının sırrı, verdiği vaazlardaydı. Nereye gitse, peşinde büyük bir kalabalığı da sürüklüyordu. Herkes ona bir sürü hediye veriyordu. Ona gösterilen itibar kırallara bile gösterilmemekteydi. Piyer Lermit aldığı hediyeleri yanındakilere eşitlikle dağıtıyor; fâhişeleri bile çeyizleyip evlendiriyor, doğru yola sokuyordu. Gittiği her yerde anlaşmazlıkları gidermekte, barış ve sükûn kurmaktaydı.

Hıristiyanlık tarihinde onun gibi daha bir sürü vâiz vardır. Hepsi de onun gibi ün kazanmıştır ama, hiçbiri onun kadar çabuk ve erken efsane kahramanı haline gelmemiştir. Koskoca İmparator Şarlman bile ölümünden üç yüzyıl sonra efsane kahramanı olabil-

mişti! Oysa bu eşekle dolaşan sakallı, ufak-tefek adam elli yılda, hattâ daha az zamanda efsane kahramanı olup çıktı.

Hakkında neler, neler yazılmadı ki! Haçlı seferlerini o başlatmıştı. Soylu bir aileden gelmeydi. Büyük bilgindi, yine Haçlı seferlerinde ün kazanan iki şövalyenin, Godefroy ve Bodouin de Buyyon'un öğretmeniydi, değerli bir savaşçıydı. Onun İspanya'da, Almanya'da, Macaristan'da, hattâ Suriye'de doğduğu söyleniyordu. Yalnız her nedense katolik kilisesi bu adamı velî, azîz pâyesine yükseltmişti. Bir bildiği vardı galiba!

★ — KUTSAL TOPRAKLAR HASRETİ VE O :

Tarafsız Batılı tarihçilere göre Piyer Lermit de birçok benzerleri gibi bir vâizdi, yalnız, benzerlerinden daha fazla başarı kazanmasını biliyordu. Belinden uçkurla boğulmuş, sivri kukuleteli bir cübbe giyiyor, yalınayak geziyordu. Kısa boyluydu, ufak tefekti. Sakallı olduğu bile muhakkak değildir. Bindiği eşek de tarihe ve efsaneye girmiştir: Çağdaşı olan bir tarihçi, koyu katoliklerin bu eşeğin kıllarını koparıp kutsal bir yadigâr olarak sakladıklarını yazıyor.

Piyer Lermit'in belâgatinin, taassuptan gözleri dönmüş halk yığınları üzerinde büyük etkisi olduğu muhakkaktır. Ardından yazılan bir sürü kitaptan çıkan tek müsbet sonuç da budur. Fakat bunu anlamak için Orta-Çağda vaazın ne demek olduğunu bilmek gerektir. O zamanın vâizleri tıpkı günümüzün işportacıları, ya da gezgin çalgıcıları gibi akıllarına esen yerde vaaz «çekmeğe» başlıyorlar; kalabalık da tıpkı bir seyyar satıcının teker lemelerini dinler gibi, bunların etrafını alıveriyordu. Vaazlar, kiliselerdeki gibi huşu ve sessizlik içinde de dinlenmiyordu: Dinleyici ler sualler soruyorlar; itirazda bulunuyorlar; homurdanıyorlar; alkışlıyorlardı.

Piyer Lermit'in bir başka özelliği de halkı haçlı seferlerine sürüklemiş olmasıdır. Gerçi Hıristiyan asilleri, şövalyeleri de «kutsal topraklar» a haçlı seferi yapmağa hazırlanıyorlardı ama Piyer, onlardan daha önce davrandı. İlk haçlı seferi de şövalyelerin değil, halkın tertiplediği sefer oldu. Piyer Lermit'in ateşli sözleriyle cezbeye gelen bir sürü köylü, öküzlerini nalladılar, üç-beş parça eşyayı arabalara yüklediler, karılariyle çocuklarını yanlarına alıp, yollara düştüler.

Bu ilk seferin başına Piyer Lermit geçti. Seferin gerekçesi şuydu: Kutsal toprak Selçuk Türklerinin eline geçmiş, Hıristiyan hacılar için oralara gitmek tehlikeli bir hal almıştı. Hem ziyaret, hem ticaret kabilinden buralara hacılar bir ordu halinde gidecekler, hem hac ziyaretini yapacaklar, hem de kutsal toprakları Müslümanların elinden kurtaracaklardı.

★ — İSTANBUL ÖNLERİNDE:

11 Şubat 1096 da Frank baronlarından kurulu bir meclis Paris'te toplandı. Devrin kıralı Filip bunların başına kardeşi Hug'ün geçmesini emretti. Fakat Mart ayında ufak-tefek adam eşeğine binmiş, Lorren'den yola çıkmıştı bile. Peşinde de yukarıda anlattığımız kalabalık vardı. Piyer'in Namur, Liyei, Açhın şehirlerinden geçmiş olması muhtemeldir. 12 Nisan 1096 da, kendisi gibi askeri şef kılığına girmiş başka vaizlerle birlikte Kolonya şehri önünde —tâbir caizse— «ordugâh» kurdu.

Bu ordunun altmış bin kişilik olduğunu söylemek gelenek halindedir ama günümüzün tarihçileri yirmi bin kadar tahmin ediyorlar. Zaten bu sayı dahi kesin sayılamaz. Çünkü yarı yolda sürüden ayrılanlar olduğu gibi, buna sonradan katılanlar da oluyordu: Piyer Lermit, boyuna vaazetmekten geri durmuyordu çünkü.

Başka bir grupun başında da Gotiye adında bir vâiz vardı. Bu adam yanındakilerle birlikte Macaristan'ı hâdisesiz olarak geçti. Fakat Bulgaristan'da halktan yiyecek istedi. Alamayınca Belgrad dolaylarını arkadaşlarıyla birlikte yağma etmeğe başladı. Bunun üzerine yerli halk bunlara kanlı misillemelerde bulundu. Haçlı güruhundan bazıları Gotiye'nin peşisıra kaçtılar. Niş'e, oradan Sofya'ya geldiler. Adrianopolis'ten (Edirne) geçip 20 Temmuzda Kostantiniye (İstanbul) surları önünde gözüktüler.

★ — KATİLLER KALABALIĞI:

Ayak takımından kurulu bu haçlı ordusu Orta Avrupa'yı aşarken Almanya'da başka şeyler olup bitmişti: Piyer Lermit'in yanısıra papaz geçinen bazı şüpheli kişilerle işleri güçleri haydutluk, eşkiyalık olan bir takım derebeyleri Haçlı ordusu adı altında çeteler kurmuşlar; fakat Kudüs yolunu tutmazdan önce yağmacılık etmişler; Yahudileri toptan öldürmüşlerdi.

Bunlar Spir'de on iki Yahudi öldürmüşler, şehrin piskoposu kaatilleri yakalatıp ceza olsun diye ellerini kestirmişlerdi. Yine bun-

Bu kafa karanlığı içindeki sofu'lar yürüyüşü, yüzyıllarca bütün Batının kalem, fırça, armoni sahiblerine ilham kaynağı oldu: Yapılan ilkel, geri ve hattâ cânîyâne yolculuğu bir ruh ve inanç havası içinde değerlendirmek için nice kıymetler, ne çetin emekler verdiler. İşte, yukarıki klişede Chodin'in bir gravürü: Önde çıplak ayaklı Piyer Lermit ve arkasında kadınlı, erkekli, çocuklu Haçlı Sofular...

(Ya geldikleri yerde yaptıkları rezaletler? Bunları dile getiren hangi emek var?)

lar 18 Mayıs'ta Vorms'a gelip Yahudi mahallesini basmışlar, beş yüz Yahudiyi öldürmüşler; piskopos Yahudileri kendi sarayında muhafaza altına alınca sarayın kapılarını zorlamışlardı. Aynı sahne bir hafta sonra Maenz'da tekerrür etti. Piskopos yine Yahudileri sarayına sakladı, haydutlar yine kapıları zorladılar.

1 Haziranda Kolonya'daki Yahudiler bunların geldiklerini duyunca paniğe kapılıp kaçtılar. Katliâm iki gün sürdü. Trier'de, Mete'de başka katliâmlar oldu, yirmi iki Yahudi öldürüldü. Prag şehri de aynı korkunç hareketlere sahne oldu. Alman şehirlerindeki bu katliâmlar kilise makamlarının itirazlarına yol açtı. Fakat bu çeteler de cezalarını bulmakta gecikmediler. Kimisi Macaristan'da, kimisi Balkanlarda kılıçtan geçirildi. Bazıları ise anlaşılmaz bir şekilde yokoldular.

★ — KIRMIZI HAÇLILAR!

Gelelim biz yine Piyer Lermit'e: Sakallı ve eşekli vaiz sekiz gün kadar mola verip dinlendikten sonra Kolonya'dan bir rivayete göre 19, bir rivayete göre 20 Haziranda yola çıktı. İlkin Ren, sonra Neckar nehirlerinin kıyılarından yürüyerek Ulm'a doğru ilerledi. Almanya, Bavyera ve Macaristan'ı hâdisesiz olarak aştı. Haziran sonuna doğru Semlin'e ulaştı. Fakat yanındaki insanlar Macaristan'da rahat durmadılar. Bunun üzerine Piyer Lermit kafilenin yürüyüşünü hızlandırdı. «Asker»lerini kayıklara, üstünkörü yapılmış sallara bindirip Sava nehrini geçirttikten sonra galiba 26 Haziran 1096 da Belgrad'a doğru yola çıktı.

Belgrad'la Niş arasındaki kırk yedi fersahlık mesafe yedi günde aşılmış olsa gerek: 3-4 Temmuzda yağmalar, katliâmlar oldu. Bir hacı kafilesi Bulgarlarla kavgaya tutuştu. Giderayak öc almak için Moskova köprüsünün yakınlarında, nehir kıyısındaki değirmenleri ateşe verdi. Niş valisi bunu haber alınca haçlıların peşine düştü, ardçı kuvvetlerine hücum etti, birçok esir aldı. Sonunda haçlıların paralarını, değerli öteberilerini koydukları sandığı ele geçirdi.

Piyer, sefere katılan, fakat bu beklenmedik olay yüzünden dağılan adamlarından sağ kalanları yine topladı. Belâ Palanka'da mola verdikten sonra Sofya'ya vardı. Orada Bizans İmparatoru Aleksi Komnen'in elçileriyle karşılaştı. İmparator haçlıların marifetlerini duymuş, yağmacılığa, kargaşalığa, hırsızlığa, katliâmlara karşı tedbir almayı uygun görmüştü. Haçlıların aynı şehirde üç günden fazla kalmalarını yasak etmekte idi.

Haçlılar Sofya'yı Filibe'den ayıran 29-30 fersahlık mesafeyi aşarak, Temmuzun 14 ünde Filibe'ye geldiler. 31 fersah yol daha alıp 23 Temmuzda Adrianopolis'e (Edirne'ye) ulaştılar. Orada kendilerini yine İmparatorun elçileri karşıladı. Bunlar hükümdarın haçlılara karşı beslediği iyi niyeti anlattılar. Nihayet Ağustos 1096 da Piyer Lermit ve arkadaşları Kostantiniye (İstanbul) surları önüne geldiler. Demek ki Ren nehri kıyılarından

Bosfor (Boğaziçi) kıyılarına ulaşmak için üç aydan fazla zaman harcamışlardı. Hemencecik şehrin sokaklarını doldurdular. Hepsinin omuzlarında kumaştan dikilmiş kırmızı birer haç vardı. Erkeklerle birlikte kadınlar, çocuklar da sokaklarda dolaşıyorlardı. Bu hal İmparator ve çevresinde olduğu kadar şehir halkı üzerinde de derin bir etki yarattı.

★ — **SELÇUK TÜRKLERİNİN KARŞISINDA...**

Fakat İmparator ihtiyat tedbirleri almaktan geri durmamıştı. Generalleri hem haçlıların iaşesini sağlamak, hem de bunların yürüyüşleri sırasında taşkınlıkları önlemek için tetikte idiler. Gerekirse onları yola getirmek için silâha da başvuracaklar, fakat pek ileri gitmiyecekler, kan dökmiyeceklerdi. İmparatorun böyle davranmakta hakkı vardı. Piyer Lermit'den önce gelen Gotiyer ile öbür haçlılardan epey acı tecrübeler edinmişti çünkü.

Onun için Piyer'e: «Burada bekle, haçlı şövalyeler de gelsinler. Sonra hep birden yola devam edersiniz.» dedi ama o, sabırsızlanıyordu: Haçlı seferini asillerle değil halk adamlarıyla başarıya ulaştırmak azmindeydi. Fakat bir rivayete göre İmparator, Piyer Lermit'in çevresindeki güruhtan çabuk kurtulmak istedi. Çünkü «... bu Hıristiyanlar uygunsuz işler yapıyorlar, kiliselerin kubbelerindeki kurşunları bile çalıyorlardı. Onun için İmparator bunların Boğazın karşı kıyısına geçirtilmelerini emretti...»

İmparatorun donanması haçlıları Asya kıyısına çıkardı. Onlar da sanki bunu bekliyorlarmış gibi hemen yağmacılığa, hırsızlığa başladılar. Bir bakıma kendilerini haklı görüyorlardı: Selçuklu Türklerinin oturdukları topraklardaydılar çünkü. Haçlılara konak yeri olarak Nikomedya (İzmit) körfezindeki Hellenopolis (Hereke) gösterilmişti. Hepsi oraya yerleştiler. İmparator, haçlıların yiyeceksiz kalmamaları için de tedbir almıştı. XII. yüzyılın ilk yarısında yaşamış bir tarihçiye göre «... tâcirlere emir verdi, onlar da tahıl, yiyecek, zeytinyağı, arpa ve peynir yüklü gemilerle haçlıların bulundukları yere gittiler. Fiatta ve tartıda hiyle yapmaksızın bu malları onlara sattılar.»

Fakat haçlılar yine yağmacılık yapmaktan geri durmadılar. Üstelik kendi aralarında anlaşamıyorlardı. Çünkü içlerinde Lombardiyalılar, Almanlar, Fransızlar vardı. Bu ırk ayrılıkları da uyuşmazlıklara yol açıyordu. Eylül sonuna doğru bir Alman grupu Nikeia (İznik) dan dört günlük yolda bulunan Kserigordon hisarını zaptetti. Sonra da orada kalmak ihtiyatsızlığı gösterdi. O dolaylar o sıralarda Selçuk Türklerinin elindeydi. Hisarın zaptını haber alınca hemen koşup geldiler, orayı kuşattılar, haçlıların suyunu kestiler. Bunun üzerine gayet feci duruma düşen haçlılar, teslim olmak zorunda kaldılar. Bu da, birkaç hafta sonra uğrayacakları ve mahvolmalarına sebep olacak olan felâketin başlangıcı olacaktı.

★ — **BİR YIĞIN KEMİK:**

Gerçekten, Piyer Lermit, Kostantiniye'ye döndü: Herhalde yiyecek istemek ve yanındaki sürüyü zaptırapt altına almak için yapmıştı bunu. Yoksa haçlı seferinin başarıya ulaşmasına imkân yoktu. Kendisi yokken küllî kuvvetler kadınlarla çocukları bırakıp Civitot'dan ayrıldılar, Drakon vâdisine daldılar. 21 Ekimde kafile, Türklerin kurduğu pusuya düştü. Türkler bunların hepsini kılıçtan geçirdiler, sonra Civitot'a döndüler, orada kalan kadınlarla çocukları da öldürdüler. Türkler böyle yapmakta haklıydılar. Çünkü haçlılar Bizans topraklarından çıkıp Asya kıyısına geçince «artık düşman toprağında sayılırız,» diyerek yağmacılığa, öldürmelere hız vermişlerdi. Türkler de bu kanlı, aşırı hareketlerin acısını onlardan çıkarıyorlardı.

Bu hengâmede canını kurtarabilen bir haçlı, Kostantiniye'ye ulaşmanın yolunu buldu. Olup bitenleri Piyer Lermit'e anlattı. O da İmparatordan yardım rica etti. Hükümdar hemen denizden yardım gönderdi ama Türkler donanmanın geleceğini öğrenince, 23 - 24 Ekim gecesi esirleri de yanlarına alarak Civitot'dan ayrılıp Nikeia'ya (İznik) gittiler. Ölenler arasında haçlı şefi Got ile başka şefler de vardı.

Ertesi yıl Nikomedya'dan (İzmit) Nikeia'ya (İznik) giden yoldan bir tarihçi geçmişti. Yol boyunca güneşten aklaşmış iskeletler, kemik yığınları gördü. İmparatorun kızı Anna Komnen bu konuda şöyle yazıyor:

«Bu kemikler bir yığın değil, bir tümsek değil, bir tepe değil, kocaman bir dağ halindeydi. Sonradan bu kemikler orada kurulan bir kasabanın inşasında taş ve sıva gibi kullanıldı. Böylece orası haçlıların mezarı oldu.»

Böylece ilk haçlı seferinden kala kala bu kemikler kalmış oluyordu. Fakat yine de başarısızlıkla biten bu sefer hakkında destan-

Taassubla efsane birleşince, Onbirinci Yüzyılda, bütün Avrupanın kafası, Haçlılar Seferinin masallarıyla doldu: İşte, İspanya Kraliçesi Matild'e hediye edilen bir halı üzerinde inanılmaz motifler: Haçlılar, İsa'yı kurtarmak için çöllerde, kâfirlerin arslanlarıyla çarpışıyorlar! ...Hangi ÇÖL, hangi ARSLAN? Gerçekten onların karşısına, arslan kadar cesur karşıkoyucular çıkmıştı: Anadolu Selçuklularn Kılıç Arslanı ve Eyyuboğulları Sultanları...

(Müslüman âleminde yenildiler, fakat yurtlarına bilmedikleri ve hasretini çektikleri bir medeniyet anlayışı götürdüler. Bunun değerini öylecesine kavradılar ki, benimsediler, ilerlediler ve kendi dünyalarını yarattılar.)

lar, türküler, efsaneler düzüldü. Haçlıların yalnız Türklerle değil, —sanki oralarda çöl varmış gibi— çöldeki arslanlar, yılanlarla da savaştıkları söylendi! Böylece Piyer Lermit de Şarlman gibi kahraman mertebesine yükselecekti. Oysa Piyer yanındaki insanlara aylarca yol teptirdikten sonra onları uzak, yabancı bir diyarda boğazlatmaktan başka hiç bir marifet gösterememişti!... Bu kanlı maceradan sonra da 1115 yılında öldü.

****

İZNİK

Battal Gazi destanından

Haçlılar Seferinin birincisinde ve üçüncüsünde, İznik'de çetin savaşlar olmuş, Hilâl, Salibe karşı en şanlı zaferlerini bu tarihî şehir önlerinden kazanmıştı. Birinci Dünya Harbi ve mütarekede, Türklüğe karşı haksız bir kin ayaklanmış ve Batı'nın hortlayan taassubu, Anadoludan da kovarak dünya yüzünde hiç bir müstakil Türk devleti bırakmamak insafsızlığının ardından koşmaya başlamıştı. En ciddî Batılı gazete ve dergilerde, Haçlı Seferlerinin çetin bozgun yeri İznik hatırlatılıyordu. Aşağıdaki şiir, 1921 de, bu homurtulara karşı bir ümid seslenişidir. Şairi de, günümüzün değerli fikir adamlarından filozof ve sosyolog Prof. Hilmi Ziya Ülken'dir. O günün şartları içinde, şerefli bir maziyi hatırlıyarak, geleceğin de bu şana lâyık olacağını seslenebilmek, az şey değildi. Ne mutlu ki, hatırlanmaya ve bu hatırlanışta günün sıkıntılarını yenebilmeye kudretli bir geçmiş vardı.

Şimdi bu «sesleniş» i dinliyelim:

Avrupa kalkalı Kudüs aşkına
Bir asır girmedi kılıçlar kına
Gudefroy bir engin rüya içinde
Fağfur sarayları seyretti Çinde
Gittikçe büyüdü bu dehşetli çığ
Bir katır üstünde, elinde haçı
Bütün garbı «Lermit» gezdi yalnayak

Vahşileri sürdü kırbaçla dayak.
Geldi kayserlerin büyük şehrine,
Bu mecnun ordunun acep kastı ne?
«Bahane tac olan muazzam Roma!
İsa aşkı için yol ver orduma.»
Bu ses ürkütürdü papa Urbeni,
«Bu emre yarattı dedi, Hak beni.»

Buhurdanlardan yükselen duman
Kasvetle dünyayı sardığı zaman
Gözleri gök mavi, saçları kumral
Roma'da toplandı on dokuz kıral.
İslâma bu büyük harbi açanlar
Yola çıktı diye haykırdı çanlar.
Ateşten bir nehir, kandan bir nehir
Önünde göl oldu binlerce şehir
Yıldızlar elinde birer meşale
Yol verdi çekilip denizler bile.
Tufan gibi bütün arza yayılan
Yedi başlı ejder, bin başlı yılan
Homurdanaraktan şarka uzansa
Balkanları aşar, çarpar Bizansa.

Altun armasında kartal kazılı
Kestiği başların ismi yazılı.
Bir kolu uzansa mağribden iner
Gösterir sihirbaz gibi bin hüner.
Kımıldasa dağlar oynar yerinden
Nefes alsa yer gök inler derinden.
Anadolu genci gururlan, sevin
Titrerken önünde dünya bu devin
Dedelerin yalnız meydan okudu
Macerası geçti, Dede Korkut'u.
Birbirine girdi karanlıkla nur.
Bu destan asırdan asra okunur.
Sıyrıldı kınından hakkın kılıncı

Alındı İslâmın ezeli hıncı
Bu mahşer yerinde çalınınca sûr
Dehşetle ses verir Darende Mansur
Kâfirler islâma kurarken pusu
İznik'te bozuldu salip ordusu.
İznik, bu tufanı boğan bir kaya
Attı düşmanları karşı yakaya.

Bir kale, kudurmuş bir devi yendi,
Bu büyük gazayı Hak da beğendi.
Genç Kılıç Arslan'ın çıkınca adı
Nemçe güneşini bulut kapladı.
Atından inerek «Seyyid Gazi» de
Türk sultanı verdi İslâma müjde:
«And ettim kılıcım kabzasına ben,

Bir gün yaşayamam çiğnense türben!
Mademki dönecek feleğin bahtı,
Yıkılsın başına Kayserin tahtı!»
Hasan Gazi kattı tozu dumana
Saldırdı yıldırım gibi düşmana.
Kanlı yarasını sabah açtı gök,
Gamından ey felek yıldızları sök!
Sanki neş'esinden göğü yırtacak

Gibi dalgalanır en önde sancak.
Bastıkça korkudan titrerdi güya
Tunç ayaklarının altında dünya.
Önünde alevden bir tufan akar
Böyle kıramazdı belki zülfikâr.
Yârabbi! Bin yılda gösterdin bize
Türk'e şeref veren bir tek mucize.
Yol uzun, ufuklar engin, ordu aç
İznik Kayseri başındaki taç
Ziyafetlerinde ölüm tadı var
İznik, önlerinde bir çelik duvar!
Beklerken ordular akşam gurubu
Altında kır atla gözüktü başbuğ.
Önünde üç bin atlı, elli bin yaya
Saldırdı yeniden o gün kaleye.
Godefroy atını sürdü ileri
Nârasiyle sarstı bastığı yeri.
Dağlarda yıldırım gibi gürledi,
Çıktı, ayak bastı ve er diledi.
Hasan Gazi dedi: Nerde vesile?
Dünyayı dar etti bir hamlesiyle
Altında şahlanan doru kızgın at,
Yoksa getirdi mi Cebrail kanad?
Kalkınca havaya o çelikten el,
Kılıncın ucunda parladı ecel.
Dev adımlariyle göğü sarsarak,
Tam göğsü üstüne saplandı mızrak.
Şimşekle rekabet etmek ne mümkün;
Ezildi altında bu müthiş yükün.
Düşünce önüne kıralın başı,
Dedi buna yazın bir mezar taşı.
Vuruldukça çınlar kılıç kalkana,
Dehşetle bulanır meydan al kana.
Kâfirin en büyük burcu çökünce,
Yıldızlarla şenlik yaptı o gece.
Bu büyük oğlunla ey vatan öğün!
Yıkılsa yeridir kubbesi göğün.
Türk ordusu öyle bir cenge dalar,
Kaybolur altında dağlar, ovalar.
Rabbe secde etti arşa çıkan ah,
Bu gufranla düştü yere bin silâh.
Tebrikine gökten melekler indi.
Tutmuştu bu zafer avazı Hindi.
Gül mevsimi akar, kandan bir dere,
Ey bahar ağlama koç yiğitlere.
Kemikleri hâlâ toprakta yatan,
Nice kahramanlar gördü bu vatan!
Bu bağın olmadan sinesi harap,
Rüzgârı anberdi, yağmuru şarap.
Konya ovasında koptu velvele,
Meydan okuduk biz yedi düvele.
Dünkü iri ordu şimdi bir sürü,
Anadolu oğlu, ilerle, yürü!
Kaçıyor şu karşı tepeden geri,
Kara bulut gibi gâvur askeri.
En önde gürleyen bir alev gibi,
Genç Kılıç Arslan'ın şanlı müvekkibi.
Tepelerden indi tekbir sesleri!
Sarsarken âlemi tekbir sesleri.
Güm güm öttü dağlar bir kahkahayla,
İznik'te yüceldik ey büyük yaylâ!

18 Ağustos 339 **Hilmi ZİYA**

Dolambaçlı Yollar

★ — TOP SESLERİ ANKARA'DA DUYULURKEN:

Sakarya savaşının en ağır günleri... Yunan Kralı Konstantin, Ankara'ya dikilecek Elen-Bizans sancağını Başkumandan Papulas'a İzmir Kordonboyunda Patrik Meletios'un eliyle vermesinin kaçınılmaz neticesini bütün dünya kabullenmişe benzer: Ankara düşecek, Birinci Büyük Millet Meclisi dağıtılacak, mebuslar için Malta'da esaret yerleri hazırlanmış, Sevr'in maddelerini tatbik için artık zorluk da yok.. Ve, dünya haritası yeniden düzenlenecek: Cihana yüz yıllarca yön vermiş olan Türklüğün tek bir müstakil devleti bile yok!..

İşte, Sakarya'da kolordu kumandanlarının bahar çağındaki ihtiyat zabitleri, aksakallı dedeler, erkek ve kadını ile bütün Türkiye halkı omuz omuza bu «ebedî» sanılan politika ve mantık hükmünü değiştirme mucizesine giriştiği o ölüm - kalım günleri içinde, Yunan toplarının sesleri Ankara'da duyulurken, Birinci Büyük Millet Meclisi ne yapıyor? Şaşmamalı. Bu Meclis, zaferi eline almanın inan ve idrâk yeterliği içinde yarınki Türkiyenin dâvâlarını halletmekle meşgul!.. Hem de öyle dâvâlar ve meseleler ki, bugün bunlar hatırlanırsa «— Neler de düşünülmüş!..» hayretini temsil eder!

★ — MAHMUT SAİT BEYİN KANUN TEKLİFİ:

Birinci Meclisin encümenlerinde, Hükûmetin teklif ettiği kanun lâyihalarından çok, Mebusların bizzat teklif ettikleri tasarılar vardır: Eşi bulunmaz bir Meclistir bu Meclis... Mebuslar, vatanın saadet ve selâmeti için kabul ve

tatbikini faydalı gördükleri bir fikri, hemen maddeleştiriyorlar, gerekçesini yazıyorlar, imzalıyorlar ve Meclis Başkanlığına veriyorlar: Çünkü onlar da biliyorlar ki, yeni bir devlet kurulacaktır: Bu devlet de, yaşıyabilmesi için ele alınması ne gerekiyorsa, hiç bir ikinci duygunun zebunu olmadan bunu haykıracak, yerine getirilemezse bile, daha sonra geleceklerin vicdan ve vatanseverliklerine emanet edilecektir.

Nitekim Birinci Meclisin hâlâ ele alınmamış encümen ruznamelerinde böylecesine neler, neler vardır!..

Bunlardan birisini, klişesini bu sütunlarda gördüğümüz Muş Mebusu Mahmut Sait Bey hazırlıyor. Diyor ki: «— Memleket, şehit, dul ve yetimleriyle dolu... Geliri sadece onlara mahsus olarak bir piyango yapalım. Milletimiz varı yoğu ile buna katılır. Hiç olmazsa, açların doymasına, çıplakların giyinmesine, açıktakilerin barınmasına faydası olur.»

Bu piyango teklifi, İktisad encümenine havale ediliyor ve Sakarya savaşının en ağır günleri olan 29 Ağustos 1921 pazartesi günü, Meclisin Dr. Adnan Beyin (rahmetli Adnan Adıvar) başkanlığındaki toplantısında karara bağlanıyor: İktisad encümeni Muş mebusu Sait Beyin teklifini «red» etmiştir. Sebep de şu: «Türk Milleti, iyilikseverlik ve yardım hislerini, açıkça ortaya koyacak bir topluluktur. Milletin ahlâk ve mizacına uygun gelmiyen Piyango ise, dolambaçlı bir yoldur. Açılan şefkat kucağı için böyle dolambaçlı yola ne ihtiyaç var?»

İzin verirseniz mazbatadan bazı satırları bugünkü dil ifademize çevirerek okuyalım:

«— Milletimiz, vatana faydalı olacak bütün hizmetleri, eşsiz fedakârlık duyguları içinde yerine getiriyor. Şehit, dul ve yetimleri ise, hepimizin kalbinde ve vicdanındadır. Milletçe benimsediğimiz bu yüce duygunun ortaya konulmasını, bir şans ve tali oyununa bağlamak hiç de doğru görülememiştir. Kaldı ki Türkler, piyango gibi kumar mayası olan denemeleri hoş görmezler. Asıl milletimizin daha ulvî duygularla kafasına ve ruhuna hâkim benimsemelere, böyle tecessüs ve tahrik yolları aramak neye?.»

★ — MASALLAŞAN ÖLÇÜLER:

Reis, encümenin «red» mazbatasını reye koyuyor, ittifakla kabul ediliyor. Tarihi unutmayalım: Yüzler yılı öncesi değil... Sadece kırk iki yıl öncesi... Ve, düşman toplarının sesleri başşehirden duyuluyor.

Bugün, millî piyangosu, spor totosu, binbir tecellisi ile şans ve tali, devletin resmî faaliyeti elinde...

Hayır, hayır, tenkid ve hasret ve saire değil: Sadece nesiller ve devirler uzağı gibi gelen bir ölçüyü hatırlatabilme... İşte o kadar!..

316 YIL ÖNCE
8 AĞUSTOS 1648
CUMA GÜNÜ

SAMUR DEVRİ SULTANININ DÜŞÜŞÜ !..

Jules Van Gaver'in Histoire et Descruption de tous les peuples adlı eserine göre Sultan İbrahim.

(Öyle hareket, karar ve fikirleri vardı ki, kendisine DELİ diyebilmek güçtür. Fakat öyle davranışları oldu ki, devrinde o koskoca imparatorluğun nasıl yıkılmamış olduğuna şaşmamak elden gelmez!..)

★ — ÖLÜM, İSTANBUL SOKAKLARINDA GEZİYOR:

1648 senesinin 8 Ağustos (18 Receb 1058) cuma günü idi. İstanbul, Osmanlı tahtında olan ve tarihin kendisine «deli» dediği Sultan İbrahim'e karşı ayaklanmıştı. Ayaklananlar kimlerdi? Bu defaki isyan, Devletin iki temel kuvvetinin pek nâdir görülen birleşimi ile oluyordu: Yeniçerilerle Sipahîlerin teşkil ettiği ordu, halkın mânevî değerlerine hâkim ülemâ (yâni Hocalar sınıfı) elele vermişti. İsyanın görünürde kuvvetli sebepleri vardı: Saray, aklî dengesi bozuk olduğu muhakkak olan Sultan İbrahim'in elinde «kadınlar saltanatı» nın az görülen sefahet yuvası haline girmiş, dünyanın dört tarafından Harem'e sokulmuş güzel, fakat çoğu cahil ve başkasının elinde oyuncak olacak kadar basit kadınlar, devlet idaresini ellerine almışlardı. Dördüncü Murad'ın kanlı saltanatı ve trajik ölümü ile Osmanlı tahtına geçebilecek biricik şehzade, her ân ölüm korkusu altında yıllarını geçirmiş bu zayıf iradeli İbrahim idi. Aslı Rum olan Valde Mah-ı Peyker Kösem Sultan, Osmanlı tahtını boş bırakmamak için büyük oğlu Sultan Murad'ın birer birer öldürdüğü erkek kardeşlerinden ortada kalan ve aklen zayıf olduğu için kendisinden tehlike gelmiyeceğini düşünerek şimşirliğin arkasında, kapalı taş odada yaşamasına izin verilen küçük oğlu İbrahim'i korumuş, ağabeyi Sultan Murad'ın iki defa onu da öldürme emrine ayaklarına kapanarak mâni olmuştu.

Yirmi beş yaşında tahta çıkan İbrahim, amcası Birinci Mustafa'ya çok benzerdi: Muvazenesiz, asabî, zaman zaman melânkolik ve buhran ânlarında da zâlim... Saltanatının ilk günlerinde hiç bir şeyden zevk almaz olmuştu. Bir sene, hiç çocuğu olmamıştı. Kösem Sultan, bu zürriyetsizliğin Osmanlı sülâlesinin sonu olacağı düşüncesiyle çeşitli çârelere, tabiblerden üfürükçülere kadar baş vurmuş, nihayet bu durgunluk devrini, sarayı arkası arkasına neş'e ile dolduran veludluk devri takip etmiş, Padişahın ilk şehzadesi Hatice Turhan Sultandan istikbalin Dördüncü Mehmed'i dünyaya gelmiş, bunu kız erkek, on dokuz çocuk takip etmişti. Şimdi de, Sultan İbrahim'in kadınlara aşırı düşkünlüğünün dertleri başlamıştı.

Anadolu, isyanlar içinde kıvranıyordu. Girid harbi bütün şiddetiyle devam ediyordu. Ruhlarında, Osmanlı Türklüğünün kahramanlık bakiyyesi olanlar, devletin haysiyet ve namusu için binbir yokluk içinde yiğitçe

dövüşüyorlardı. Para darlığı almış yürümüş, ticaret durmuştu. Padişah, daha sonra devrine ismini verdireceği **anber ve samur iptilâsı** içinde idi: Sarayının duvarlarını samurla donatıyor, anber'i, artık kudretini kaybetmiş bedenine devâ olarak vergi halinde toplatıyor, devleti aralarında Yahudi, Rum, Venedikli kadınlar da olan «Saray Bohçacıları»nın, Şekerpâre'lerin, Telli Hasekilerin eline teslim ediyordu.

Sadrıâzam Kara Mustafa Paşanın, daha sonra sadrıâzam Salih Paşaların idamları, Sultan İbrahim aleyhindeki cereyanı kanlı bir isyanın eşiğine kadar sürükledi: Padişahın öz annesi Kösem Valde Sultan, tehlikeyi anlamış, bu isyanı el altından desteklemiye başlamıştı. Çünkü artık oğlu, saltanata ortak kabul etmiyordu. Kocası Birinci Ahmedin, büyük oğlu Murad'ın ilk saltanat yıllarında memlekete hâkim olan ihtiyar valde sultan, yedi yaşındaki torunu şehzade Mehmed'in babasının yerine geçmesi halinde, eski günlerin döneceğini düşünüyordu. Memleket, böylecesine şahsî hırsların ve küçük hesapların zebunu idi.

Sultan İbrahim, Salih Paşayı boğdurduktan sonra, Hanya fatihi Yusuf Paşayı «**altun saklar**» iddiasıyla öldürtmüş, kendisine tam lâyık bir sadrıâzam bulmuştu: Civan Kapıcıbaşı Ahmet Paşa... İstanbullu bir Sipahinin oğlu olan Ahmet Paşa, Kara Mustafa Paşanın tezkereciliğinde bulunmuş, defterdarlığa kadar yükselmişti. Mevkiinde kalabilmenin, Padişahın bütün arzularını ne bahasına olursa olsun yerine getirmekle mümkün olacağını tecrübe etmiş olarak Sadaret makamına geliyordu. Nitekim Ahmet Paşanın bütün istediklerini itirazsız yapması, Sultan İbrahim'i büsbütün çığırından çıkarmış, tahammül edilmez bir hâl almıştı.

Bu sırada Yeniçeri Ağası Kara Murad Ağa, Girid savaşından yeni dönmüş, felâketli haberler getirmişti. Girit'te, yokluk ve açlık içinde savaşan mücahitler, **imdadiye** istiyorlardı. Asker; **ulûfe** (maaş) ını alamıyordu. Sipahîlerin hakları, onlar sınırlarda dövüşürlerken başkalarına satılıyordu. Kara Murad Ağa, İstanbul'daki halden dertlenmiş, eski Ocak arkadaşları Bektaş Ağa, Koca Muslihittin, Kara Çavuş ve Kethüda Bey'le başbaşa vererek, isyanı hazırlamıştı. **Züyûf akçe** (değerinden düşük para) almaktan dertli olan Yeniçeriler, Ağa'larının hazırladıkları bu isyana katılmaya hazır idiler. Geride, ülemâ kalıyordu.. Onlar da, kendilerinden durmadan samur kürkler, anber, serâser istiyen Padişahın tahttan uzaklaştırılmasının hasretini çekiyorlardı. Bütün bunlar arasında, memleketin yarınını düşünen fazilet sahibi, haysiyet ve namus erbabı ise, devletin yıkılmakta olduğunu görmenin ıstırabı içinde bir ihtilâlin gönüllüleri safında bulunuyorlardı.

Bir devri kapama duygusu, böylece fikirde ve harekette kadrosunu bulmuştu.

★ — İSYANCILAR, PADİŞAHA ÜLTİMATOM VERİYORLAR:

İhtilâlin elebaşıları, Ortacamiinde, Kara Murad Ağanın çevresinde toplanmışlar, Şeyhülislâm Abdurrahim Efendiye haber göndermişlerdi. Bir buçuk senedenberi en yüce dinî makam olan Şeyhülislâmlıkda, rüşvete, zulme, haksızlığa ses çıkarmayan Abdurrahim Efendi, Murad Ağanın tezkeresini okuyunca, Sultan İbrahimin tahtının sarsılmakta olduğunu anlamış, Ortacamie gelmişti. Onun ardından ülemâ, iri kavukları, geniş binişleri ile Ortacamii doldurmuşlardı. Kadıaskerler, Mollalar, Müderrisler ayrı ayrı gruplar teşkil ediyorlardı. Her Yeniçeri Odası, çorbacısının maiyetinde geliyor, neferler el bağlayıp sıra teşkil ediyorlardı. Biraz sonra Sipahîler de zabitleriyle beraber gelmişlerdi. Cemiyet tamam olmuştu. Camiin ipler ve kandillerle karışık renkli camlarla ziyadâr kubbesi altında, mihrabın kırmızılı, yeşilli sarılı camlarının yarı aydınlattığı loşluk içinde, iri kavuğu, işlemeli ferve-i beyzâsıyla daha heybetli gözüken Şeyhülislâm, Çavuşbaşı Eğriboyun Hüseyin Efendiyi çağırıp emretti:

«— Var, Vezir Ahmet Paşaya söyle. Kürkün ve esbab-ı ihtişamın giyûb mühr-ü hümâyunu alub gelsin.»

Bu, sadrıâzam Ahmet Paşanın isyanın hedefi olduğu ve artık hayatının ancak bir mucize ile kurtulması demekti. İhtilâlciler, onun gelmiyeceğini, emin saydığı bir yere saklanacağını biliyorlardı. Ortacamiindeki ihtilâl havası Saraya iletilmişti. Sultan İbrahim, kendinden emin tehditkâr bir haber göndermiş:

«— Bu cemiyetin aslı nedir? Edebleriyle dağulsunlar. Cümlesini kırdırırım.» demişti. Fakat Şeyhülislâm, Padişahın tehdidini yerine getiremiyeceğinden emin mukabele etti:

«— Bize veziri teslim etsün. İllâ bu cemiyetin dağılması muhâldir. Şer'i şerifle sözümüz vardır.»

Ağalar ve ülemâ işi sıkı tutmuşlardı. De-

Osmanlı İmparatorluğu tarihinin bir çok temel hâdiselerine sahne olan Topkapı Sarayının Bâb-üs-sâade girişi. (Jules Van Gaver'in eserinden.)
(Yedi yaşındaki şehzade Mehmed'e burada biy'at edilirken, ihtilâlciler, babası Sultan İbrahim'i ayni zamanda tahttan indiriyorlar ve pencereleri bile horasanla örülmüş bir taş odaya kapatıyorlardı.)

diklerini yapacak bir sadrıâzam seçerek işe başladılar. Bu, defterdarlıktan mazûl Sofu Mehmet Paşa idi. O tarihte yaşı sekseni bulan ihtiyar veziri, yarı zorla Ortacamie getirdiler, elini öperek sadaret mevkiine oturttular. Öte yandan Sultan İbrahim, Ortacamiine durmadan Hasekilerini gönderiyor, tehditlerini tekrarlıyordu. Ağaların ısrarıyla huzura çıkan yeni Sadrıâzam, isyanın içyüzünü Padişaha anlattı. Gözleri can evinden fırlamış Sultan İbrahim, Silâhtarın da yalvarması üzerine mühr-ü hümâyununu Has Odabaşıdan alıp Sofu Mehmet Paşaya verdi:

«— İşte kulun dilediği oldu. Seni vezir ettim. Amma Ahmet Paşa damadımdır. Canını bağışlamalarını senden isterim.»

Fakat ihtilâlin bir maksadı da, Vezir-i âzamın öldürülmesi, bu cinayeti yenilerinin takibi, şehrin yağma edilmesi idi. İstanbul isyanlarının sebeplerinden birisi de bu değil miydi? Sofu Mehmet Paşanın, saklı vezirin canının bağışlanması yolundaki Padişahın arzusunu isyancılar şiddetle reddettiler:

«— Hayır Devletlû... Bu olacak iş değildir. İllâki Veziriniz başını vere!...»

Sultan İbrahim bu sırada Mîrahûr'unu Ortacamiine göndermiş, hâlâ meydan okuyordu:

«— Bu cemiyetin aslı nedir? Niçin dağılmazlar? Benimle on bine karîb Saray kulu vardır. Alimâllah cümlesin kırarım. Vezirim kandedir, ne bileyim? Kendileri bulsunlar!..»

İsyan, İstanbul ayaklanmalarının tam havası içine girmişti. Bektaş Ağa gürlemişti:

«— Biz Vezirini kendûden isteriz. Eğer Padişah ise çıksun, ayak divanı etsün. Böyle gaflet ile saltanat olmaz. Cümle ehl-i namusu katleyledi. Vardar Ali Paşa bir salih ve dindar adam idi. Anın başı ve İbrahim Paşanın cesedi nâhak yere yirmi gün Bab-ı Hümâyunda yatmak kangi kitabda vardır?»

Murad Ağa, Mîrahur'un üstüne yürümüştü:

«— Baka Ağa!... Padişah veziri olacak zâlimi âleme musallat edüb cem'i mâl ve irtişâ ve terk-i şeriat ile âlem bu hâle vardı. Avretler devlet umuruna musallat. Hazine yalnız israfata yetişmez. Reayâ perişan... Küffar kalyonları Boğazda yatur. Def'ine tekayyüt yok. İstanbul mahsur kaldı. Giritte gaziler yasdık yerine taş döşenür. Evvelâ rüşvet âlemden kalksun, saniyen Hasekileri ya-

nından gitsün, sâlisen vezîri bize versün.»

Mîrahûr korku ve şaşkınlık içinde dönerken, Yeniçeri Ağaları, Ülemayı Ortacamide misafir etmiye zorluyorlardı:

«— Sonra Sultan İbrahim cümlemizi sağ komaz. Bu işe cümlemiz baş koymuşuzdur.»

Yeni sadrıâzam Sofu Mehmet Paşa, evvelâ, Padişahın damadı da olan eski sadrıâzam Ahmet Paşayı ele geçirmeye girişti. Şehrin içinde dellâllar dolaşıyordu. Ahmet Paşa, beraberine iki iç oğlanı ile telhiscisi Abdi Çelebiyi alıp **saklanacak bir dost evi** aramış, nihayet, Murat Paşa camii yakınındaki Behram Ağanın evine sığınmıştı. Fakat siyasette düşenin dostu olmuyordu: Ev halkından birisi haber vermiş, Sultan İbrahimin sevgili vezir-i âzamı, kan ter içinde, şişman vücudü sürüklenerek yeni sadrıâzamın Şehzade meydanındaki konağına götürülmüştü.

★ — ÜÇ ALİLER ve BİN PARÇA AHMET PAŞA:

Sofu Mehmet Paşanın Şeyhülislâmdan istediği **ölüm fetvası** da gelmişti: Ahmet Paşa bu hazırlıklardan habersiz, kendi makamına zorla geçene yalvarmıya başlamış: **«— Benim babacığım... Bana kıyma.. Ehl-i ayâlimle Kâbeye gönder. Ömr-ü devletine dua edeyim.»** niyazı içinde iken, Sofu Mehmet Paşa, perişan selefini oyalıyordu:

«— Elem çekme... Bunlar ola gelmiştir. İlâcı bezl-i mâl etmektir. Varın istirahat edin.» diyerek alt taş odaya kapamış, biraz sonra yanına kethüdasını göndermiş, ona şöyle dedirtmişti:

«— Sahib-i Devlet babanız selâm ederler. Gam çekmesinler. Muradımız onu vartadan tahlîstir. Amma ki kul tayfası malsız can bağışlamaz. Şirin canları için var yoklarını bir defter eylesünler...» diyerek, Vezir-i âzama, günümüzün tâbiri ile **mal beyanı** için bir kâğıt ve divit uzatmıştı.

Elleri titriyen Ahmet Paşanın, bu şartlar içinde bile var yoğunu ortaya dökmesi için gecenin geç saatlerine kadar kendisini ölümle tehdit gerekmişti. Mal hırsı, makam hırsı, dünya nimetleri hırsının başlar bedenlerinden ayrılırken böylecesine şahlanması gerçekten ibretli idi. Nihayet, Sofu Mehmet Paşa, sabık sadrıâzamın nesi var, nesi yoksa konağından hepsini katır yükleri ve arabalarla Ortacamie taşıttıktan sonra, elindeki idam fermanını, İmparatorluğun o devrindeki meşhur cellâdı Kara Ali'ye vermişti.

Kara Ali'nin iki yardımcısı vardı: Potur Ali ve Hammal Ali... O sırada, bitkin ve harab, yarı ölüm uykusunda olan Ahmet Paşanın ayağından çeken Potur Ali bedbaht veziri kaldırmış:

«— Asker sizi ister. Sahib-i Devlet Babanızın Mâbeyn'e gidüb hâlâsınıza direnir. Siz buyurun Sultanım...» Ahmet Paşa titriyerek: «— Nereye?» diye sormuş, kalbi çarparak odadan dışarı çıkınca, birisinin koluna girdiğini görmüş. Bu Cellât Kara Ali idi. İşte o zaman, Naimâ'nın cümlesi ile **«kaziyye ne olduğun bilüb»** inledi. Kara Ali, Sultan İbrahim'in sevgili vezirini ahırların bulunduğu avluya doğru sürüklüyordu. Ahmet Paşa, mukavemetin faydasızlığını biliyordu. Zaten kendinden geçmişti. Ahırın kapısına geldikleri zaman, Cellât, daha dün iki parmağının işareti ile bedenlerinden başları düşürten vezirin kafasına şiddetli bir yumruk vurdu, onu çökertti, başındaki kırmızı atlas takyeyi hemen çıkarıp beline soktu, elindeki kemendi Ahmet Paşanın boğazına taktı, Paşanın debrenmesine mâni olmak için onu devirdi, yağlı kemendin diğer ucu Hammal Ali'nin elindeydi. İnsan boğazlamayı, sinek öldürmek kadar tabiî sayan iki usta cellâdın iki hareketiyle **Allah** diyemiyen sadrıâzam sapsarı, yere yuvarlandı.

Kara Ali morarmış dudakları arasından irinleşmiş salya akan sadrıâzamı hemen soydu, ölüyü ahırda önceden hazırlanmış atın üzerine bağladı, kendisi başka bir ata atladı, arkasında yamakları Potur Ali ve Hammal Ali, ellerinde kırbaçlar, At Meydanına, İstanbul isyanlarının meşhur yerine geldiler, sabahın ilk ışıkları kanlı bir gün üzerine doğarken vezirin ölüsünü meşhur Çınar Ağacının altına koyuverdiler... Hâdise hemen duyulmuş, bir kısmı Ortacamide, bir kısmı Sultan Ahmet camiinde geceleyen ihtilâl liderleri, çınarın altına toplanmışlardı. Ahmet Paşanın cesedi, inanılmaz bir kin dağdağası içinde parçalandı. Bin parça oldu... Bir yeniçeri, şişman vezirin etinden parçaları almış:

«— Cümle derde devâdır. Def'i mefasıla çâredir. Nâşifa olanlar edine...» diye dağıtıyordu. Meydanı dolduranlar, bedeni tanınmıyacak hâle gelmiş Ahmet Paşanın ölüsünden parçalar alıyorlar, **bütün dertlere, ağrılara, hastalıklara şifa** olduğu ilân edilen sabık **devletlü**'nun etlerini saklıyorlardı. Bu inanılmaz fecaat tablosu ile devrin tarihçileri, **Civan kapıcıbaşı Ahmet Paşa**'ya, şu ismi verdiler: **Hezârpâre (bin parça) Ahmet Paşa.**

Cesedinden kalan kemik yığınlarının gö-

mülüp gömülmediğini devrin vak'anüvîslerinin kaydetmediği Ahmet Paşaya hakikati anlatacak başka bir isim bulabilmek, elbet mümkün değildi.

★ — **İHTİLÂLCİLER, KÖSEM SULTANLA KARŞI KARŞIYA:**

At Meydanındaki bu kanlı faciayı, Kadıasker Mulkib Muslihittin Efendinin sarıklı meslekdaşları tarafından parçalanması, konakların yağması, şahsi kin ve garazların şahlanması takib ederken Sarayda, Sultan İbrahim asabiyet nöbetleri geçiriyor, valde Kösem Sultan da devirleri kucaklıyan tecrübesiyle, oğlunun **son saltanat gününün** geldiğini anlıyor, Osmanlı tahtının yedi yaşındaki yeni hâkimi torunu şehzade Mehmedi hazırlıyordu.

Sultan İbrahim'in hal'ine kararı verilmişti... Celâllı Padişaha bu kararı bildirme vazifesini de, Mekke-i Mükerreme kadılığından mazûl Beyazî Hasan Efendi üstüne almıştı. Sultan İbrahim, **ülemâdan sarıklı bir kişi'yi** karşısında görünce yine köpürmüş:

«— Baka artık ne istersiz? İşte veziri de katlettiniz.» diye haykırmıştı. Hasan Efendi, her şeyi göze alıp kararı söyleyivermişti:

«— Vüzerâ ve ülemâ ayak divanı isterler. Beytülmâl yıkıldı, küffar Bosna serhaddine, Boğazlara sarî oldu. Rüşvet âlemi yıktı. Vezirler kizb eder. Hâlâ sıdk-ı kelâma iltifat buyurmazsız. Gayri saltanat nice olur?»

Sultan İbrahim tehevvürle Hasan Efendinin üzerine yürüyünce, araya Bostancıbaşı girmiş, Kadı Efendinin kendilerine anlattıklarını dinliyen Ağalar ve ülemâ, valde Kösem Sultanı ziyaret ederek küçük şehzadeyi ondan istemiye karar verdiler.

Fakat daha önce, Sarayda mühim bir kuvvet olan Bostancıları elde etmek icab ediyordu. Gizlice Ortacamie davet edilen Bostancıbaşı, isyanın halk tarafından da desteklendiğini gördü. Ülema, Sipahîler ve Yeniçerilerin yanıbaşında yer alan kalabalık, son tereddüdünü de sildi, süpürdü ve daha birkaç saat önce: **«— Padişah-ı âlempenâha cümlemiz kurban ola!...»** diyen ve vazifesi saltanat ve hilâfet makamının sahibini korumak olan bostancıbaşı, ellerini göğsüne dayadı:

«— Ülemây-ı Kirâm ve Ağavat Hazeratı... Bizden cumhura muhalefet yoktur!...»

Bektaş Ağa bu sözü bir tehditle sağlama bağladı:

«— Baka Ağa!.. Eğer Bostancılardan bir hareket süduru hissolunursa veçh-i arzda bostancı namına kimesne kalmaz. Bilesiz!...»

İhtilâl üzerinden bir gün geçmişti. Bütün dükkânlar kapalıydı. Halk heyecan halinde, neticeyi bekliyordu. O gün, 19 receb 1058 (**9 ağustos 1648**) cumartesi sabah namazından sonra, At Meydanından büyük bir kalabalığın asırlık çınarların gölgelendirdiği yoldan Topkapı Sarayına doğru aktığı görüldü. Kalabalığın istikameti Valde Sultan dairesiydi.

İhtilâlciler, aralarında Şeyhülislâm, Kadıasker Hanefî Efendi, Muslihittin, Bektaş Ağalar olan bir «heyet» i, Valde Sultana gönderdiler. Kösem Sultan başında siyah ibrişim bir dest-i mâl, yanında yelpâze sallıyan has haremağası ile Divan Kapısının önüne, hâcet kafesi'nin ardına gelmişti. Ülema ve ağalar, **sahîbet-ül makam, Ümm-ül Müminin, Valde Sultan Hazretleri'nin** huzurunda hürmetle el bağlamışlardı.

Kösem Sultan, küçük oğlu Sultan İbrahimin zulümlerinden bizardı. Büyük oğlu Sultan Murad'ın elinden Osmanlı hanedanının son erkek ferdi olan İbrahim'i kurtarmak için elinden geleni yapmıştı. Fatih'in tahtına oturan bu aklî muvazenesi bozuk şehzadeyi evlât sahibi yapabilme için Valde Sultan neler çekmişti!... Şimdi elinde torunu yedi yaşında şehzade Mehmet vardı. Hanedânın sonunun gelme tehlikesi atlatılmıştı.

Kösem Sultan, kalben, Sutlan İbrahim'in tahttan indirilmesini arzulamakla beraber, ihtilâlcileri şımartmamak için onlara evvelâ nasihat etti. Neden isyan ettiklerini, neden padişaha nasinat edecek ülemanın vazifesini yapmadığını sordu:

«— Bundan sonra yaramazları def'i etsün. Mülk tasarrufu ülemâ ve vüzerânın meşveretî ile olsun. Böyle tehyîç-i fitneye saik olmak insaf mıdır? Her biriniz bu Hanedan-ı aliyyenin perverde-i ihsânı değil misiniz?» dedi.

Hanefî Efendi nezaketle iki adım attı. Valde Sultanın huzurunda el bağladı:

«— Sultanım... İbadullaha merhamet edin. Bu maslahat-ı hayriyenin bir ân önce halline inayet buyurun. Âlem yıkıldı, mahvoldu. Kendüleri hevay-ı nefse müptelâ. Kimesne nasihate kaadir değildir. Mukarin-i hakikat olanları nice öldürdü, bilirsiz. Kara Mustafa Paşa gibi bir veziri hevâsına tâbi olmadığı için tepeledi. Hanya fatihi Yusuf Paşayı sen bana Kandiyeden mal getirmedin deyu nâhak yere boğdurttu. Bunları gören badelyevm nasıl nasihate cür'et eder?»

★ — **İŞTE ŞEHZADE, İŞTE SİZ!...**

Tecrübeli Valde Kösem Sultan, gönlünden hasret çektiği oğlunun tahttan indirilerek yerine torununun oturtulması hâdisesinin kıvamına geldiğini anlamıştı. Bu sırada, ihtilâl öncüleriyle beraber iç avluda neticeyi bekliyen Rumeli Kadıaskeri Karaçelebi zâde Abdülâziz Efendi hışımla içeri girmiş, dik bir sesle bağırarak:

«— Burada sohbet edersiz. Asker de sizi bir maslahat görür zuğmunda... Ateş-i fitne saçağı sardı. Alimallâh ne siz kalursunuz, ne biz, ne devlet... Elbette şimdi şehzade-i civânbahtın câlis-i taht olub fitnenin teskini şarttır. Ne durursuz?»

Kösem Sultan, Karaçelebi zade Abdülâziz Efendinin bu beklenilmiyen çıkışı karşısında irkilmişti:

«— Behey Efendi... Ne âceb dürüşt âdemsiz. Ya biz ne derüz? Oğlum bundan sonra şan-ı saltanatı muhil hareketlerden ferağ edüb hayırhâhların nush-u pendiyle âmil olsun derüz. Mâdemki istemezsiz. Varub şehzadenin sarıcağın sarub çıkarayım.»

Valde Sultan, hışımla sarayın karanlık dehlizlerine karışırken kapının önündeki bütün ülemâ ve ağalar: **«— Allah-ı teâlâ ömrü devletinizi ziyâde etsün...»** diye bağırıyorlardı. İkindi olmuştu. Bab-üs-sâade önünde, yedi yaşında Sultan Dördüncü Mehmet, başında uzun bir mecveze, iri yarı arz ağalarının ortasında, mini mini boyuyla Kuşhane kapısından çıktı, nice padişahların taç ve tahta kavuştukları Bâb-üs-sâade önüne geldi. Şeyhülislâm, ülemâ ve ağaların yedi yaşındaki yeni padişaha karşı ihtirâmkâr tavırları, o koskoca ülkeyi ayakta tutan manevî bağlılığın şekilde de olsa, düşündürücü tablosu idi.

Tarihin **AVCI SULTAN MEHMED** unvanıyla, 39 yıl Osmanlı tahtına lâyık gördüğü **Mehmed-i Râbi = Dördüncü Mehmed**'in hiçbir şeyden haberi yoktu. Bir kolunda Karaçelebi zade Abdülâziz efendi, diğer kolunda Şeyhülislâm Abdürrahim Efendi, Bab-üs-sâade önünde hazırlanan tahta çıktı. **Biy'at,** yâni **kulluğunu bildirme** töreni başladı. Yedi yaşındaki padişahın heybetli ve hattâ resmî tören kılıkları içinde korkunç Yeniçeri ağalarından ürkmemesi için Şeyhülislâm, Bostancıbaşıya biy'ata kalabalığın birden sokulmamasını tenbih etti. Artık işin en çetin tarafı kalmıştı: Sultan İbrahime, **mülk ve devletin O'nun olmadığını** bildirmek!...

Dalkavukluğun Felsefesi

Sultan İbrahim devri vezirlerinden Kara Mustafa Paşa, değerli bir devlet adamı idi. Meczûb Padişahın havsalaya sığmaz emirlerini mümkün olduğu kadar tahammül edilir hale koyar, bütün dehşetiyle devam eden Girit Seferini, Vehabî ayaklanmasını, Moskofların Azak çevresindeki saldırılarını bozgun haline çevirmeye de muvaffak olmuştu. Fakat bir gün, Padişahın gözdesi Telli Haseki'ye Edirne'den kuru odun getirtmediği bahanesiyle feci şekilde öldürüldü, cesedi günlerce Ağa Kapısı önünde bırakıldı.

Yerine, Civan Kapıcıbaşı unvanıyla şöhret alan Sultan Zade Mehmet Paşa sadrıâzam oldu.

Bu, bir kudret sahibine «hoş görünme» nin bütün hassalarına sahip vezirdi. Padişahın akla havsalaya sığmaz öyle emirlerini yerine getiriyordu ki, Sultan İbrahim bile hayret etti:

«— Baka Lâla... Senden önceki lalam Kara Mustafa Paşa gehey bana itiraz eyler idi, ve bu iş nâ makuldür, olamaz der idi. Sen şimdi benim cümle kelâmım sıdk-ül emîr kaidesidir devu olduğu gibi ifa edersin. Bunun sebebi nedür?»

Civan Kapıcıbaşı başını Padişahın ayağına dayayıp şu cevabı vermişti:

«— Siz yer yüzünün halifesi, Allahın yer üzerindeki gölgesisiniz. Zamir-i münîrinize **(yâni ışık dolu yüzünüze)** vuranlar cümle ilhâm-ı Rabbanîdir **(vâni Tanrının istekleri.)** Kavlen ve fiilen sizden hatâ sadır olmaz ki itiraz mecâl ola...»

* * *

Sultan İbrahim inandı...

Ve, ikisi birden bu inanışa can verdiler: Böyle söyliyeni bizzat Padişah boğdurdu, Padişahı da annesi ile el birliği yapan ve yeni bir iktidar peşinde olanlar!..

Dalkavukluk Felsefesi bazen böyle içine döner ve üzerindekini yer!..

★★★★★★★★

★ — **SAMUR DEVRİ SULTANININ SONU:**

İhtilâl liderleri şimdi, Sultan İbrahim'in muhteşem dairesinin kapısı önünde idiler. Silâhtar, Çuhadar, Bostancıbaşılar, **derdimend hünkâr**'ı teskine uğraşıyorlardı:

«— Padişahım... Ülemâ, âyan, kapıkulu reyleri üzere dışarı buyurun.»

Bu «dışarı buyurun...» tâbirinin mânasını Sultan İbrahim de, kendisinden önceki padişahlar gibi biliyordu: Bu, **artık senin tâç ve**

taht günlerin bitti... demekti. Sultan İbrahim'in hiddetinden titreyen sesi yükseldi:

«— Bre hainler!.. Bre hayâsızlar... Bu nasıl iştir? Ben her birinize ihsanda bulunmadım mı? Şimdi hevânıza tâbi olmadığım için mi beni tahttan indirüb parmak kadar çocuğu padişah eylersiz? Ben bu mülkün sahibi değil miyim?»

Karaçelebi Zade Abdülâziz Efendi, dayanamadı, kapı perdesini aralayıp içeri girdi:

«— Hayır!.. Sen bu mülkün artık sahibi değilsin... Padişah değilsin... Ümur-u şer'iyye ve diniyeyi adem-i takyit ile cihanı harabeye verdin. Evkatını lehv-ü gaflet ile geçirüb rüşveti fâş, zulemeyi âleme musallat eyledin. Küffar Bosna'ya müstevli oldu. Seksen pâre kalyon hâlen Boğazı sed edüb cenktedir. Senin haberin yok...»

Sultan İbrahim coştu:

«— Yalan söylersin. Kullarım Zadrayı aldı. Küffar Bosna'dan da, Boğazdan da gitti. Ancak sen, garazın için söylersin.»

Sonra Şeyhülislâm Abdürrahim Efendiye döndü:

«— Baka Abdürrahim... Seni ben Şeyhülislâm eylemedim mi? Yusuf Paşa bir nanekârdır, koma, kaydın gör, dedi, dinlemedim, müftü ettim. Bana kasıd revâ mı?»

Sonra Yeniçeri Ağasına döndü:

«— Ya sen? Daha dün eteğim öpüp ihsanına dua yetmez derdin.»

Gelenlerin hepsinin, bu gün tahtından indirmeye kararlı olduktan padişaha karşı minnetleri vardı. Artık onun susması gerekiyordu. Şeyhülislâm atıldı:

«— Nâkısat-ül akl olanlar devleti istilâ etti. İhtilâl-i nizama sebeb olmağla, katl-i ricâl ve müsadere-i emvâl etmekle halka muzursın. Kabil-i tâlim ve ıslâh olmamakla lâyık-ı taht değilsin.»

Yeni Sadrıâzam Sofu Mehmet Paşa, Silâhtarla Bostancıbaşıya işaret etmişti, onların kendisine doğru ilerlediğini görünce, Sultan İbrahim ürktü, başka çâre olmadığını anladı. Allahı anmak şimdi hatırına gelmişti. Ellerini kaldırdı:

«— İlâhî... Ben bunları sana saldım. Sen bu zâlim ve gaddarlar hakkından gelesin. Cümlesi ittifakla üzerime huruç ettiler.»

İki koltuğunda Silâhtar ve Bostancıbaşı, kendisinin hapsi için hemen hazırlanan alt kattaki koridorda ilerlerken, kim olurlarsa olsunlar, insanların kaderine hâkim «büyük bir kuvvet» olduğunu hatırladı:

«— Hoş imdi... Alnımda yazılan bu imiş...

Günlük kıyafetleri içinde: Haseki Sultan ve Şehzade.

(Eğer şehzade tahta geçebilirse, annesi «VALİDE SULTAN» olurdu. Şehzade, **nizam-ı âlem** için cellâdın yağlı kemendi altında can verirse, annesinin âkibeti ya evlâdına benzer, ya «ESKİ SARAY» da bir çeşid sürgün hayatı yaşardı...)

Allahın emri...»

dedi. Adeta, içine itildiği taş odanın bir sahan yemek uzatılacak el sığmaz penceresi kalmıştı. Geri kalan yerleri horasanla örülmüştü. Tepedeki küçük penceresinden hafif bir ışık sızıyordu. Kalın duvarlarının ardında, bir insanın yaşıyabileceğini düşünmek bile güçtü. Sabık **«Devletlû»** içeri itilince, demir kilit kapandı. Bu kapanışla samur ve anber devri sultanının sadece haşmet ve iktidarı elinden alınıyordu. Şimdi, onun bıraktığı nimetler ve kudretlerin ihtilâl kadrosu arasında taksim kavgası başlıyacaktı. Bu devir de kısa sürecek, kaybolmuş dünün nimetlerinin hasreti içinde olanlar, **Sultan İbrahim Hasreti** içinde, taş duvarların ardına diri diri adetâ gömülen dünkü padişaha kavuşmanın sıtmasına tutulunca, bir **öz anne'nin** hazırladığı cinayet olarak, Sultan İbrahim boğulacaktı.

Bu **diri diri gömülme** ile Cellâd Kara Alinin yağlı kemendi altında **can verme'nin** arasında yirmi dört gün vardı.

Topkapı sarayının bağrında işlenmiş sayısız cinâyetlerden bu en ibretlisini, yıldönümüne rastlıyan eylül sayımızda göreceğiz.

Devlet Paşaları, Millet Paşaları

★ — MUSTAFA KEMAL ve HASAN PAŞA:

Vatan kurtulmuş, Cumhuriyet kurulmuştu. Yeni devletin resmî hüviyeti içinde olduğu kadar, tarih ve vatandaş vicdanındaki değerleri de kurulma safhasında idi... Sene 1932. Reisicumhur Gazi Mustafa Kemal, bir memleket turnesi sırasında Dörtyola da gelmişti. Kendisini karşılayanlar arasında âşinâ çehreler aramak ve hâtıraları tazelemek âdetiydi. Bunlardan birisine gözü takıldı, sordu:

«— Sizinle Yıldırım Ordularında beraberdik, değil mi?»

Karşısındaki bir «çavuş» tu. Bu hafızaya hayran tasdik etti:

«— Evet Paşam...»

«— Sonra nerede hizmet ettin?»

«— Burada... Fransızlara karşı Hasan Paşanın maiyetinde.»

Hasan Paşa mı? Mustafa Kemal bu adı, Adana - Gaziantep - Urfa müdafaa savaşları sırasında çok duymuştu. Kendisini görmek istedi. Biraz sonra, yarı esnaf, yarı köylü kıyafetli, yaşlı, fakat dinç yapılı bir vatandaş karşısında idi. Sordu:

«— Hasan Paşa siz misiniz?»

Muhatabı şaşırmıştı, hattâ utanmıya benzer bir şaşkınlık... Anlattı ki, beraberindeki mücahitlerle beraber Fransızlara karşı dövüşürken, bir milis kıt'asına kumanda etmiş, halk da kendisine «Paşa» unvanı vermiştir. Adetâ, özür diler bir hâli vardı. Mustafa Kemal, onu hemen tatmin etti:

«— Siz, emeğiniz ve kahramanlığınızla, yurtseverliğiniz ve cesaretinizle halkın kendisine bu unvanı ve rütbeyi lâyık gördüğü insanlarsınız. Sizler, Devletin Paşaları kadar itibara lâyıksınız.»

Millî Mücadelede böyle «HALK PAŞALARI» vardı: Adana cephesinde Sinan Tekelioğlu Paşa, Kilis cephesinde Kâmil Polat Paşa, Pazarcık cephesinde Halil Nuri Paşa, Zonguldak cephesinde Cevad Rıfat Paşa gibi.

Bu «Millet Paşaları» nın tarih ve vatandaş takdirinden uzak tutulma çekememezliği, ayrı bir hikâyedir.

★ — MAKARİOS, GRİVAS ve BU PAŞALARDAN BİRİ:

Bugün bütün dünyanın gözü, Kıbrıs üzerindedir: Ortada, sadece, Anadolu'nun deniz içine dalarak, kırk mil sonra yine denizden başını çıkarmış bir toprak parçası olan Yeşil Ada'nın kaderi değil, Türk milletinin de hayatiyeti var: Tıpkı, Millî Mücadelede olduğu gibi!..

Bizim Milletin Paşaları arasında hayatta olanlar yok mu? İsimler üzerinde durdukça, onların bugünkü unutulmuş hâli içimizi sızlatmakla kalmıyor... Şu soruyu da kendilerine sormadan geçemiyoruz:

«— Neredesiniz?»

Bunlardan birisi, Ordu'muzdaki şerefli hizmet ve himmetlerinden Millet Meclisi vazifesi için ayrılan emekli albay Halil Nuri Yurdakul'un, Grivas'dan önce sadece emekli bir Türk askeri olarak Kıbrıs Türklerinin safında vazifelenme kararının âkıbeti malûmunuzdur: Makarios, bir sergerdenin arkasında Enosis'in gerçekleşme bayrağını açtı: Grivas kim, Halil Nuri Yurdakul kim? Eğer onlar, kendi öz milletinin kahramanlık ve yiğitliğinde PAŞA'lık tevcih ettiği kıdemlilere de sahib olsalardı, kimbilir, neler yapmazlardı?

Devlet, vefakâr ve kadirbilir olmalıdır: Hâdiselerin gerçek yüzünü millî hafızaya emanet edecek basın ve her türlü telkin vasıtaları bu yolda devleti desteklemelidir. Ancak böyle olursa, milletin maddî, mânevî bütün varlığının ayağa kalkması şart olan buhran devreleri sarsıntısız ve ârızasız geçirtilebilir.

Anlaşmalar, sözler, vaadler ve saire, evet, hepsi bunların bir devletin dış siyasetini tâyin eder amma, bütün bu temelleri inkâr eden haydutlar ve kaatiller önünde, bizim kanımız ve canımızdan olanların varlığını tecrübe ve dirayetiyle, devlete söz getirmeden yıkılmaz hale getirecek olan emektarları son demlerinde eli kolu bağlı bırakmak neden?

Millî Mücadelede böyle düşünmüş olanlara tarih ne demişti? Ne çabuk unuttuk!.

★ — ÜMİT, YİNE ONLARDADIR!

Kıbrıs dâvası, capı ve yapısı ile bir «Millî Mücadele havası» na bürününce, emin olunuz, ümid yine, 1919 dan 1922 yi yaratanların varlığına kalmıştır.

Kıbrıs'ın asıl yokluğu ve derdi, ne silâh azlığıdır, ne de Rum'a göre sayı azlığı... Onun başlıca yoksulluğu Ana - Vatandaki MİLLET PAŞALARI'ndan kıdem ve tecrübe yeterliği tarihin tasdikinde olanlardan bir veya bir kaçının bayrak olmaması... Zaten Grivas denilen üniformalı haydudu böylecesine pervâsızlaştıran bu yokluk değil mi?

Ne mutlu Türküm diyene

(Kendi el yazısı ile)
ATATÜRK

TÜRK ŞECERESİ

(Şecere-i Türk)

Yâdigâr Han Oğlu Ebûl' Gazi Bahadır Hanın ölümsüz eseri

— 7 —

★ — BU ADAMIN AKLI, GURURUNDA ERİMİŞ!...»

Cengiz Harzemşahlar ülkesinde Moğul kervan ve tüccarlarına yapılanlarla sınırboyunda olup bitenleri dinlediği zaman şunu söylemişti:

«— Ben ona oğlum dedim, baysallık ve barış diledim. Amma bu adamın aklı gururunda erimiş. Böylesine doğru söz kâr etmez. Bir kere daha denemeli ki, sonra dünyanın bu parçası kan içinde yüzerken kimse benim üstümde günah yükünü bulmasın!.»

Harzemli Mahmud'u, Buharalı Hoca Ali'yi, Otrarlı Şeyh Yusuf'u çağırdı, onlara dedi ki:

«— Sizler ki bu ülkelerin uz kişilerisiniz. Görürsünüz ki ben, Sultan Mehmed'e (oğlum) dedim ve savaş istemedim. Amma duydum ki günahsız iş adamlarını öldürür, Tanrının korumasında olan elçileri yok eder. Bu, kancıklıktır. Böylesi dünyaya gerek değildir. Gidin, görün, gördüklerinizi de kendisine anlatın. Ben, sonra oraya varırsam taş üstüne taş kalmaz. Bana kara belâ dedirtmesin. Bunun öcünü alırım. Ona deyin ki, Tanrı bu dünyayı ikimize ihsan etti. Ben ona oğlum dedim. O da bir Babaya nasıl saygı gösterilirse bana öylece doğru olsun. Biz ikimiz iyi geçinirsek, milyonlarca insan dünyanın tadını çıkarır. Bundan büyük hayır ve sevab olur mu?»

Leon Kahon'a göre, Maveraün-Nehri Moğol İmparatorluğuna katan Cengiz - Harzemşâh savaşının en kanlı safhası olan Buhara cenk meydanında Kurt Cebe Noyan ve Can Bey. (Kafa ve ruh kudreti, beden ve silâh gücünü yenecek, Müslümanlık Türk - Moğol devletlerinin temel varlığı olarak benimsenecektir. Bu da, Müslümanlığın Türk varlığındaki gelişmesi ve medeniyetini kurması olacaktır.)

Elçiler, Otrar şehrine vardılar. Otrar'ın valisi Sultan Mehmet'in dayısı İnalcık idi. Sultan Mehmet ona Gabir Han adını koymuştu.

Kendisine, HANLIK deyimini bir başkasının sözü ile benimsiyecek kadar benlikçi olan İnalcık, asıl adıyla konuşan Otrarlı Şeyh Yusuf'a kızmış, hepsini tutsak etmişti. Üstelik Sultan Mehmed'e **Otrarlı casuslar geldi, bunları nideyim?** diye sordu. Harzemşâh, hiç düşünmeksizin ve işin içine girmeksizin bir buyruk saldı ki, hepsini öldürsün, mallarına el atsın... Tanrı bir yüce kişinin gözlerini böylece bağlarsa, bilin ki o kişinin günahları dayanılmaz olagelmiştir. Ki, cezasını

çekmiye hazırlanır. Nitekim ki, bunların kafasızlığı ve yüreksizliği, yaşadıkları çevredeki insanları da bahtsız eder.

Elçilerin at oğlanlarından birisi, canını kurtarıp Karakurum'a erişti ve Cengiz'e olan biteni anlattı. Han, hemencecik Kurultayı topladı. Harzemşâhla iyi geçinme yolunda başvurduğu yolları uzun uzun anlattı, gördüğü yersiz karşılıkları sıraladı. Dedi ki:

«— Ben isterdim ki Müslümanlar dert görmesin. Rahat yaşasın. Amma Tanrı bana, bu Müslüman ulusların başındaki değersiz ve yüreksiz kişileri ortadan kaldırmak ödevini vermiş. Siz de gerçekleri bilin, Sizlerden sonrakiler de bilsinler, bana eli kanlı, yüreği taş parçası demesinler. Bütün bunlar Yüce Tanrının buyruğu...»

Kurultay, oybirliği ile Harzemşâhlar Sultanı Mehmet Töküşe savaş açılmasını onayladı.

★ — «BİZİM KAÇTIĞIMIZI KİM GÖRDÜ?»

Savaş kararı verilince Cengiz Han, büyük oğlu Cuci Hanı Harzemşahlar devletinin Moğul devletiyle sınır-boyu olduğu Türkeline öncü bir kuvvetle gönderdi. Bu kuvvetin ödevi, küçüklük'ten ayrılan Nayman uruğunun niteliğini öğrenmek ve çıkması şaşırtmıyan olayların kötü yön almasını önlemekti. Cuci Han, Kaplı ve Kamaç suları arasında, Moğuleline baskına hazır kuvvetler görmüş, bunlarla savaşa tutuşmuştu. Harzemşah sultanı Mehmet, ilerliyen Moğul kuvvetlerinin kendilerine karşı olduğunu sanarak Semerkande, oradan da Hucend'e geldi ve Cuci'nin üzerine yürüdü. Bazı beyler, bunun doğru olmadığını söylediler amma, Gabir Han, kendi öldürdüğü Cengiz'in elçilerinin hesabının sorulmasından korkarak, Han'ını kandırdı ve onu yok olmanın eşiğine itti. Cengizin de dediği gibi bu adamın aklı, bencilliğinin içinde erimişti.

Nayman uruklarından kaçanlar, Mehmet Töküş'ün yanına varıp, Cuci'nin kendi üzerine yürüdüğünü söyleyince, uluslararası töreye hiç değer vermiyecek kadar kibirli ve kendine güvenir Mehmet Şah, Kamaç suyunu geçerek Cuci'ye yetişti. Moğul askeri azlık, Harzemşâh ordusu çokluk idi. Cuci'nin çevresindeki Moğul Noyanları dediler ki:

«— Cengiz Han bizi Harzemşahlarla cenge yollamadı. Bize saltık, Naymanları sindirin dedi. Şimdi biz azız, onlar çok. Dilersen alanı onlara bırakalım, geriliyelim. Hızlı gideriz. Ardımızdan yetişen olursa vuruşuruz.»

Cuci Han bu yolu hiç beğenmedi. Onlara çıkıştı:

«— Bizim savaş alanından kaçtığımızı kim görmüş? Ardımızdan bizi kim gülerek seyretmiş? Ben babama düşman çokluk bir azlıkdık, kaçtık mı diyeyim? İnilerim bana ata demez. Yüzümdeki utanç kırmızılığını ölümü bile yıkamaz. Haydi yiğitler, saf tutun, dövüşeceğiz...»

Böyle dedi ve ardına Kurt Cebe Noyan'ın yetiştirdiği atlıları alıp **Orcan, Orcan** Moğul savaş bağırtılarıyla saldırdı. Güneş batıncayadek süren çatışma sonunda iki taraf da yenilmedi amma, Cuci'nin Mehmet Harzemşâhın otağına kadar inen bir saldırısında, oğlu Celâlettin Harzemşâh'ın yiğitliği olmasaydı, Cuci'nin kılıncı Mehmet Şah'ın kalkanını deleyazdı.

Gece karanlığı çökünce, Moğollar çevreyi ateşe verdiler ve kendi illerine doğru at sürüb gittiler. Sultan Mehmed de yurduna döndü.. Beyler, Moğollarla vuruşmayı uygun görmediler. Çünkü içlerinde o bütün kötülüklerin kaynağı olan Gabir Han'dan gayrısı, Cengiz gelirse nasıl geleceğini biliyorlardı.

★ — «BEN TANRININ KARA BELÂSIYIM...»

Öyle de oldu...

Cengiz, oğlunun, üstün düşman karşısında savaştan kaçmayıp ölüm-kalım, amma arlık namus için kılınç çekmesinden ötürü onu kutladı: **«— Sen kendine düşeni yaptın. Şimdi benim sıram. Ben Sultan Mehmed'i oğul edinmek istedim, o bunu kavramadı. Uz kişileri de yokmuş. Güneş kan üstüne doğarsa suç onun...»** dedi, hazırlığa girişti. Öyle bir hazırlıktı ki bu, askerden gözün görebildiği yer dar kalırdı. Hem de bu asker, Çin Duvarını aşmış yiğitler topluluğu idi.

Cengizin İslâm ülkelerinin dört yanına saldığı habercilerden umud verici ulaklar da geldi. Bunlar derlerdi ki, Harzemşah Sultanı Mehmed Töküş'le İslâmların en ulusu olan Bağdaddaki Halife Nasırüddin Eb-ül Abbas'ın arasında bozukluk vardı. Sultan Mehmed, müftülerden fetva alıp Termed seyyidlerinden Alâ Melûk'ü halife yaptırmış, paralara onun adını yazdırmıştı. Cuma günleri hutbelerde camilerde onun adı söylenir olmuştu. Cengiz bu habere pek sevindi. Çünkü anlıyordu ki, eğer kendisi İslâm ülkelerinde ilerlerse, Har-

memşâhı kurtarmak için Müslümanlar elbirliği yapmıyacaklardı.

Cengizin orduları, 615 Hicret yılında Seyri Deryâ'ya akan Aris suyunun döküm yerinin yedi konak ötesindeki Otrar şehri üzerinden yürüyerek büyük savaşa girişti. Yolda Karlık ırkının Hanı Arslan Han ordusuyla gelip Cengize katıldı. İdikut Uygurunun birçok oymakları Beş Balıktan, Sağnak Tekin'in yiğitleri Almalık'tan gelip Moğol ordusuna güç verdiler. Cengiz Han Okeday Kaan'la Çağatay Hanı Otrar'ı çevirme ve ele geçirmek için bıraktı. Cuci Han'ı Cend üzerine, Alak Noyan ile Sektüboğa'yı Hocend üzerine gönderdi. Kendisi de oğlu Tuli Hanı beraberine alarak Buhara üzerine yürüdü. Türk - Müslüman dünyasının bu ünlü beldesi olan Buhara'nın adının duyulmadığı ülke yoktu. Moğolca BUHARA bilginin, bilimin, bayındırlığın toplandığı yer demektir.

Cengiz Han Otrar'dan Buharaya gelirken yolda Zenok kalesinin önüne geldi. Kalın ve sağlam duvarları olan kalenin ahalisi Moğolların geldiğini görünce pek korktular ve kalelerine kapandılar. Cengiz Hanın Haceb adında Müslüman bir bilgini vardı. Onu kale halkına gönderdi. Aman dilemelerini, kaleyi yıkılmaktan korumak için kapılarını açmalarını söyletti. Bunun üzerine halk, ellerine armağanlar alıp geldiler. Han kendilerine ikramda bulundu, şehrin adını da Kutluğ Balığ koydu ki, Moğolca **«mubarek şehir»** demekti. Şehrin ihtiyarlarını bıraktı, gençlerini ordusuna katıp ilerlemiye devam etti. Yolları üzerindeki Nûr şehri ahalisi de aman diledi, onlara da dokunmadı, halka kendilerine yetecek kadar azığ, hayvan, mal alıp şehirden çıkmalarını bildirdi, sonra ordusuna kalanı böldü.

616 yılının Aşure ayının evvelinde ve Yılan yılı başında Buharaya kadar vararak şehri kuşattı. Gece yarısı Gök Han, Sevinç Han ve Güçlük Han yirmi bin kişiyle Cengiz'in ordusuna beklenilmiyen bir baskın yaptılar. Oysa ki Timuçin, bu baskının hazırlandığını Buharalı bir komutandan haber almıştı. Oğlu Tuli Han'a dedi ki: **«— İşte bir ulus böylece içinden kokar. Yurt korunmasında kişisel duygularını ön tutarak kahbelik edeni çıkan bir ulusun yüreği yıkılmış demektir. Böylecesinin de başı dik kalamaz. Böyle uğursuz ve hayırsız olan kişileri yok etmek de**

ÖLDÜRENİN BAŞI

Cengiz'in dünya hâkimiyetine doğru koştuğu günlerde, en büyük Türk - İslâm devletlerinden birisi olan Harzemşahlar ülkesi, Doğu tarihinin yükselen iktidarların çöküş sebeplerine ait değişmiyen illetler içinde kıvranıyordu: Kıymetlerin birbirini yemesi illeti...

Felâketin yaklaşmakta olduğunu haber verenler yok mu idi? Elbette vardı: Bunların başında da hakikatleri başları bahasına söyliyebilecek kadar imân ve fazilet sahibi iki DİN ADAMI geliyordu: Buharalı Şeyh Mecmüddin ve Şeyh Necmüddin Kübrâ.

*
* *

Gerçeklerden ürken ve hakikatler kendi çapına pek uzak olan Harzemşahlar Sultanı Mehmet Töküş, Şeyh Mecdüddin'i yok etmek kararında idi. Fakat bu ünlü bilginin yüzüne kara sürmeden tasfiye ederse, O'nun söylediklerinin halkın vicdan ve iz'anındaki yeri daha da yücelecekti: Önce ona, şahsiyet ve ahlâkı ile bağdaşamıyacak bir kara sürmek istedi, öz annesi, ve saltanatının haşmetli melikesi Türkân Hatunla meşru olmıyan münasebeti iddiasıyla öldürttü... Bu cinayeti işlediği zaman da kafasına hâkim olamıyacak kadar sarhoştu.

*
* *

Sabahleyin kendisine gelince, işlediği cinayetin dehşetiyle irkildi ve her şeyin «altun» la satın alınacağı vehmi içinde, öldürdüğünün arkadaşı ve fikirdaşı Şeyh Necmüddin Kübrâ'ya bir tepsi altın gönderip günahının affedilmesi dileğinde bulundu. Arkadaşının cenazesi daha ortada iken ve kendisi de aynı âkıbete sürüklenirken, Şeyh Necmüddin gelen yaveri şu cümle ile yüzgeri çevirdi:

«— Hayat alıp verme Cenab-ı Hakkın iradesi tecellisidir. Kaldı ki, haksız bir damla kanın bedelini, dünyanın bütün altınları ödiyemez. Bu kesilen başın bedeli olarak öldürenin başı, benim başım ve belki bütün bu ülkenin başı kâfi gelmiyecektir.»

*
* *

Şeyh Necmüddin Kübrâ (ki, Kübrâ BÜYÜK demektir.) **acaba fala mı bakıyordu? Çünkü, aradan kısa zaman geçtikten sonra, Harzemşahlar devleti yıkıldı, bu cinâyetlere boyun eğen milyonlar yok oldu, Sultan Mehmet Töküş zavallı bir kaçak olarak öldü, gömülecek kefen bulamadılar, öylece toprağa verdiler...**

Yerine getirilemiyecek değerde bir baş, bazen, bir saltanatın bedeli olur.

dünyanın dirliği için gerektir.»

Mehmet Töküş'ün bu en seçkin, serdengeçti, başını ve kanını Hanlarının buyruğuna adamış yirmi bin yiğiti doğrusu pek kahramanca vuruştular. Gece baskını bir sonrası günün akşamına kadar sürdü. Moğollar da çok kırılmışlardı.

Böylece umutlarının söndüğünü gören Buharalılar, başlarında Müftü oldukları halde Han'a şehrin anahtarını getirdiler. Kapıları açtılar. Han pek gazablı idi. Meydanları dolduran binlerce ölüleri gösterdi:

«— Bunlar bir ahmak kafanın suçu olarak nefes almaz oldular. Şu ak sakalınız, koca koca sarığınızla nasıl böyle bencil kişinin ardından gidersiniz? Bunun vebalini kim ödiyecek?»

Han, ardında Tüli Han, atını büyük meydana sürmüş, sel gibi akan Moğolların nalları altında silinen nice nice canların, yapıların iniltisi içinde Ulu Camiye girmişti. Bu cami, dünyanın en büyük camii idi. Doksan dokuz kubbe üzerinde dururdu. Kubbelerinin üzeri som altundu. Cengiz Han kapı önüne varınca sordu:

«— Burası Sultan Mehmed'in evi midir?»

Yanında olan müftü cevab verdi:

«— Hayır!... Burası Tanrının evidir.»

Han, attan indi, minberi üstüne çıktı. Moğollar da camiye doldular. Han minberin üzerinde iken bir Kur'an-ı Kerim yere düştü. Bunu gören Buhara'nın büyük seyyidi, yanındaki hocaya sordu:

«— Bu ne hâldir?»

Hoca başını önüne eğdi:

«— Susunuz üstad, susunuz!... Bu elbetteki emirlerine ve gösterdiği doğru yolda yürümemiş olan âsî ve yolunu şaşırmış bir halka, Allahın kelâmının lâyık olmadığını Kelâm-ul-lâhı böylece elden ve gönülden düşürme suretiyle ihtarı ve Cenabı Hakkın cezasıdır.»

Cengiz, Ulu Cami'den çıkmış, bütün halkın İydgâh'a toplanmasını emretmişti. İyd, Müslümanların bayramı demektir. İydgâh ise, Bayram yeri demektir. Buharanın bayram yeri, şehrin yanıbaşında çok büyük bir meydanlıktı. Halk, kadınlı, erkekli, çoluklu çocuklu buraya toplanmıştı.

Han, bayramın birinci günlerinde yüzbinlerce insana gür sesli vaizlerin iyi ve güzel dileklerde bulunduğu kürsünün üstüne çıktı. Kendilerinin yaptığı kötülükleri bir bir sayıp döktü. Dedi ki:

«— Ey halk!... Siz büyük günahlar işlediniz. Doğru yoldan ayrılanların ardından gittiniz. Çıkarınızın böyle süreceğini sandınız. Tanrı beni, sizin üzerinize gönderdi ki cezalanasınız diye... Bütün bu yapılmış kötülüklerin tümünü bağışlamak benim elimden gelmez. Eğer şu dünyada işlenmiş tüm kötülüklerin cezası olmasa iyilikle fenalığın farkı nerede kalır? Bilin ki ben Tanrının kara belâsıyım.»

Buharanın Karagol Noyan'ı Kaldak Noyan, halkın nesi var, nesi yoksa getirilmesini buyrukladı. Hey yüce Tanrı!... Buharalıların getirdikleri dağlar gibi yığılmıştı. Bunlara bakan Han, çevresindekilere dedi ki: **«— Şu varlığa bakın... Bu varlıkların iyiliklere ve yurtlarının korunmasına harcamış ola idiler bu hâle gelirler miydi?»**

Şehir cayır cayır yanıyordu. Öylece ki, Buhara kalesi yerle bir olmuştu. Buhara, Kaan Hanın zamanına kadar böyle bakımsız ve düşkün kaldı. Kaan Han onu yeniden kurdu.

* * *

Ebul Gazi Bahadır Han'ı dinlemiye devam edeceğiz.

Timûr'un Tüzükât'ında...

Aksak Timûr, Haleb'i aldığı zaman devrin âlimlerini toplamış, Hazret-i Ali ve Muaviye'den hangisinin haklı olduğunu sormuş, huzurunda yetkili din kişilerini tam bir serbestlikle konuşturmuş, sonra kendi inancını söylemişti:

«— Ali, Hazret-i Muhammed'e ilk inananlardandır. Mücadelenin sonucunun ne olacağını bilmeden varlığını bu yola koydu. Muaviye ise, zorla ve başka çâre bulamayınca bu yola girdi. Ben, Efendimiz olan Hazret-i Muhammedin yakınlarına zulmedenleri affedemem. Kim ki, Peygamberimizin yakınıdır, başımda yeri vardır. Onlardan kim benim idaremdeki yerlere gelirlerse maaş bağlarım, ikram ederim, baş tâci yaparım. Vasiyet ederim ki evliyâların mezarlarını koruyun. Peygamberimizin yakınlarının ve ona hizmet edenlerin kabirlerini imâr edin, saygı gösterin. İranda, Turanda, bütün dünyada bu dileğime riayet edilsin.»

Timûr, bunları vasiyeti olan Tüzükât'ına koydurdu. Çünkü dünyaya hükmetme yolunda olan her insanın bir manevî inanç yoluna muhtaç olduğunu biliyordu.

İnançlar yoluyla İktidar mücadelesi: 6

Dört ERKAN KAPISI içindekiler

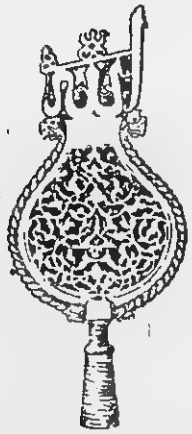

Tarikat sıraları, günlük yaşama düzeni haline getiriliyor

Ruha ve kalbe hâkim yola dayanarak bir yaşama düzeni kurmayı deniyen ve çoğu daha sonra maddî manevî kudretleri elinde toplamaya girişmiş olan inanç hareketi liderleri için başarının tek yolu, devirlerinden gerçekleri yakından görebilmek ve politika kudretini, yâni devleti ürkütmeden bu yolda ilerlemekti. Tarikat'lerin karışık ve kolaylıkla anlaşılmaz ifadeleri, âyinlerinin sır perdesine bürünmesi bu sebebledir. Bazıları da ya kendi hayalâtına uygun bir iktidar yaratmışlar veya onu tesirleri altına almışlardır. Fakat bu arada ister istemez, inanç farkları belirmiş, kendi özellikleri için ayrı manevî felsefeler kurulmuştur. Şimdi bu konu üzerindeyiz.

★ — *KADINCIK ANA ve HACI BEKTAŞ:*

Yirmi dört yaşında Anadoluya geldiği zaman, Hacı Bektaş, Lokman Perende'den ders görmüştü. Lokman Perende ve O'nun hocası olan büyük Türk bilgini Yes'li Ahmet, yâni bilinen adı ile *Hazret-i Türkistan Ahmet Yesevî*, Bektaşî inançları içinde değil idiler. Genel olarak, Türkistan din büyükleri, yâni bilinen adlarıyla *Hocegân Tarikatleri, âl-i beyt*'e, yâni Peygamberimizin yakınlarına derin ve sarsılmaz hürmet ve minnetle bağlı idiler. Bunlar arasında dünya işleriyle meşgul olanlar, ancak, emeği makbul ve mergub görenler, hattâ kendilerine bağlı olanların muhakkak birer sanat sahibi, zanaat ehli olmalarını şart koşanlar da vardı. Babaîler ise, Batınî İsmailiyeler gibi ihtilâlci, inanç yoluyla devlet iktidarını ele alıcı kaldıklarından, Hacı Bektaş'ın Kırşehire geldiği zamanki düşünceler ve gizli-açık cereyanlar, birbirinden çok farklı iki ayrı yol üzerinde yürüyorlardı: Selçuk hükûmetinin 60, 70 sene devam eden idarî ve siyasî buhranı, karışıklık heyecanları içinde yuğurulan Orta Anadolu'da kesif Türk kitlelerini, böyle buhranların ardı sıra gelmesi kaçınılmaz netice olan manevî çöküntü içinde bir belirli ülküye bağlanma sıtmasına itmiş ve *Ordu, Halk, Tekye Aşkı* havası içinde, Osman oğullarının ikinci Han'ı Orhan Gaziye kadar süregelmiş, nihayet Bektaşî Tekyesi, yeni devletin manevî boşluğu içine yerleşivermiştir.

Söylentilere göre şimdiki Mucur kazasının bir nahiyesi olan Suluca Karahüyüğe geldiği zaman, Hacı Bektaş, orada İdris Hoca adlı bir yaşlı kişi ile karşılaştı. Bu zatın karısı Fatma Hatun, genç Bektaşı evlât edindi ki, Kadıncık Ana olarak adı geçen hatun, işte budur.

Bugün bile, Tahtacılar ve Sofiyân Sürekleri arasında devam eden *nefes evlâdı* geleneği böylece kurulmuştur. Şimdi Hacıbektaş kazasının bulunduğu yer, eskiden, *Yuntlar Çeşmesi* adı ile Selçuk hükümdarının veliahdlerine ait *hâs otlak* idi. Kadıncık Ana'nın evi ve Hacı Bektaş'ın oturduğu yer olarak bilinen toprak bina, 1927 senesine kadar yıkılmamıştı. Bu binanın dar ve küçük odaları içinde, çok geniş bir sofa'sı vardı. Tekye ve mescidin Orhan Gazi tarafından yapıldığı biliniyor. Kilâr evi olarak anılan ve DEDE, BABA makamının bulunduğu has meydan kapısında bir kitâbe vardır ki,

nüsh-u memlukî veya *nüsh-ü selçuki* denilen çok karışık kufî yazı metodu ile yazılmış kitabesini tamamen okumak mümkün olamamıştır... Aradan bunca yüz yıllar geçmiş olmasına rağmen neden bu emek verilmemiştir? Çözülmiyen gerçeklerden birisi!..

Kitabede bir *Emîr Ahî Dede* tâbiri var: Ona, *Melîk-ül Meşâyih* adı veriliyor: Hem Emîr, hem Şeyh, hem de Ahî... Makam-ı Hacı Bektaşı ihyâ eden zatın bir Ahî olması dikkati çekiyor: Anadoluda Türklük kavgasının, Bizans bakiyyesine olduğu kadar Yahudi sultasına, İran ve Arab baskısına karşıkoyma direnmesi bakımından...

Eskişehire dokuz saat ötede Seyyit Gazi makamı vardır. *Seyyit Battal Gazi* adıyla tanınan bu zatın kabri Üçler Bayırı denmekle tanınan bir sırtın üzerindedir. Malatya'da doğan ve Abbasoğullarının ünlü hükümdarı Harun-El-Reşit zamanında gücü ve savaşları destan olan bu ünlü İslâm şövalyesinin 739 senesinde öldüğü malûmdur. Şimdiki kabrinde Eski Yunandan kalma Kral Midas adına yapılan bir Jüpiter tapınağının yıkıntıları vardır. Prim Nezya adıyla tanınan bir tapınak... Bizanslılar oraya bir kilise yapmışlar, Orhan Gazi de burasını mescide çevirmiş, Mihal Oğulları evlâtlarına bırakmış... Deniliyorki, Orhan Gazi, Hacı Bektaşla burada görüşmüştür. Bütün bunlar birer tesadüf bile olsa, millî bir iktidarı Anadoluda devam ettirmek kararında olan saltanat sahiblerinin, tarihî yerlerde, yeni tarih kişileri bulabilme arzu ve hasretini anlatır.

★ — **İLK NASİB ve MEYDAN ERKÂN'I:**

Görülüyor ki Bektaşîlik, kendisinden önceki aslı Orta-Asya fikrî hayatı olan varlıkları da nefsinde toplıyarak, Osmanlı Devletinin kuruluşunu hemen takip eden devre içinde devletin de dikkatini üzerine çeken varlık olmuştu. Bu tarikatin adının BEKTAŞîlik olması, kurucusunun taşıdığı isme izafetledir: Yoksa aslı araştırılacak olursa, ana kök, daha çok derinlere iner.

Hacı Bektaş zamanında genel bir tarikat âyini olduğu iddia edilmiyor. O, kendi ülküsünün ardından gidebilecek bir şahsiyet bulunca, karşısındakinin ruh yeterliğini aradıktan sonra, Kadıncık Ana, **erkân yolu**'nun yeni yolcusuna bal şerbeti, daha sonra da

Hazreti Ömer'in gözyaşları

Hazret-i Ömer, İran'ın fethi için Vakkas oğlu Saad'ın kumandasında ilerliyen Arab ordusunun Kadisiye'de, İran tahtında oturan Sasanî Hanedanının son tâcidarı Yezdi Kird'*in kesin bir yenilgiye uğrayıp kaçtığını öğrenince, önce Tanrıya şükürler etmiş, sonra ağlamaya başlamıştı. Yanındakiler, hayret içinde sormuşlardı:*

«— Ey Halife... Niçin ağlıyorsun? Bugün ki bizim için bir saadet ve zafer günüdür. Bize dünyanın kapıları açılıyor. Allahın böyle muhteşem nasibesine karşı gözyaşı ve elem neden?»

Ömer, şu cevabı verdi:

«— Ben, İranı bilirim. Servetini, haşmetini, refahını gözlerimle gördüm ve bu servetin, refahın o diyâr için nasıl fecî bir safahat anahtarı olduğunu da ibretle müşahede ettim. Onları önümüzde yıkan sebebler, birer sarî illet olarak bize de geçecek... Çünkü servet ve ihtişam ahlâkla müvazî gitmezse düşmandan tehlikelidir.»

Aradan kısa zaman geçmişti: Medine, binlerle deve kervanının taşıdığı İran ganimetleriyle dolmuştu. Tepeler gibi yığılan bu ganimetlere bakan Halife'nin elemi büyüktü:

«— Yarabbi!... Ne olur, İran ile bizim aramızda ateşten bir dağ olsaydı da ve biz refahımızı bir fetihle değil, ahlâka dayanan emek ve ilimle yaratsaydık... Bu ganimetin altında kalacağız!»

Gerçekten de öyle oldu: Üçüncü Halife Hz. Osman'ın zamanında saltanat kavgaları hilâfeti, hiç de samimî bir müslüman olmıyan ve İslâmın saffet ve tevazuu ile münasebeti bulunmıyan Muaviye'ye geçirdi, Emevî Saltanatı ile Müslümanlık manevî kudretini kaybetti, mezhepler ve tarikatler kavgası başladı, neticeler de malûm...

ballı yoğurt verirmiş: Kökü Orta-Asya olan bütün mânevî inanç yollarında, bal ve süt ile, sütten yapılmış maddelerin, bilhassa yoğurdun ve içecek olarak da kısrak sütünün, yâni **kımız**'ın önemli yeri var. Bunlar, Türklüğün bu tarikatlerdeki dikkatdeğer tesirlerini gösteren görünürdeki belirtilerdir. Bal şerbeti, hemen hemen hafif bir şarap, kuvvetli bir şıra tesiri yapardı. Bekletilmiş kımızının da aynı tesiri vardı. Yoğurtun **«fermantasyon»** unu, yâni, **tahammür**'ünü bekledikten sonra su ile karıştırılarak içilmesinin de, şarap gibi yasak edilmesi Dördüncü Sultan Murad devrinde bahis konusu edilecek kadar **«baş döndüren bir nesne»** olduğu iddia edilmişti. Aslı Türk olan bütün tarikat törenlerinde, ya bal şerbeti, ya ayran verilmesi yüzyıllar devam etti. **Velâyetnâme** bu konuda, tâbirleri Türkçe değil de, Arabça ve Farsça kullanarak, dedikoduları önlemek ister: **Asel** ve **dûğ** der... Malûmdur ki **asel** arabca bal, **dûğ** ise, acemce ayran demektir. Bundan sonra da, mânevî inanç yollarının bir çok tâbirlerinde, kendi öz dilinden kaçarak üzerine derdi çekmemenin garib bir çâresine rastlıyacağız.

Bektaşilikte tam bir yenileme hareketine girişmiş olan **Bağlum Sultan** devrine kadar, **dört erkân**, yahut **dört kapı**'ya rastlıyoruz. Burada **erkân** tâbiri de, **kapı** deyimi de aynı anlama gelmektedir: İkisi de, tarikatin üzerinde yükseldiği temel bilgilerdir. Bu DÖRTlü benimsemenin en eski Türk inancı olan **Güneş, Toprak, Ateş ve Su**'dan ilham aldığı iddia edilir. Bağlum Sultan'dan evvel ölen Hacı Bektaş'ın kabri çevresindeki mezar taşlarında daima **dört terek** vardı. Ondan sonrakiler **on iki terek**'i benimsemişlerdir. Bu da, zamanla dağılan fikirlerin kendi kendilerine müstakil varlık olma yolundaki çabalarının belirtisidir.

★ — DÖRT KAPININ ADLARI:

Kuruluşu ilê başlıyan bu temel inançlara göre, dört kapının adları şunlardı: **Şeriat, Tarikat, Hakikat, Marifet kapıları.**

Bu «kapı» ların, asıl anlamı da şu idi: İnsan, ancak bu «kapı» lardan geçtikten sonra **kemâl**'e erebilirdi. Yâni ruhu temizlenir, dünya nasibelerine değeri kadar kıymet verir, benliğini hırsdan ve garazdan uzak tutabilirdi. Bu **«dört kapı»** nın anlatmak istediği de şuydu:

1) — Şeriat kapısı: BEL oğlu. (İnsan, erkek'in bel'inden kopup gelen hayat suyu «meni» ile ana karnında vücut bulur. Bu tâbir, bugün **irsiyyet prensibi** mânasınadır. Şeriat, toplum'un geleneklerinin topyekûn ifadesidir. İşte insan, ilk fikirler ve yaşama düzeni olarak, bel'inden, yâni babasından, anasından, muhitinden aldığı fikirler ve duyuşlarla beslenir. Bu sebeple ilk kapı, **bel oğlu**'dur.

Tarikatler, özel inanç yollarını deneyince, onların baş'ları ve onlara katılanların da ayrı bir kılık ve görünüşleri oldu. Bu, Doğu'da olduğu kadar Batı'da da böyleydi. On Üçüncü Lui devinde Fransada sadece Katolikliğin yirmi dokuz tarikati ve bu tarikatlerin her birinin ayrı bir manastır'ı, vardı. Kilise - Devlet'i de kuran, bu ayrı nizam'dı. Bizde ise tarikatler, daha çok inanç yolunda kaldılar. (Fakat gün geldi ki, Batı'nın ayırdığı **din** ile **dünya** bizim iktidar için inanç yolunu denemiş olanların elinde birbirinden ayrılmaz şekilde kaynaştılar. Ya birisini, ya ötekisini koparıp atmak gerekti. Fakat hiç iz kalmadı mı?)

2) — Tarikat kapısı: YOL oğlu. (Malûmdur ki, TARİKAT = YOLLAR demektir. İnsan hayatında bu yollardan ancak birisini seçer. Bu da kendisinin, kendi fikir ve ruh dü-

zenine göre seçtiği YOL'dur. O, artık o yolun oğlu'dur. O yol da kendisinin mânevî BABAsı. Bu sebeple, ikinci kapı **yol oğludur.** Yâni kendi karar ve iradesi ile benimsediği mânevî yol'un oğlu olmuştur.)

3) — Hakikat kapısı: KEMÂL oğlu. (Burada KEMÂL anlamı, tamlık, yeterlik, ülküye erişme anlamınadır. İnsan, bel ve yol oğlu olduktan sonra, yâni, aileden ve toplumdan kopup gelen düşünce ve benimseyişlerden sonra, kendi idrâk ve düşüncesini kullanarak, bir **mertebeye erme,** yükselme, yücelme kudreti gösterebilmek için bu **hakikat kapısından** geçmesi gerekir: İşte bunun için de **yeterliğin,** KEMÂL'in oğlu olması icab eder.

4) — Marifet kapısı: ATAM GÖK, ANAM YER: (Burada Natüralist, yâni tabiat'ı bütün kuvvetlerin temeli olarak benimseme felsefesini görüyoruz. İlk doğuş sıralarında bütün tarikat'lerin ya ahiret, ya dünya için bir ülkü'lerine rastlanır. Bir çoklarında en kutsal olan kişinin kendi emeğidir. Tekye ve zaviyelerin birer tenbellik ve miskinlik merkezleri olmasından önce, bütün tarikat büyüklerinin muhakkak meslekleri vardı. Hemen hemen hepsi zanaat erbabı idiler. Hattâ bazılarında, şahsi işlerini gayrıya gördürmek, en büyük günah sayılırdı. **Atam Gök, Anam Yer Kapısı** ile ifadelenen bu esas inanç, daha sonra yerini, gayrının emeğinde rahatı arama kolaylığına terketmişti.)

★ — İRFAN MAKAMI ve YOLU :

Hemen hemen bütün tarikatlerde bir İRFAN MAKAMI vardı. Bu, benimsenilmiş olan yolun sonunda, varılacak netice idi.

İrfan Makamı, hemen hemen bütün tarikatlerde **marifet** ve **hakikat** kapılarından geçiyordu. Bu, Hiristiyanlıkla Müslümanlık arasındaki büyük ve temel farkı da teşkil ediyordu. Hıristiyanlıkda tarikat, İsa dininin ana fikirlerindeki anlaşmazlıkları bir neticeye bağlamak ve kendi görüşünü üstün tutma için kendisi gibi düşünmiyenleri her çâreye başvurarak yok etmek hareketine dayanıyordu. Müslümanlıkda ise tarikat, **hakikati bularak kendi inançlarına uygun bir dünya yaratmak,** fakat bu dünyayı devletin varlığına değil de, ruhların ve inançların birliğine ve kudretine bağlamak hareketini güdüyordu. Bu sebeple Müslüman âlemindeki her tarikat kendisine mahsus bir **«felsefe»** ye dayandı ve çevredeki hareket nizamlaşmaya imkân verince de bu felsefe, yaşama töresi oldu. İrfan makamı ise, bu yolun **S O N'u** idi.

ARADAKİ FARK...

Tarikatlerde çeşitli inanç yolları, çok zaman şekilde, fakat çok zaman da esastâ ve gayede birbirinden ayrıldı. Hattâ öyleceki, birbirine komşu iki tekye'de veya dergâhta iki ayrı dünyanın felsefesi yaşadı.

Bunlar, çoğu zaman mizâh gibi gelen, fakat gerçekte uzun uzun düşünülmesi şart olan fıkracıkların içine yerleşti. İşte birisi:

Bir Mevlevî dervişine, bir Bektaşî Babası sormuş:

«— Erenler, niçin böyle dönersiniz?»

Mevlevî dervişi cevap vermiş:

«— Allah aşkı içimizdedir. Onun nâmına, Allah, Allah der, döneriz.»

Bektaşî düşünmüş:

«— Eyvallah... Doğru... Biz de Allah deriz amma, dönmeyiz.» **demiş.**

Bir tek «kelime farkı» zannedildi ve yüzyıllarca zaman zaman kanlı ve haşin kavgalar da yapıldı...

****

Asıl mücadele de **«hayatı anlama ve kavrama»** konusunda vukua geldi: Bazılarında ölüm, hiç de korkulacak mevzu değildi. Çünkü ruh, ebedî idi ve ölümsüzdü. Amma bu arada dünya nimetleri de vardı. Allah, bu âlemi öylecesine tanzim etmiş, öylecesine nizâm altına koymuştu ki, hiç bir fâninin bu düzenin manevî yapısı üzerinde olduğu kadar, maddî kışrı üzerinde de değişiklik yapmayı araştırması mümkün değildi. Marifet yolu, hakikatleri araştırma olduğuna göre, esas mihverden çıkmamak şarttı.

Esasında çağdaş ilmin ve bilimin de kabul ettiği bu aklın yolu daha sonra nasıl bir yol tuttu? **Aklî** bilimlerin önüne **naklî** bilimler, yâni, aklın ve mantığın kaynağından ilham almış olanlarla, anlatılarak ve esas kaidelerinin değişmezliği kabul edilerek nesilden nesile, olduğu gibi iletilen değişmez inançlar arasındaki çatışma, gün geçtikçe gelişti, şiddetlendi. İkisinden birisinin devlete, yani **hâkim kudrete** dayanması lâzımdı. Türk - Müslüman devletlerinde **şeriat müessesesi** böylece meydana çıktı. Onun çevresinde toplananlar da, daha çok dünyanın nimetlerine döndüler. Ruhların yapısı ile meşgul olmak, zaman oldu ki, kanun önünde s u ç sayıldı.

Yüz yıllarca Türk manevî varlığına ana yolu göstermiş olan araştırmalarımıza devam edeceğiz.

Mustafa Kemal ve Millî Mücadele Arkadaşları

Refet Paşanın İstanbul mebusluğu ve «sofra» da maziyi getiren gece

★ — «İSTANBUL HALKI KENDİSİNİ UNUTMAMIŞTIR!..»

Gazi Mustafa Kemal Atatürk, kendisine iletilen haber karşısında hiç hayret eseri göstermedi. Haberi getiren Maarif Vekili Saffet Arıkan'a kanaatını şu cümleye sıkıştırarak anlattı:

«— İstanbul halkı vefalıdır. Refet Paşanın adını ve himmetini unutmamıştır. Kendisini mebusları arasında görmekten zannederim ki zevk duyar, hattâ iftihar eder.»

Bu, ONA LÂYIK BİR CEVAP'tı... Çünkü, meselenin bir iç yüzü vardı ki, gerçekten ibretli idi. Rahmetli Saffet Arıkan bu «iç yüzü» şöyle anlatmıştır: **«— Cumhuriyet Halk Partisi Umumî Kâtipliğinden ayrılmış, Maarif Vekâletine gelmiştim. Bu yeni vazifeye geçiş sırasında dokuz boş mebusluk sandalyası için ara seçimleri yapılacaktı. Bu münhal mebusluklardan birisine, Refet Paşanın İstanbul namzedi olarak müracaat ettiğini öğrendiğim zaman hayret etmiştim. İkinci seçmenler, tamamen Halk Fırkası mensupları idiler ve Refet Paşa ile Halk Fırkası, bilhassa Fırkanın ileri gelenleri arasındaki görüş ayrılıkları malûmdu. Ben, hâdiseleri az çok bilen insan olarak, Refet Paşaya İstanbul'dan mebus olabilme imkânının bizzat Gazi Mustafa Kemal tarafından telkin ve ilham edildiği kanaatıyla bir kere kendisine açayım dedim. Beni alâka ile dinledi. Kısa olan izahatım tamamlandığı zaman da, kanaatını yukarıdaki cümlelerle ifade etti.**

Kendisinin daha evvel Refet Paşaya böyle bir ilham ve telkinde bulunmadığına kani olmuştum. O halde Refet Paşa ancak böyle bir muvafakat, hem de bizzat Mustafa Kemal'in muvafakatı ile gerçekleşebilecek olan teşebbüse nasıl oldu da girişmişti? Bunun cevabı, Mustafa Kemal'i benim kadar tanıyan bir insan için güç değildi: Atatürk, kendi vasıflarının ve arkadaşlık duygularının, asla kindar olmayışının, fevrî karar ve hareketlerini unutturmanın hasretlisi olarak, kendisine tekaddüm eden vefa ve müsamahaların hayranı idi. Neticesi kendi tolerans ve vefa duygularının belirtisi olacak hareketler muhatablarından geldiği zaman, daha da çok mütehassis, hattâ minnettar olurdu. Nitekim Refet Paşanın İstanbul'dan mebus seçilmesi için, Paşanın hareketindeki şahsiliği kaybettirmemeye itina ederek ilham ve telkinlerde bulundu. Benim yerime Cumhuriyet Halk Fırkasına genel sekreter olan Receb Peker, in-

1935 de, müstakil İstanbul mebusluğu günlerinde rahmetli general Refet Bele.
(İstanbul mebusluğu, gerçekten de, tarihin kendisine esirgemediği bir lûtfun ve şahsî himmet ve hizmetinin ana südü kadar helâl hakkı idi. Mustafa Kemal, bu yazıda okuyacağınız âlicenablıkla bu hakkı teslim ederken, beraberce başarılmış bir vatan hizmetini vefa duygusu ile değerlendirmiş olmuyor muydu?)

tihaba tekaddüm eden günlerde şöyle demişti:

«— Sizlere düşen, İstanbul halkının vefakârlığı ve kendisine hizmet edenleri unutmamış olduğuna dair güzel bir tecelliye imkân vermektir. Refet Paşa ile Millî Mücadele birbirlerine çok sıkı şekilde bağlıdır ve bu bağ bilhassa İstanbul'un kurtuluşu safhasında Paşa ile şehir arasında çözülmez bağlar kurmuştur. Halk Fırkasının ikinci müntehiblerinin hafızasında bu hakikatin diğer tali unsurların üzerinde olduğunu görmek ancak sevinç verir.»

İstanbul'daki seçimi Refet Paşa böylelikle kazanmıştı. Kendisinin, arkadaşı Mustafa Kemal'in ruhunu ve iç yapısını yakından tanımasının bu düşündürücü neticesini bir çokları halledememişlerdi.»

★ — «KENDİSİNE TARAFIMDAN ŞAMPANYA ISMARLAYINIZ!»

Refet Paşa böylece mebus olduktan sonra, Gazi Mustafa Kemal'i kendiliğinden ziyaret etmemişti. Neden? Biliyordu ki, Mustafa Kemal'le umumî bir yerde karşılaştığı zaman, buluşma ve aradaki **buzların erimesi** hareketi O'nun tarafından olacaktır.

Nitekim öyle oldu: Refet Paşanın «müstakil» İstanbul mebusu olarak Büyük Millet Meclisine katıldığı 1935 Martından bir kaç hafta sonra, Çocuk Esirgeme Kurumunun Ankara Palas salonlarındaki balosunda Mustafa Kemal'le Refet Paşa karşılaştılar. Refet Paşa tek başına pavyonda idi ve dans pistinin ucundaki bir küçük masada oturuyordu. Çevresi kalabalık olan Atatürk için de, ortada büyük bir masa hazırlanmıştı. Ata'nın yanında **«mutad zevat»** tan başka, Ali Fuat Paşa da vardı ve bu bulunuş, sebepsiz, yersiz, mantık ve vefayı tatmin etmiyen bir sun'î buz tabakasının erimesine imkân verdi: Âlicenap teşebbüs de Mustafa Kemal'den geldi. Şöyle oldu:

Mustafa Kemal, Refet Paşanın tek başına bir masada oturduğunu görmüş, sağ tarafında yer almış olan Ali Fuad Cebesoy'a, Refet Paşayı göstererek:

«— Onun masasına gider ve kendisine tarafımdan şampanya ısmarlar mısınız? Zannederim ikiniz de kadehlerinizi kaldırır ve beni de şampanya içmiye dâvet edersiniz. O zaman Refet Paşayı da masamda görmekle zevk duyarım.»

Ali Fuad Paşa için bu, zamanlardır kalbinde ve dimağında yerleşmiş güzel ve tatlı bir hayâlin ilk tahakkuk safhasıydı: **Millî Mücadele Liderleri**'ni yine bir arada, kafa kafaya, gönül gönüle, kol kola görme hayâlinin... Buna mâni olacak ortada hiç bir sebep yoktu: Ne Karabekir, ne Rauf, ne Refet, ne Cafer Tayyar, ne de Birinci Meclisin hayatta olan mebusları, ne o tarihte Ordu'nun bütün kademelerinden vatan kurtuluşu için canını ve kanını seve seve ortaya koyanlar, hiç birisi, ne rejime, ne Mustafa Kemal'in şahsına, ne inkılâplarına «karşı» değillerdi: Ustaca idare edilen bir **«hiyerarşi kavgası»** olmuş, **sonradan gelenler** büyük bir maharetle **ÖNCEKİLER**'i itmişler, Mustafa Kemal'i de, en hassas yerlerinden tahrik etmişlerdi. Bu bir fasid daire idi ki, kırılması çok güçtü. Buna rağmen Ali Fuad Paşa, yorulmak bilmez azimle ve neticede hakikatin zaferine inanarak **buzları eritmiye** çalışıyordu. Mustafa Kemal'in bu teklifini öylecesine tatlı ve saklanılması güç heyecan ile karşıladı ki, çocukluk, mektep, meslek, gaye ve fikir arkadaşının bu asîl ve hattâ o ânda çocuksu heyecanı, Mustafa Kemal'in gözlerini yaşarttı. Gülümsedi... Bu gülümsemede, çoğu kasdî hareket ve hattâ kasıdlı tedbirlerle yaratılmış sun'î duvarların ardında kalmış tatlı acı mâzinin şuur altından uyanışı izleri vardı. Yanından kalkıp, Refet Paşanın masasına doğru, güzel ve hayırlı bir işi başarma duygusuyla ilerliyen «eski dost» unu gözleriyle takip etti. Atatürk'ün masasını çevreliyen mütecessis ve her hareketinden istikbal için bir netice çıkarmaya alışık gözler, ikisi arasındaki yavaş sesli görüşmeden sonra Ali Fuad Paşanın Refet Paşanın masasına gitmesini, saklamadıkları merakla takip ediyordu.

★ — «GENERAL BELE İÇİN EN İYİ YER ORASIDIR!..»

Refet Paşa, Ali Fuad Paşanın nasıl bir **«sürpriz»** için masasına geldiğini asla bilmiyordu ve tahmin edemezdi.

Eski arkadaşını samimiyetle karşıladı, kucaklaştılar. Onların bu hareketini başta Mustafa Kemal **«Büyük Masa»** çevresindekiler alâka ile takip ediyorlardı. Ali Fuad Paşa, kalbindeki memnuniyeti, gözlerindeki sevinçle tamamlayan gülümseme ile garsona seslendi:

«— Oğlum... Refet Paşa hazretlerine Atatürk şampanya ısmarlıyorlar. Acele getiriniz!»

Refet Paşa şaşırmadı... Mebusluğu için Atatürk'e danışmadan yaptığı teşebbüsün ne-

ticesine şaşırmadığı gibi şaşırmadı: O, Mustafa Kemal'in **karar kendisine, sadece kendisine kaldığı zaman ne adam olduğunu** biliyordu. Şampanyalar geldi, Ali Fuad Paşa dedi ki:

«— Zannederim ki bize bu ikramı yapan Atatürk'ü bizimle beraber kadeh kaldırmaya dâvet edebiliriz!..»

Atatürk'ün MECLİS'inin özelliklerini iyi bilen Refet Paşa, dudaklarında memnun bir tebessümle, Ali Fuad Paşa ile beraber ayağa kalktı ve Atatürk'ün kendilerine baktığını görerek kadehlerini kaldırdılar. Mustafa Kemal, yerinden kalktı, onun kalktığını gören bütün sofra ayaklandı ve dolu kadehler, bu dâvetin şerefine boşaltıldı. Mustafa Kemal yerine oturmadan, kendisine hâs zarif bir tebessümle iki Paşa'yı masasına dâvet eden bir el hareketi yaptı, onlar gelinceye kadar da oturmadı. Refet Paşa önde, Ali Fuad Paşa arkada Atatürk'ün masasına yaklaştıkları zaman, Mustafa Kemal muhabbetle Refet Paşanın elini sıktı ve sağında yer almış olan mânevî kızı Sabiha Gökçen'in sağında yer gösterdi:

«— General Bele için burada en münasip yer orasıdır. Buyurunuz oturunuz, size bir hâtıramı anlatacağım...»

Ve, bu **eski hâtıra**'yı anlattı: Milli Mücadele Refet Paşa Cenup cephesi kumandanı ve Millî Müdafaa Vekili iken, kadınların da orduda fiilen hizmetlerini temin eden bazı tedbirler almışmış. Bundan Mustafa Kemal'e şikâyet edilmiş. O da, çok zaman yaptığı üzere, şikâyetçinin yanında Refet Paşaya meseleyi açmış ve ikisinin mevzuu yanında serbestçe tartışmalarını sağlamış. Refet Paşa tezini müdafaa ederken demiş ki:

«— Ben Türk kadınının savaş gücüne ve yeterliğine öylecesine inanmışımdır ki, en zor olan tayyarecilik sahasında bile erkek kardeşlerinin gösterdiği muvafakiyeti tereddütsüz başarabilir.»

Malûmdur ki Sabiha Gökçen, Türk Hava Kurumunun, Atatürk'ün önderliği ile kurduğu TÜRK KUŞU'nun Baş Kadın Uçmanı idi ve Türk Hava Kuvvetlerinde de vazife almış

Milli Mücadelenin zaferinden sonra, İstanbul basınında klişesine en çok rastlananlardan birisi, Refet Paşa idi: Yanda kendisini İstanbuldan sonra Trakyayı kurtaran millî kuvvetlerin kumandanı olarak görüyorsunuz.

(Akbaba'da çıkan karikatürün altında şu hüküm var: Türk Trakyasının muhterem nigehbân'ı, yâni koruyucusu...)

tı. Mustafa Kemal, eski arkadaşının en çetin ve buhranlı günlerdeki teşhisinin, bugün nasıl hakikat olduğunu göstererek onu onöre etmek, tahmin ve kanaatlerindeki isabetini belirtmek istemişti.

Refet Paşa yerini aldıktan sonra Mustafa Kemal, bütün masadakileri yeni misafirinin şerefine şampanya kadehlerini kaldırmaya dâvet etti. Bütün gözler, Atatürk'ün masasında idi. Kafalarda, şöyle bir sual belirmişti: «— **Ali Fuad Paşadan sonra Refet Paşa da Mustafa Kemal'in sofrasında yerini almıştı. Acaba bunu Karabekir, Rauf Bey, Cafer Tayyar Paşa ve diğer Millî Mücadeleciler takip edecek miydi? Eğer böyle olursa mevcud statüko ne olacaktı? Hattâ mevcut statüko böyle bir yaklaşmaya imkân bırakacak mıydı?»**

★ — REFET PAŞANIN MİLLÎ MÜDAFAA VEKİLLİĞİ MESELESİ:

Sohbet, sabaha kadar devam etti... Ve, bu gece, denilebilir ki, **Refet Paşa Gecesi** oldu.

Mustafa Kemal'in keyifli ve zevkli hâli, her hareketiyle belli oluyordu. Sözü, daha çok Refet Paşaya bırakıyor, onu konuşturuyordu. Zaman oluyordu ki mevzu, **tehlikeli bir mecraya** girebilme istidadını gösteriyordu. Fakat Mustafa Kemal, ancak, çok yakınındakilerin bildiği o mükemmel toleransı ile her şeyi hoş karşılıyor, belki zamanlardır özlediği bu yakınlaşmanın havasını asla gölgelendirmiyordu. **Sofrada**'kilerin çoğunun bu gönülden havaya katıldıkları asla söylenemezdi. Nasıl söylenebilirdi ki, onların bu sofradaki yerleri, asıl yeri olanların oturmamaları ile boş kalmış yerleri ile mümkün olabilmişti. Aralarında sık sık anlaşmazlık olanlar, hattâ daima çekişme halinde bulunanlar, **kıdemli**'lerin ve **minnetsiz**'lerin, kanaat ve düşünceleri uğruna bu sofrada ve politikadaki yerlerini her zaman terkedebileceklerin Mustafa Kemal'in yakınındaki yerini alabilmeleri ihtimali karşısında aralarındaki ihtilâfları bir ânda unuturlar, hemen kementlenirlerdi.

Mustafa Kemal, Refet Paşayı Çankaya'ya dâvet etti. Bu çağrı, o gecenin havası içinde söylenmiş bir söz de değildi. Fakat daha sonra ne oldu, bilinmez, Refet Paşa ancak ender günlerde ve hususî, hattâ formaliter çağırışlarla Çankaya'da gözüktü. Bunun da sebebi, Refet Paşanın millî müdafaa vekilliğinin nereden ve nasıl çıktığı bilinmeyen şayiası oldu.

Atatürk o gece, Refet Paşanın Millî Mücadeledeki hizmetlerinden bahsederken, onun teşkilâtçılığından ve cesaretli karar ve hareketlerinden de sitayişle bahsetmişti. Refet Paşanın yine Milli Müdafaa Vekâletine getirilmesi ihtimalinin tahakkukunun peşi sıra meydana çıkabilecek hâdiseler, bir çoklarının uykusunu kaçırmaya kâfi idi ve böyle bir ihtimalin gerçekleşmesini önliyecek bütün karşı kuvvetlerin bir araya gelmelerini temin edecek kadar **«korkulu rüya»** idi. Refet Paşa da vaziyeti kavramış, yeni bir ihtilâta ve üzüntüye sebep olmamak için hissine hâkim olarak Mustafa Kemal'in uzağında kalmıştı. Osmanlı Ordusunda hizmet etmiş Alman askerî mütehassıslarının memleketimizde geçen hizmet müddetlerine ait tekaüdlük hakkı, Naci Paşa'nın **(rahmetli Seyhan mebusu Naci Eldeniz)** bir takriri ile Mecliste mevzuu bahis olduğu zaman, Atatürk, bunu sofrasında ele almış, konuyu desteklemiş ve Millî Müdafaa Vekiline meseleyi Refet Paşa ile de görüşmesini tavsiye etmişti. Öyle bir hava vardı ki, böyle bir tavsiyenin bile ardından gelebilecek neticeler üzerine dikkat ve tahminlerin ayaklanmasına kâfi idi.

Bu suretle, Ali Fuad Paşadan sonra Refet Paşanın mebus olarak Meclisle siyasî hayata girmeleri, dolayısiyle Mustafa Kemal'e yakın olabilmeleri ile başlıyan **Millî Mücadeleciler Kavuşması** yarıda kaldı.

Gelecek Sayıda

36 Dil ve Tarih Kongresinde

Atatürk'le Kâzım Karabekir

Neden ve nasıl buluşamamışlardı?

BATININ GÖZÜ Batının gözü, yüzyıllar boyunca Ayasofya üzerinde idi: Bilhassa, Slav Emperyalizmi ve Yunan Megalo - İdea'sı için **Sent Sofi'nin** salib'e iadesi, mukaddes rüya olmuştu. Bütün Hıristiyan sanat âlemi, her fırsattan faydalanarak, Ayasofyanın adını İsa diyarlarında tekrarlamayı dini ve tarihî vazife saydılar. İşte yukarıdaki klişede, Melling'in albümündeki Ayasofya...

****

Mütarekede Ayasofya'nın minârelerine çan, kubbelerine haç takılmasını Yenibahçeli Şükrü Oğuz, nasıl önlemişti?

TERCÜMAN Gazetesi, Ayasofya'nın ibadete açılması fikrini ortaya attığı zaman, kendi aramızdan bir kaynaşma oldu: Bu fikri «yersiz, zamansız, lüzumsuz» bulanlar, hiddet ve asabiyetle «karşı tez»i savundular: Karşı Tez nedir, ve ne olabilir? Ayasofya bugün, bir MÜZE'dir: Biz, böyle olmasını tercih

Yenibahçeli Binbaşı Şükrü Oğuz, 26 şubat 1921 de, Millî Mücadelenin vatan kurtaran ilk zaferi **Şark cephesi savaşında Artvin'i düşmandan temizlediği günlerde...**

(Onlar, sadece vatan aşkı ile ve mutlak fedakârlık duygusu ile çalıştılar. Fakat bu tevazuları ve meziyetleri unutulmaları için sebeb midir? Artvinliler, en büyük meydanlarına, çocuklarının yurt ve ilim duygusu aldıkları en güzel okullarına, daima tekrarlanacak caddelerine bu emektarın adını neden vermezler?)

etmişiz. Yâni bizim hükûmetimiz, bu tarihî yapının bir Bizans Devri Antik Müzesi olmasını düşünmüş, böylece işe başlanmış, fakat bugün Ayasofya böyle bir hüviyete bürünememiş. Neden başlanıldığı gibi devam etmemiş, ayrı dâvâ...

Fakat çok uzak olmıyan acı günlerde, Ayasofya'yı, bizim Islâm ibadetine açılmasını «yersiz, zamansız, lüzumsuz» gördüğümüz mâbedi, en eski hâline ve büyük bir FETİH'in kapadığını zannettiğimiz mazisine iade etme arzusu, müsaid zaman bulduğu zannı ile harekete geçmiştir. Tabiî ki, bu ihanet ve suikast hazırlığının başında da, yılan ve fesad yuvası Patrikhane vardı: Patrikhane, Yunan Megalo-İdeası'nın müsec cel kadrosu ve bu arada maalesef kendimizden sandığımız hainler!..

Geçen sayımızda, Irak Şeyhülmeşâyihi Uceymî Sadûn Paşaya ait bâkir bir hatırâsını sunduğumuz ve çok genç yaşına rağmen bu hâdiselerin içinde faal bir rol oynamış olan muhterem Hamza Osman Erkan, ibret ve intibah unsurunu bugün olduğu gibi muhafaza eden hâdiseyi şöyle anlatıyor:

Anavatan düşman istilâsına uğramış, İstanbul işgal edilmişti.

1918 mütareke ahkâmının her vesile ile galip devletler tarafından suiistimale uğratılması memleket aleyhinde gizli hıyanetlerin tertip edilmekte olduğu endişesini tevlit etmekte idi. Bu hallerden cüret ve cesaret alan gayri müslim anasırın bir kısmının küstahça taşkınlıkları almış yürümüş hiçbir Türk malından canından emin değildi.

İşte yabancı bayrakların Beyoğlu caddelerinde dalgalandığı o acı günlerde (Ayasofya Camii) **üzerinde ihtiraslar kabarmış, minarelerine can ve kubbesine haç hazırlıyanlar olduğu duyulmuştu.** Bu memleketi kurtarma yolunda ilk tohumları atan rahmetli Kurmay Albay Kara Vasıf Beyin Başkanlığı altında çalışan gizli Karakol mukavemet teşkilâtı da bu haberi teyid etti ve aynı zamanda Ayasofya Camiine göz dikenlerin herhangi bir hareket ve tecavüzlerini önlemek vazifesi hücum taburu kumandanı Binbaşı Şükrü Oğuz Beye verildi.

Verilen karar şu idi:

«Ayasofya Camiine karşı herhangi bir tecavüz silâhla karşılanacaktır. Üstün kuvvetlerle hücum karşısında mukavemet kırılacak olursa minarelerine

Daha önce Teşkilât-ı Mahsusa'nın saflarında ve Mütarekede de «hücum taburu» kumandanı olarak vatanın en karanlık günlerinde sayısız hizmetlerin sahibi Şükrü Oğuz, Birinci Dünya Harbinde beraberinde çalıştığı Hamza Osman Erkan'la son günlerinde...

(Bir kaç vefakâr himmet de olmasa adı ve emekleri nereden bilinecek? Elâlem, böylesine değil, yüzde, binde biri nisbetinde alınterini esirgememiş olana yeni kurduğu şehirlerin adını veriyor...)

çan ve kubbesine hac takmalarına fırsat vermeden Ayasofya Camii dinamitle berhava edilecektir.» Hücum taburunun korkusuz kumandanının dehşet uyandıran ve her taraftan işitilen bu azimli ve kat'î kararı karşısında Ayasofyaya göz dikenler yılmış ve bu tasavvurlarından tamamen sarfınazar etmişlerdir.

Millî Mücadele hâdimlerinden aziz arkadaşımız Doktor Fahri Can Beyin, Binbaşı Şükrü Oğuz Beyi ve hizmetlerini anlatırken bu hâdiseye temas eden bir yazısında:

«— Padişah, İzzet Paşayı istifaya mecbur etmişti. Bu istifanın memleketi kimlere bırakacağını ve bunların elinde memleketin ne bâdirelere sürükleyeceğini ilk anlayanlardan birisi hiç şüphe yok Yenibahçeli Şükrü olmuştur. O, bunu sezip anlamakla kalmamış, bunu önlemeyi düşünmüştür.

Birinci Dünya Harbi sıralarında başkumandan Enver Paşanın yaveri olarak çalışan Şükrü Bey harbin son senesinde meşhur hücum taburunun kumandanı bulunuyordu.

Mütareke olur olmaz (Nadirağa) çiftliğinde karargâh taburunu alarak İstanbula ve Beyoğlu caddelerinde görünmüş, Ayasofyaya göz dikenleri yıldırmış, **büyük Fatihin o muhteşem yâdigârını süngülerinin kanatlarının altına almıştı.**

Şükrü Bey istifaya mecbur edilen Sadrazam İzzet Paşaya gitmiş ve:

«— Paşam Padişaha müracaat ederek istifanızı lûtfen geriye isteyiniz. Mu vafakat etmezse kuvvetimle sarayı sarıp onu al aşağı etmek, benim için işten bile değildir.» Demişti.

Ne çare ki, İzzet paşa buna muvafakat etmedi ve bu istifanın memlekete nelere mal olduğu hepimizce malûm tarihin kara satırlarıdır.

Binbaşı Şükrü Beyin hizmetleri bu hâdiseye münhasır değildir. O ve vatanperver arkadaşlarının faaliyetleri sayesinde düşmanın kontrolü altında bulunan İstanbuldaki anbar ve depolarda, geceleyin kaçırılmak suretiyle muhtelif tarihlerde **Anadoluya mühim miktarda askerî mal zeme, silâh ve eşya sevkedilmiştir. Ayrıca bir çok münevverlerimizin ve subay larımızın Anadoluya gizlice gönderilmeleri işini de bizzat Binbaşı Şükrü Bey**

idare ediyordu. Kurmay Albay Galata'lı Şevket, Yüzbaşı Dayı Mesut, Binbaşı Rıza, Topçu İhsan, Binbaşı Remzi, Yüzbaşı Fatihli Lütfü» ve Üsküdarlı «Hoca Nacinin» ve isimlerini şimdi hatırlamadığım vatanperverlerin büyük, hizmet, himmet ve gayretleri olmuştur.

Kocaeli ve daha sonra da Trabzon ve havalisi Kuvâyi - Milliye Kumandanlığına tâyin edilen Şükrü Beyin buralarda ve Pontusculârın tedibinde büyük hizmeti olmuştur.

Şark ordusu 1921 şubatında Gürcistana karşı taarruza geçerek 23 Şubatta Ardahanı ve arkasından Artvini kurtarmıştı. **Artvine ilk giren kahraman müfrezelerin başında da Yenibahçeli Şükrü Oğuz Bey vardı. Artvin fatihi ünvanını bihakkın alan Yenibahçeli Şükrü Bey bu hizmetlerinden sonra Birinci Büyük Millet Meclisine, İstanbuldan mebus seçilerek iltihak etti** ve bu suretle de siyasî hayatında da daima düşüncelerini açık ve mertçe ifade etmiş, kanaatlerinde temiz ve memleket için hayırlı olacağı imanını taşımıştır. Politika hayatı hakikaten nankördür. Dün yapılan büyük hizmetleri çabucak unutur. Ekseriya günün hava sına halin rüzgârına uyar. Artvin Fatihi Yenibahçeli Şükrü Beyin hayatında, politikanın bu nâhoş cilvelerini teessürle görürüz. Nahak yere zan altına alınarak İstiklâl Mahkemesine sevk ve tevkifi sıralarında mahkeme Reisi Ali Çetinkaya ile Kılıç Ali Beylerin Yenibahçeli Şükrü Beyin mâsumiyetini meydana çıkarmak için hak ve adalet namına gösterdikleri hassasiyet zikre şayandır. Şükrü Bey, Ali ve Kılıç Ali Beylere kalbî minnettarlığını her vesilede ifade ederdi. Atatürkün kendisine büyük teveccühü vardı, Florya köşküne ve Dolmabahçe sarayına çağırır ve iltifatta bulunurdu.

Birinci Cihan Harbinde harp ve liyakat ve Alman imparatorunun 1 nci liyakat nişanları, kırmızı-yeşil istiklâl madalyasını almak suretiyle askerlik hayatını şerefle kapamıştır.

Bu gerçek kahraman 23 Mart 1953 te İstanbulda yeğeni Nadir Nail'in Şişlideki apartımanında ölerek cenazesi askerî merasimle kaldırılmıştır. Asrî mezarlıkta gömülüdür. Ruhu şâd olsun.

Ölüm Haberi

Yenibahçeli Şükrü Oğuz, bir çok Millî Mücadele şahsiyeti gibi, ömrünün son senelerini eski günleri mânen yaşatan dostları arasında sessiz ve unutulmıya alışmış geçirdi. Şimdi, kendisi gibi Allahın rahmetine kavuşmuş dostu Asaf Muammer Beyin yalısında, kalabalıktan ve dağdağadan uzaktı.

22 Mart 1953 de öldü.

Anadolu Ajansı ve Türkiye Radyoları, metnini o zaman Kocaeli mebusu olan ve Hamza Osman Erkan Beyin hazırladığı şu satırlarla bu yiğit ve tertemiz memleket çocuğunun kaybını bildirmek kadirşinaslığını gösterdiler:

İstanbul işgalinde bir avuç mehmetçikle Ayasofya'yı tecavüzden kurtaran ve millî teşkilâtı vücuda getirdikten sonra Kuvayi Miliye Kocaeli Kumandanlığını büyük bir muvaffakiyetle başarmış olan ve bu sırada İstanbul'dan bir çok subayla memleket münevverlerinin Ankara'ya iltihaklarını sağlamış bulunan Yenibahçeli Şükrü Oğuz, dün hakkın rahmetine kavuşmuştur.

Mumaileyh Şark cephesinde Artvin'i zaptederek üç şark vilâyetimizin bize iltihakını temin etmiş bir kumandan idi.

Türkiye Birinci Büyük Millet Meclisinde İstanbul Mebusu olarak çalışmış vatanperver bir Türk kahramanı idi. Milli Mücadelede Kocaeli, Eskişehir cephelerin de cesaretle çalışmıştır. Birinci Cihan Harbinde Harb, Harb Liyakat ve Alman, Avusturya birinci liyakat nişanlarını, İstiklâl savaşında kırmızı-yeşil İstiklâl Madalyasını almak suretiyle askerlik hayatını şerefle kapamıştır.

Cenazesi yarın öğle namazından sonra Şişli Camiinden kaldırılacaktır.

Bu Kimdir ?

HÂFIZANIZI VE GÖZLERİNİZİ HAKEM YAPARAK CEVAB VERİNİZ:

Bu Kimdir ?

Yandaki klişedeki zat, hayatta olan en kıdemli Millî Müdafaa Vekilidir. Uzun zaman, Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisliği de yapmıştır.

Millî Mücadelenin ve Atatürk'ün ölümüne kadar olan devrenin içinde adı, en sık söylenen bir şahsiyetti.

Hâlen, politika ve resmî hayattan çekilmiştir. İstanbulda oturmaktadır.

Lûtfen hâfızanızı hakem yaparak ve bugün zaman zaman gazetelerde çıkan resimlerini hatırlıyarak söyleyiniz:

Bu Kimdir ?

NOT:

Altıncı sayımızdaki (BU KİMDİR?) sahifemizdeki genç erkânıharb zabiti (kurmay subayı), Birinci Cumhuriyetin ikinci Cumhur Başkanı ve ikinci Cumhuriyetin Başvekili sayın İsmet İnönü'dür.

Siz de yazdınız Teşekkürlerimiz

Sizlere ayırdığımız sahifelere, lûtfediyor, tarihin huzuruna çıkarmaya değerli gördüğünüz hâtıralarınızı, duyduklarınızı, hafızanıza tevdi edilenleri gönderiyorsunuz. Birinci sayımızın 45 inci sahifesinde hülâsalamaya çalıştığımız şekil ve ölçüler içinde göndereceğiniz yazıların, sizlere ayrılmış sahifelerde geliş sırasıyla neşrine devam edeceğiz. Emek ve himmetlerinize teşekkürlerimiz.

****

EŞREM

Binlerce düşmana tek başına saldıran kahraman:

Sene 1327 (1912). Yemen'in Asîr Sancağı. Mutasarrıf ve kumandan Süleyman Şefik Paşa merhum. Asîr'in merkezi Ebha'da bulunuyorum. Onyedi yaşında talebeyim. Ebha kasabası dağ kısmındadır. Asîr kıtası iki kısımdır. Tehame ile Cebel. Seyyid İdris denilen lâin de çöl kısmında Sabiya kasabasında bulunuyor. İdris, ufaktan ufağa tarikat kisvesine bürünüp ahaliyi kendine bend etmeye çalışıyor. O vakitler ne olduğu bilinmiyen pilli bataryalarla ahaliyi kandırıp yaptığı ra'şelerle «Cebelullahül metin» sözleri ile cahil ahaliyi kandırıyor. İşte böylelikle 1327 senesi Teşrinevvel (Ekim) ayında kırk, elli bin kişilik bir kuvveti Seyyid Mustafa ismindeki birisinin kumandasında Ebha'ya gönderiyor. Bu kuvvet Cebel kısmına çıkıp Ebha'yi muhasaraya başladılar. Bendeniz de mahsurîn meyanındayım. Ebha'da azamî binbeşyüz kişilik bir kuvvet var. Bunun da yarısı geri hizmette bulunan askerler oluyor ki, muharip olarak 800 kişiyi zor buluyor. Harp başladı. Araplar taarruz etmiyorlar. Açlıkla Ebha'yı almak azmindeler. Süleyman Şefik Paşa, İdrisin niyetini anlamış olacak ki, anbarları hububatla doldurdu. Kasaba dan dışarı çıkmak mümkün değil. Harp içinde her gün şehit, yaralı vererek tam dokuz ay on gün muhasarada kaldıktan sonra, temmuz ayında Şeriflerin dedesi olan o vaktin Hicaz Emiri bulunan Şerif Hüseyin, iki oğlu Faysal ve Abdullah on binlerce urban ve Neşet Paşa kumandasında 40, 50 tabur askerle tepe tepe, dağ dağ harbederek Ebha'ya gelip muhasarayı açtı. Bu kuvvet şimalden şehre girerken, cenuptan hâlâ şehre silâhlar atılıyordu.

Şerif Hüseyin bir hafta kadar Ebha'da kaldı. Ve hiç bir icraat yapmadan yüzüstü bırakıp kuvvetini alarak Mekke'ye çekilip gitti. Yalnız Neşet Paşanın kuvvetlerinden bir kaç tabur asker Ebha'da Süleyman Şefik Paşanın emrinde kaldı. İdris de Sabiya'da kaldı. Âdeta «sen bana dokunma, ben de sana dokunmam» gibilerde bir mütareke yapıldı.

CİZAN FACİASI :

Yemen tarihinin hiç kaydetmediği bu bozgunluk, bu elim felâket altı tabur askerin mahvolmasına sebep olan harp, işte Şerif Hüseyin kuvvetlerinin Mekke'den çıkıp Asîr'in üzerine yürümesi sıralarında vukubuldu. Tarihini bilmiyorum. Şunu hatırlıyorum ki, muhasaranın son iki ayı içinde idi.

Vak'ayı şöyle kabataslak işittiğime göre, Yemen'de bulunan kuvvetten altı tabur Miralay Ragıp Bey kumandasında bir, iki gambot denilen gemilerle Cizan'a göndermişler. Cizan kasabası eski bir kalenin etekleri̇nde yapılmış üçyüz hanelik bir köy. Bendeniz tesadüfen burayı da evvelce görmüştüm. Kasabanın suyu tahminen bir kilometre uzakta Hafayır denilen çukurlardan geliyor. Kasabanın içinde su yok. Kasaba deniz kenarında. Gerisi alabildiğine çöl. Asker, kasabaya suhuletle çıkıyor. Kaleye toplar yerleştiriliyor. Fakat su yok. Suyu, yirmi bin kişilik bir İdris kuvveti muhafaza altına almış. Siperler kazılmış. Çöl yanıyor. Güneş, kum deryası içinde bir damla içecek su yok. Oradaki olanı biteni ve bu kuvvetin niçin Cizan'a gönderildiğini bilmiyorum. Bir sabah vakti suya taarruz ediliyor. Yirmi bin Arap siperlerde. Saha düz ve kumluk. Arap attığını vuruyor. Güneş Arabın yardımcısı. Kışlık elbiseler içinde asker, güneş vurmasiyle düşüp ölüyor. Harp olanca şiddetiyle devam ediyor. Bir rahdeye geliyor ki, silâh atacak tek asker kalmıyor. Bin beş yüz Türk orada şehit oluyor. Altı tabur askerden, yalnız mekârî denilen kısımla topçular kurtuluyor. Nasıl kurtuldular. Ne oldu. Susuz nasıl yaşadılar? Bilmiyorum. Yalnız top hayvanlarının susuzluktan denize girip intihar ettiklerini duydum.

İşte kahramanımız «Eşrem» bu harpte dillere destan olacak kahramanlığını göstermiş.

Eşrem vak'asını anlatmak burada başlıyor: Sene 1332. Ebha'da kumandan, Kars mebusu merhum Muhittin Paşa. Asîr'in altın devrini yaşıyoruz. Muhittin Paşa, bendenizi Şubyin kazasına tahrirat kâtibi olarak tayin etti. Memur olarak bir ben, bir de kaymakam var. Kaymakam yerli Arap. Siyaseten kaymakam yapılmış, Ahmet İbrahim isminde bir müteğallibe. Ayni zamanda ben kaymakamın tercümanıyım. Cizan vak'asının üzerinden beş sene geçmiş bulunuyor. Bir gün kaymakam beni çağırdı. Evine gittim. Hükûmet konağı falan bir şey

yok. Bütün muamele kaymakamın evinde oluyor. Gittim. Bana, Niyazi dedi. Şubeyin'e İdris'in adamlarından iki kişi geldi. Benden geçit yolu istiyorlar. Satılık öteberi de getirmiş. Beraber gidelim görelim, dedi. Beraber gittim. Selâmdan sonra, sohbete başladık. Lâf lâfı açtı. Cizan vak'asına geldik. Meğer bu Araplardan birisi, Cizan'da harpte bulunan birisi imiş. Bu Arabın yüzü, heyecandan sararmağa başladı. Size anlatayım dedi. Biz de put kesilip dinlemeye başladık.

Şimdi söz Arabın:

— Cizan'a bir Türk kuvveti geleceğini İdris duymuş. Yirmi bin kişilik bir kuvvet ile Cizan'ın Hafayir denilen su başını tuttuk. Siperleri kazdık. Önümüz kum deryası. Tabak gibi açık. Tahminen su çukurlarına kadar olan mesafemiz 100 metre kadardı. Yani İdris'in kuvveti çölde. Su ortada. Türkler de deniz tarafında idiler. Türkler Cizan'a çıktılar. Hiç mukabele etmedik. Bekledik. Nihayet bir sabah vakti Cizan'dan Türklerin taarruzları ile harp başladı. Top ateşi tesir etmiyordu. Gülleler kuma saplanıyordu. Askerler ilerliyorlar. Biz attığımızı vuruyorduk.

Artık askerlerden ilerleme hareketi, sıçrayışlar durdu. Kendisine kumdan bir tümsek kazan, kurşundan kurtuluyordu. İşte bu durakalma bu harp esnasında, bir Türk bulunduğu yerden kalktı. Ateş ede ede bize doğru gelmeye başladı. Bir yerde tam karşımızda durdu. Cebinden tabakasını çıkardı, mavzerini karnına dayadı. Bir sigara sardı, silâhını doldurdu. Elinde dokuzlu mavzer vardı. Fişekleri yerlerine yerleştirdi. Bize doğru gelmeye başladı. Bu canlı hedefin üstüne en azından bin silâh birden patlıyordu. Asker hiç fütur etmeden geldi geldi, tam benim bulunduğum siperin karşısında su çukuruna girdi. Bir müddet çukurda kaldı. Biz şimdi daha iyi hazırlandık. Çukurdan çıkınca tabiatile geriye döneceğine hükmettiğimiz bu Türkü vurmak istiyorduk. Belli ki, Cizan'a doğru kaçacak, kıtasına dönecekti. Ha, çukurdan çıktı. Bir de ne görelim? Bize doğru gelmiyor mu? Bütün siperler ateşlerini bu Türke çevirdiler. O hiç ateş etmeden geldi geldi, tam benim bulunduğum siperin başına gelip «huz ya Arap», al Araboğlu, deyip ikiyüz kişilik siperin içine ateş etmeye başlamaz mı? Azrail, tepemizin başında idi. Atıyor dolduruyor, atıyor atıyordu. Biz siperde allak bullak olduk. Nereye kaçacağımızı, ne yapacağımızı şaşırdık. Ölü taklidi yaparak yere yattık. O hâlâ (al Araboğlu) diyor ve silâhını ateşliyordu. Bizim siperde artık hayır kalmamıştı. (Ne kadar öldürdü, ne kadar yaralandı, onu da söyledi ama, işe yalan karıştırmıyayım, unuttum.)

Bu sırada başka bir siperden Beni Mervanlı bir delikanlı, elinde mızrakla «kargı» yetişip bu Türkü arkasından mızrakladı ve cansız olarak siperimizin içine düştü. Üzerinde kim olduğunu bildiren hiç bir emare yoktu. Ölünün yanına korku ile yanaştık. Bir de baktık bir dudağı yarıkmış. İçimizden birimiz, Eşrem imiş dedi. Ve eşrem isimini koyduk. (Eşrem, dudağı yarık) demektir.

Bozgun haberi İdris'e gitti. İdris emir vermiş. Eşremi sedye ile Sabiya'ya istemiş. O da bu kahramanı görmüş. Bir yer intihap edip gömdürmüş. Üzerine bir de çardak kurdurmuş. O gün bugün Eşrem'in mezarı ziyaretgâh imiş. Acaba bu dudağı yarık kahraman Türk kimdi?

Geçen yaz, Ebha'dan bir arkadaşım turist olarak İstanbula geldi. Görüştüm. Bu Eşremi sordum. Evet, dedi, Eşrem çok büyük işler yapmış, fakat esasını bilmiyorum. Yalnız şimdi Asir'de bir çok kimseler çocuklarına Eşrem ismini koyuyorlar, dedi. Bizim, Yavuz, Yıldırım, Turgut isimlerini koyduğumuz gibi. Acaba bu kahramanlar kahramanı dudağı yarık Türk kimdi?

NİYAZİ İÇMEZ
Ortaköy - İstanbul

BAZI TURİSTLER!

1956 senesinde idi. Konya Ereğlisinde vazife ile bulunuyordum. Kaldığım otelde, üç Alman ve iki Hollandalı yabancı vardı. Civardaki Eti'lerden kalan eski eserleri tetkik ediyorlarmış. Otelin holünde, çektikleri fotoğrafları tetkik ederlerken öylece heyecanlanıyorlar ve hararetli tartışmalara dalıyorlardı ki, zaman zaman yanlarında kendilerinden olmıyanların da bulunduğunu unutuyorlar ve küçüklü büyüklü, üzerlerinde kabartma veya oymalar olan taş'ları büyüteç'le inceliyorlar, sonra bunları İtina ile valizlerine yerleştiriyorlardı.

Ben, onların bu alâkasından, doğrusu, zevk ve sevinç duyuyordum: Memleketimin sahip olduğu tarihî kıymetler bakımından... Bunları vakıa biz takdir edemiyorduk amma, işte yabancılar, pekâlâ, onlardan bilim dünyası adına faydalanıyorlardı.

Ankara'ya döndükten bir müddet sonra, gazetelerde, Anadolu'dan eski eserlerin kaçırıldığını okudum. Verilen haberler arasında, Konya Ereğlisi'nin İvriz bucağından elde edilen eserlerin Antalya yoluyla yurt dışına çıkarıldıklarının da haberi vardı. Bir ânda içim burkuldu. Hemen, Maarif Vekâleti Müzeler Umum Müdürlüğüne müracaat ettim, gördüklerimi anlattım. Bana «— Hepsini biliyoruz, gidenler arasında onlar da var...» dediler.

Şimdi, gazetelerde memleketimize turist akınının başladığını okuyuncu, o hâdiseyi hatırlıyorum:

Acaba, bugün de aynı olaylar vukua gelmiyor mu? Sadece döviz gelsin diyoruz amma gidenlerin hiçbir döviz stoku ile karşılanamıyacak derecede kıymet olduğunu düşünüyor muyuz?

Aydın İlter - Eskişehir

Elli yıl öncesinin bugüne kalan mirası:

MUKADDES İTTİFAK, İSTANBUL'U RUSLARA TERKEDİYOR

Geçen sayımızda başladığımız ve dünün, bugünün, yarının Türk Milleti için değişmez kaderi olan (Türk - Slav) kavgasının son elli yılına ait ibretli ifşaata, bu sayıda devam ediyoruz. Üstad Ahmet Cemalettin Saracoğlu'nun yerli yabancı vesika ve arşivden derlediği bu gerçekler, yaşadığımız günlerin de temel hâdisesidir.

Altıncı sayımızın 435 - 440 ıncı sâhifelerinde verdiğimiz ibretli olaylara, Fransanın Rusya nezdindeki büyük elçisi Mösyö Paleologue'un notlarından devam ediyoruz: Rus Çarı, milletine bir beyanname neşretmiş, Türklerden intikam alınacağını bildirmiştir. Fransız elçisi, bu beyannamedeki **Karadenizdeki Rus emelleri artık tahakkuk edecektir.** cümlesi üzerinde Rus Hariciye Nazırı Sazanof'dan izahat istiyor;

«Oldukça müphem olan bu son cümlenin mânası hakkında Sazanov'dan izahat istedim, şu cevabı verdi:

— Bugünkü hatasını Türkiye'ye pahalı ödetmeğe mecbur kalacağız. İstanbul üzerinde bize sağlam teminat lâzım. İstanbul'a gelince ben şahsen buradan Türklerin kovulmasına taraftar değilim. Bu eski Bizans şehrini, etrafında büyük bir sebze bahçesiyle, onların elinde bırakabilirim ama bundan fazlasını değil...

Çarşamba, 4 Kasım 1914 — Asya'da Türklere karşı harekâtta bulunmaya tahsis olunan Rus birliklerin kuvveti 160.000 nefere yükseliyor. Rus erkânıharbiyesinin yeni niyeti Azerbaycan giriş noktalarına hâkim stratejik mevkileri çabucak elde edip sonra müdafaada kalmak.

Perşembe, 5 Kasım 1914 — Fransız - İngiliz harb gemilerinden kurulmuş bir filo Çanakkale'nin ileri istihkâmlarını bombardıman etti. Ermenistan'da Ruslar Van yoluna hâkim Beyazıt istihkâmını hücumla zabtettiler. 1828 ve 1877 seferlerine de böyle başlamışlardı.

İngiltere, Türkiye ile akdettiği ittifak muahedenamesi gereğince 1878 senesinden beri işgali altında bulundurduğu Kıbrıs adasını ilhak etti.

Pazartesi, 9 Kasım 1914 — Türklerin taarruzu Rus vicdanının en derin noktalarına kadar yankılar uyandırdı.»

«Bilhassa Ortodoks milliyetçiliğinin başşehri olan Moskova'daki sürpriz ve infial, pek tabiî olarak memleketin diğer taraflarından çok daha şiddetli ve geniş oldu. Kremlin'in serhoş edici atmosferinde Slavizmin bütün romantik hülyalıları birdenbire uyanıverdiler. Aksakof'lar, Kirienski'ler, Katkof'lar zamanında olduğu gibi Rusya'nın dünya üzerindeki kutsal ve ilâhî ödevi Moskof zihinlerini bir kaç günden beri işgal edip durmakta.»

«Bu vesile ile Slavlık âleminin hararetli şairi «Tiyuçef» in şiirlerini, bilhassa bir zamanlar pek büyük bir rağbet görmüş olan «Rus coğrafyası» adlı parçasını yeniden gözden geçirdim. Şair diyor ki:

«Moskova, Petro'nun şehri (yâni Petersburg) ve Konstantin'in şehri (yâni İstanbul), işte Rus İmparatorluğunun üç kutsal şehri. Fakat Rusya'nın kuzeyindeki, doğudaki hudutları nerede? Talih ve kader gelecekte bize bu sorunun cevabını açıklıyacak. Yedi iç deniz ve yedi büyük nehir; Nil'den Neva'ya, Elbe'den Çin'e, Volga'dan Fırat'a, Ganj'dan Tuna'ya kadar uzanan bir saha, işte Rus İmparatorluğu ve bu İmparatorluk yüz yıllar boyunca devam edip gidecek. Zira Hazreti Danyal'ın ruhu bunu müjdelemiştir.»

Şair şu meşhur tekerlemeyi de yazmış: «Yakında olacaklar olacak, saati gelecek ve ihya edilmiş Bizans'ta, mukaddes Ayasofya'nın antika kubbeleri cenabı İsa'nın mihrabını yeniden barındıracaklar. Bu mihrap önünde dize gel ey Çar ve bütün Slavların Çarı olarak doğrul!..»

Çarşamba, 11 Kasım 1914 — İşte on ay oluyor ki, Rus yüksek sosyetesiyle temas halindeyim, beni hayrete düşüren, hattâ şaşırtan şeylerden biri de bu mu-

Rusya'nın, seferberlik ilânının ilk günlerindeki manzara: Her taraftan cephelere asker sevki.
(Çar, milletine beyannamesinde bu neticenin Osmanlı Devletinin beklenilmiyen bir zamanda harbe girişi ile kaçınılmaz hal aldığını söylüyor ve dedesi Deli Petro'dan kendisine kalan vasiyeti, bir **Slav İdeali** olarak açıklıyordu: İstanbul'u almak!..)

hitte imparatordan, imparatoriçeden ve alelumum hânedan âzâsından pek lâübali, hattâ oldukça saygısız bir dille bahsolunması oldu. Mutlakiyetle idare olunan bu memlekette, bu polis, jandarma, Okhrana ülkesinde, Petropavlosk zindanına atılmanın, Sibirya'ya sürgün edilmenin sık sık görüldüğü bir diyarda hükümdara karşı dil uzatma suçu yüksek sosyete mensuplarının konuşup görüşmelerinde irtikâp olunup durmakta. Bugün Madam B...'nin konağında tertiplenen bir çayda bulundum ve bu hale bir kere daha şahit oldum.

Madam B... eski Başbakanlardan Kont Vitte (*) nin savaş aleyhinde ve barış lehinde çalışmalarından lâf açtı, sonra bu rezalete göz yuman imparator aleyhinde atıp tutmaya başladı. Diyordu ki:

— İmparatorun Vitte'den ödü kopuyor; bu itibarla bu adamı cezalandırmasına imkân yoktur. Zaten imparator cülûsundan beri daima ayni iradesiz ve cesaretsiz adam olarak kalmış, hiç değişmemiştir.

İmparator için iradeden mahrumdur demek bilemem ne dereceye kadar insafa sığar? Bilâkis memleket idaresini oldukça kuvvetli bir elle idare ettiği söylenebilir.

Lâkin Madam B... yi fikrinden döndürmek mümkün olmadı, kaşlarını çatıp zekâ ve hiddet parlayan gözlerini göz bebeklerime dikerek tekrarladı:

(*) Kont Vitte 1905 Rus - Japon savaşında Rusya imparatorluğunun mağlûp ve perişan olması üzerine Birleşik Amerika Cumhurbaşkanı Teodor Rozvelt'in tavassutu neticesinde Rusya ile Japonya arasında Amerika'da Portsmauth şehrinde barış müzakereleri başlayınca, Moskof baş murahhası sıfatiyle barışı imzalamış, bu yüzden de imparator İkinci Nikola'nın sevgi ve muhabbetini kazanmıştı. 1914-18 Dünya Savaşında Rusya'nın harbe girmesini hoş görmüyor, memleketinin harpten mağlûp çıkacağına inanıyordu. Bu yüzden de Almanya ile anlaşmasına var kuvvetiyle çalışıyordu. — C. S.

— Hayır, imparatorda irade adına bir şey, ama hiç bir şey yok. Zaten şahsiyetten tamamiyle mahrum bulunduğu için iradesine sahip bulunmasına imkân da yoktur ya! İmparatorda irade değil, zayıflara, kararsızlara has bir inatçılık var ki, bu büsbütün ayrı bir şeydir. Kendisine bir fikir aşılandığı zaman —çünkü bu fikirler kendi karihasının mahsulü olmayıp başkaları tarafından telkin olunan fikirlerdir— artık o bu fikre dört elle sarılır ve başka bir şey düşünmez ve istemez olur. Ancak benim kendilerinde bulduğum asıl kusur cesaretten tamamiyle mahrum bulunuşlarıdır. Daima müraili̇ği, saman altından su yürütmeyi tercih ederler. İlgilendikleri bir mesele etrafında açık ve mertçe bir müzakere ve münakaşadan her zaman kaçınmışlardır. İtirazlara, mukabelelere maruz kalmamak için imparator yapılan tekliflerin hepsini kabul eder görünürler ama eninde, sonunda da daima kabul eder göründükleri tekliflerin aksini, zıddını emrederler. Meselâ bakın, Nazırlarını azlediş şekillerini bir düşünün! Nazırlarını iş başından uzaklaştırmaya karar verdiği zamandır ki majeste onlara karşı pek iltifatkâr, son derecede teveccühkâr davranagelmiştir. Kendilerini iltifatlarına, nevazişlerine boğar boğar; sonra günün birinde zavallılar azledilmiş olduklarını gazete haberlerinden öğrenirler. Bu yıl başında Kokovzof'un azledilişinden daha utandırıcı bir olaya siz kendi hesabınıza hiç şahit oldunuz mu elçi bey? Ben uşaklarımdan hiç birini bile, böyle evvelce bir haber vermeğe lüzum görmeden ve tepeden inme bir şekilde kovamam doğrusu...

★ — RUSYA'YA İSTANBUL BOĞAZI VADOLUNUYOR!..

Cumartesi, 24 Kasım 1914 — Bu sabah İngiltere büyük elçisi Sör Buchanan benim yanımda Rus hariciye nazırı Sazanof'a İngiliz nazırlarının Türk hükûmetinin hâtası yüzünden doğuda vukua gelmiş olan son olayları inceden inceye ve uzun uzadıya müzakere ettikten sonra, Büyük Britanya Hariciye Nazırı Sör Edward Grey'in nazırlara Rus hükûmeti ve milletinin isteklerini bildirmekte kusur etmemiş olduğunu ilâve etti ve aynen şunları söyledi:

— İngiltere Kıralı hazretlerinin hükûmeti bu suretle «Boğazlar ve İstanbul meselesinin Rusya'nın isteklerine uygun bir şekilde hal ve tesviye edilmesi gerektiğini» kabul ve tasdik kanaatine varmıştır. Bu kararı size bildirmekle memnunum.

Kısa süren bir sürpriz durgunluğundan sonra Sazanof'un yüzü neşe ile parladı. Fakat heyecanına hâkim olarak büyük bir vekar ve sükûnet içinde Rusya Hariciye Nazırı İngiltere sefirine şu cevabı verdi:

— Elçi efendi, beyanınızı derin bir minnetle kabul ediyorum. Rusya, İngiltere'nin kendisine vermiş olduğu bu dostluk delilini asla unutmıyacaktır... Asla..

Sonra el sıkışıp birbirlerini hararetle tebrik ettiler..

* * *

Aziz okurlarım, burada biraz duralım, 1914-1918 Birinci Dünya Savaşı süresinde Fransa'nın imparatorluk Rusyasındaki büyük elçisi ve fevkalâde murahhası Ekselâns Moris Paleologue'nin kitabını geçici bir müddet için kapayıp ayni devrede Büyük Britanya'yı Petersburg'da temsil eden büyük elçi, fevkalâde murahhas Ekselâns Sör Buchanan'ın bu konu etrafındaki hâtıralarını gözden geçirelim. Hükûmeti adına Türk İstanbul'u ve boğazları Çar'a bol keseden peşkeş çekmiş olan bu İngiliz diplomatı bu alanda bakalım neler diyor:

★ — İNGİLİZ BÜYÜK ELÇİSİNİN AÇIKLAMALARI

«Daha muhasematın başlangıcında, Rusya Hariciye Nazırı Sazanof, ya coğrafî vaziyetleri, yahut da toprak istekleri yüzünden harbe sürüklenecek gibi görünen komşu devletlerin teveccühkâr taraf-sızlıklarını sağlamak amaciyle teşebbüslerde bulunmuştu. Bulgaristan'a Sırp Makedonyasının bazı kazaları ikram olunmuştu. Şu kadar var ki, Bu topraklar Bulgarlara, Sırbistan Adriyatik denizinde bir mahreç elde ettiği takdirde verilecekti.

Kendisine Transilvanya'nın büyük bir kısmiyle Bukovina'nın güney kısmının yarısı vâdolunmak suretiyle Romanya'nın hırsı depreştirilmişti. İtalya'ya da Avusturya'nın İtalyanlarla meskûn arazi parçaları etrafında tekliflerde bulunulmuştu. Nihayet İngiltere hükûmeti Japonya ile

müzakerelere girişmeğe dâvet olunmuş ve bu son devlet Ağustosun yirmi ikisinde müttefikler safında yer almıştı.

Lâkin Romanya hükûmeti, Kral Karol'un Avusturya-Macaristan imparatoru Fransuva Jozef'le aralarında uzun müddetten beri sürüp gelen dostluğu bahane ederek tarafsız kaldı ve ancak kral Karol'un vefatından sonra, ayni yılın Ekim ayındadır ki, bitip tükenmek bilmeyen uzun müzakerelerden, pazarlıklardan sonra —maatteessüf pek geç olarak— harbe katılabildi.

Fakat Rusya için birinci derecede ömemli mesele, bilhassa Almanların «Goeben» ve «Breslav» krovazörlerinin boğazları geçmelerinden sonra, Türkiye meselesi idi.

Ekim ayı başında boğazlar kapatılmıştı. Boğazların kapatılması Rusya'yı kelimenin tam mânasiyle, meflûç bir hale getirmişti. Çünkü elinde artık ittisali şarktaki Vladivostok ile kuzeydeki Arkanjel olmak üzere iki liman kalmış oluyordu. Bu sonuncusu senenin büyük bir kısmında buzlarla örtülü bulunuyordu. Bu itibarla Rusya imparatorluğunun batı dünyasındaki müttefikleri ile irtibatı ve münakalesi kesilmiş oluyordu.

İşte bu hal Rus umumî efkârına memleketin açık denizlere serbest bir mahreç sahibi olması lüzumunu bilfiil ispat etmiş ve halk da bu yüzden İstanbul'u ele geçirmenin Rusya'nın harbden elde edeceği en büyük, en lüzumlu ganimet olarak sayar oldu.

Bu harekete Moskova rehberlik ediyordu ve İstanbul'daki İtilâf devletleri elçileri geri çağırıldıkları vakit Rusya imparatoru halka yayınladığı bir beyannamede: «Türkiye'nin haklı görülemez müdahalesi, bu memleket için mukadder âkıbeti hızlandırmış olacak ve ecdadımızın Karadeniz kıyılarında bize miras bıraktıkları tarihî meselenin halli yolunu Rusya'ya hazırlamış bulunacaktır» buyurdu.

Biz o devirde Rusya ile İran'la ilgili meselelerin müzakeresine başlamış bulunuyorduk. Azerbaycan'da nizam ve âsâyişin korunması için, Rus askerî birliklerinin bulunmasında mahzur görmüyorduk ve buna itirazımız da yoktu. Bu memleket Türkiye tarafından bir taarruza uğradığı takdirde Rusların İran'dan geçmelerini de kabul ve tasdike hazırdık. Ancak

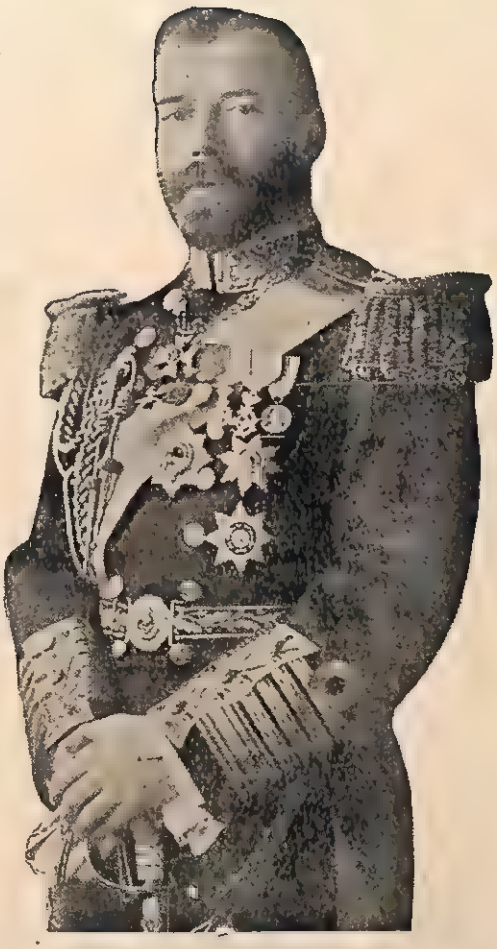

Son Rus Çarı İkinci NİKOLA'nın, Osmanlı Meşrutiyetinin ilânı dolayısiyle Livadya'ya, Sultan Reşad'ın hediye ve iyi dilekleriyle giden heyetine, aziz dostum Haşmetlû Hünkâr'a hitabıyla hediye ettiği büyük üniformalı resmi.
(Hiç bir merasim gösterisi, sözde kalmıya mahkûm «iyi dilekler», milletlerin tarih ve coğrafyalarının asıl hedeflerini değiştiremiyor. Bu ithafı yaparken bile gözlerinin önünde Ayasofya'daki hayâl törenle dünya Ortodoksluğunun mukaddes imparatorluğu yükseliyordu.)

Rusya'nın, tıpkı Almanya'nın Belçika'da yapmış olduğu örneğe uyarak, İran'ın tarafsızlığını kesin olarak ihlâl etmesini istemiyorduk. Mamafih İngiltere hükûmeti Türkiye'nin de harbe katılmış bulunması dolayısiyle meydana gelen yeni durumu nazarı dikkate alarak Rus milletinin arzu ve isteklerini kısmen olsun tatmin cihetini de hesaba katmak zorunda idi. Bina-

enaleyh Kasım ayı içinde hükûmetimden, Almanya'yı mağlûp ettiğimiz takdirde, İstanbul'un ve boğazların âkıbetinin Rus milletinin ihtiyaçları nazarı dikkate alınmak suretiyle hal ve tesviye olunacağını, Rus hükûmetine bildirmek emrini aldım.

Bu tebliğ, Rusya Hariciye Nazırı Sazanof tarafından derin bir şükranla karşılanmış olmakla beraber, Rus hükûmetini uzun müddet tatmin edecek derecede sarih ve kesin değildi. Mart ayı içinde Sazanof bize, yâni bana ve Fransız elçisine, İstanbul dâvasının memlekette uyandırmakta olduğu şiddetli heyecandan bahsederek bu meselenin sarih bir hal ve tesviye suretine bağlanması lüzumundan bahsetti. Bize söylediğine göre, imparator, milletine kabul ettirdiği engin fedakârlıklardan sonra, İstanbul hakkında daha sarih bir cevabı uzun müddet daha bekleyemiyeceğini hissediyormuş ve müttefiklerin, harbden muzaffer çıkıldığı takdirde, İstanbul'un Rus imparatorluğuna ilhak edilip katılmasına muhalefet etmiyecekleri hususunda kendisine kat'î teminat vermelerini beyan etmiş.

13 Martta hükûmetimden, İngiltere hükûmetinin, bazı şartlar altında, bu teminatı vermeğe mütemayil olduğunu şahsen imparatora bildirmek emrini aldım. Hükûmetim bu hususdaki istekleri, henüz kesin bir şekilde tâyin ve tesbit etmiş bulunmamakla beraber, ilk şart olarak, İran hakkındaki 1907 İngiliz - Rus anlaşmasının yeniden gözden geçirilmesini ve tarafsız bölgenin İngiliz nüfuz bölgesi olarak tanınmasını Rusya'dan peşinen temenni ediyordu.

İstanbul'un Rusya'ya terki meselesine gelince, bunun halli aşağıdaki şartın tahakkukuna bağlı bulunacaktı: Boğazların ticaret serbestisi tüccar gemilerine garanti edilecek ve Karadenizin Rus olmayan memleketlerinden gelecek ve bu memleketlere gidecek transit emtia için bir serbest liman tesis olunacak. Bundan maada İngiltere, Rusya hükûmetinin Romanya'yı ve Bulgaristan'ı Türkiye'ye ve merkezî devletlere karşı harbe sürükleyebilmesi için mümkün olan her şeyi yapacak.

İmparator ferdası günü cepheye gitmek üzere payitahttan ayrılacaktı. Sazanof o akşam huzura kabul edilecekmiş, beni de birlikte huzura kabul ettirmeyi ve birlikte Çarskoe sarayına götürmeyi büyük bir nezaketle teklif etti.

İmparator ikimizi de çalışma odasında kabul buyurdu ve bir kaç nazikâne hüsnü kabul kelimesi teatisinden sonra bana:

— Bana yapılacak bir teklifiniz mi var? diye sordu. Cevap olarak dedim ki:

— Majestelerine, kendilerini beni tebliği ile duyduğum derin memnunluk derecesinde memnun ve mahzuz edecek bir mesajım var: Rusya'nın İstanbul ve boğazlar hakkında, yüzlerçe yıllık arzu ve isteklerinin gerçekleşmesine hükûmetim muvafakat ediyor. Bunun için de kolayca kabulü mümkün bazı şartlar ileri sürüyor. Sonra bu şartları saydım. İmparator, İngiltere hükûmetine en sıcak teşekkürlerini iblâğa beni memur ettikten sonra İran'daki tarafsız bölge hakkındaki yürürlükte bulunan anlaşmayı benden istifsar buyurdular. Bu anlaşmanın umumî hatlarını kısaca izah ettim ve tarafsız bölgenin İngiliz nüfuz bölgesine katılmasının hükûmetlerimiz arasındaki daimî hızlanmalara bir son vereceğini de ilâve eyledim. İmparator hâlâ tereddüt ediyorlardı. Bunun üzerine cesaret edip kendilerine, şayet bir yıl evvel Rusya'ya, İran'daki tarafsız bölgeden feragat etmek şartiyle, İstanbul'un kendisine terkedileceği bildirilmiş olsaydı verilecek muvafakat cevabının şüphe götürmiyecek şekilde müsbet olacağını söyledim.

İmparator gülmeğe başladılar ve tamamiyle haklı olduğumu teslim buyurdular. Bunun üzerine kendilerinden:

— Hükûmetime, majestelerinin bu şartları prensip olarak kabul buyurduklarını bildirebilir miyim? diye sordum.

İmparator hazretleri şartlarımızı prensip olarak kabul buyurduklarını hükûmetime iblâğ etmekliğime müsaade buyurdular.»

GELECEK SAYIDA

★ **Rusya, İstanbul ve Boğazlara mukabil Mısır'ı İngiltere'ye terkediyor.**

★ **Çar,** «— Türkler Asya'ya tıkılmalıdır.» **diyor.**

Sultan Aziz ve Mısırlı Prenses Tevhide Hanım

★ — **DOLMABAHÇEYE YENİ GELİN BEKLENİYOR:**

Pertevniyâl Valde Sultan, oğlu Sultan Aziz'in o gece, kızkardeşi Adile Sultanın kocası, Kaptan-ı Deryâ Mehmet Ali Paşa'nın Büyükderedeki yalısında vereceği ziyafete heyecanlı hazırlanışı alâka ile seyrediyordu. Daima «**arslanım**» dediği heybetli oğlunun bu arzulu hazırlanışını, Saraya gelecek yeni «**gelin**» için olduğunu bilmenin rahatlığı içinde idi. İstanbul günlerdir, Mısır valisi İsmail Paşanın dillere destan servet ve debdebesi gelişiyle meşguldü: Sultan Aziz'i, iki sene önce yaptığı Mısır seyahatinde elde etmiş olmanın kolaylığı ile, dedesi Kavalalı Mehmet Ali Paşanın Osmanlı ordularını Kütahyaya kadar bozguna uğratmasına rağmen alamadığı HİDİV unvanını elde etmişti. İşte şimdi de, güzelliği, zarafeti, bilgisi ile Avrupa saraylarında bile şöhret yapmış kızı Tevhide Hanımefendiyi Sultan Aziz'le evlendirmek dâvasında idi. Mısır valiliğini, baba'dan evlâda alma hakkına sahib Kavalalı sülâlesi, İbrahim Paşa - Halim Paşa kollarının gizli açık çatışmalarıyla ayrı grublara bölünmüşlerdi. Hangisinin iktidarı eline alacağını da tâyin, Osmanlı Padişahının kararına bağlı idi. İsmail Paşanın kardeşi Mustafa Fazıl Paşa, Osmanlı hürriyetçiliğini temsil eden **YENİ OSMANLILAR**'ı elinde tutarken, İsmail Paşa da, başta Sultan Aziz'in annesi Pertevniyâl Valde Sultanı göz kamaştırıcı hediyelerle ele geçirmiş, Saray'ın gözde insanlarını kendi safına çekmişti. Kızı Tevhide Hanım, eğer Osmanlı sarayına «**gelin**» olarak girerse, Padişaha yaptıramıyacağı hiç bir şey yoktu. Bu seferki İstanbula gelişi, sadece, sahibi olduğu Emirgândaki güzel köşkünde yazı geçirmek için değildi: Kızını Sultan Aziz'in nikâhlı karısı yapabilmek içindi.

Pehlivan yapılı, erkek güzeli, mağrur ve vekarlı Sultan Aziz, Tevhide Hanımı ilk görüşünde öylecesine beğenmiş, bilhassa onun güzellik ve zerafetine öylecesine bağlanmıştı ki, toy bir delikanlının mahcubiyetine kapılmış, ne söyliyeceğini, nasıl iltifat edeceğini

Mısır Hidivi İsmail Paşa'nın kızı Tevhide Hanım, sadece müstesna güzelliği ile değil, zarafet ve kültürü ile de bütün Avrupa sosyetesinin gözdesi idi. Resimleri Avrupa mecmualarında sık sık çıkar, hattâ aşırı muhafazakâr muhitlerde tenkidlere sebep olurdu. Yukarıdaki klişesi, Fransızca İllustration'da neşredilmişti.

şaşırmıştı. Kabulde, Valde Sultan da vardı. Annesinin bile huzurunda pek açık konuşamadığı Sultan Aziz'in bu heyecanını, tecrübeli Valde Sultan çeşitli mevzular bularak hafifletmiş, Tevhide Hanımın Saraydan ayrılmasından sonra da, oğluna: «— **Böyle bir kız, Arslanıma lâyıktır. Kaç eyyamdır böylesinin hasretin çekeriz...**» demişti. Daha sonra, damadı ve padişahın eniştesi kaptan-ı deryâ Mehmet Ali Paşaya haber salmış, yalısında mükellef bir ziyafet yermesini, Padişahı ve İsmail Paşa ile sadrıâzam Keçeci zade Fuad, Hariciye Nâzırı Âli, Şûray-ı Devlet Reisi ve İsmail Paşanın hemşiresi Zeyneb Hanımefendinin kocası Yusuf Kâmil Paşalarla, Bâb-ı Âlinin sayılı ricâlini çağırmasını istemişti. Bu, Sultan Azizle Tevhide Hanımın söz kesilmesi ziyafeti olacaktı. Bu âna kadar dikkatle saklanan sır, artık, koskoca İmpratorluğun üzerinde çeşitli dedikoduların yapılacağı mevzu olarak ifşa edilecekti. Tarih, 4 Haziran 1866

cuma idi ve Dolmabahçe Sarayı ile Hidiv'in Emrigân köşkü, Kaptan-ı Deryânın yalı ziyafeti ile böylesine meşguldü.

★ — **SADRIÂZAM FUAD PAŞA «— H A Y I R !...» DİYOR!**

Her iradesini, bütün kuvvetlerin üzerinde görmesine rağmen celâllı Sultan Aziz, böylecesine neticeleri geniş akisler yapacak bir kararından Sadrıâzam Keçeci Zade Fuad Paşayı haberdar etmeden geçemedi. Başmâbeyinci Ali Beyi sadrıâzamın Kanlıca'daki yalısına göndererek arzusunu bildirdi.

Fuad Paşa şaşırmıştı... Bu evlenmenin devletin başına yeni dertler açacağından haklı olarak endişeleniyordu. Artık, İsmail Paşa, Bâb-ı Âliye her istediğini yaptırabilecekti. Böylelikle de, arkadaşı Âli Paşanın güzel tâbiriyle **hitta-ı cesime-i Mısriyye üzerinde devlet-i âliyyenin hakk-ı sarihi harîs ve pür emel bir Paşa'nın desti tasallutuna** geçecekti. Sadrıâzam Sultan Aziz'in ne kadar gelip geçici hevesli olduğunu da düşünüyordu: Tevhide Hanımın bütün gençlik ve güzelliğine, zarafet ve bilgisine rağmen Saray hareminde hükmü ne kadar sürecekti? Falan Paşanın takdim edeceği bir Kafkas dilberi Padişahın gönlünü alınca, mağrur Mısırlı Prenses buna tahammül edemiyecek, memleketine dönmiye kalkacaktı. Bir padişah karısı da, anak, boşandıktan sonra baba evine dönebilirdi. Hâdiselerin sonunu düşünmiyen Sultan Aziz, Tevhide Hanımdan bıkınca onu Kahire Sarayına iade eder ve Mısır'la arada yeniden vahîm bir anlaşmazlık çıkar ve zaten Karadağ, Sırbistan, Yemen, Vehabîlerle başı dertte olan devlet yeni bir gaile içine girerdi. Fuad Paşa bunları Başmâbeyinciye uzun uzun anlattı ve Âli Beyin ısrarlı tavsiyesi üzerine de bir kağıda, klişesini bu yazı içinde gördüğümüz arîza'yı yazdı. Başmâbeyincinin Padişaha bizzat okuması için «hususî» olarak hazırlanmış bu notun metni şuydu:

«— Kullarında iki hal vardır. Birisi sadece Fuadlık, diğeri Sadrıâzamlıktır. Fuadlık, Efendimizin rahatı ve gönlü neyi isterse onu yapmaktır. Sadrıâzamlık, çâresiz bazı mütalâa dermeyan etmiye mecbur eder. Bu mütalâa ise sed çekmek değil, sed var mı, yok mu onu aramak ve sed varsa def'i çaresine bakmaktır. Bu dahi düşünmiye ve Efendimizle beraber bir kolay tarihi bulmıya çalışmaya muhtaçtır. Onun için bu akşam, senin Mısır Valisine gitmeni tensib edemem ve bu ifademi veliyyinimetimin ayakları bastığı yerlere yüz bin kere yüzümü sürerek arzetmeyi yine Sadrıâzamlıkla teklif eylerim. Yine her halde emir ve ferman veliyyinimetimindir.»

Sultan Aziz'in kızmasından ürkerek Ali Bey, Fuad Paşanın kendisine, bizzat okuması için verdiği bu satırları, Sadrıâzamın Padişaha yazmış gibicesine eline verince, mağrur ve celâllı Padişah hiddetinden köpürmüş, hemen annesini yanına çağırtmış:

«— Bak Valde, Fuadın yaptığını görür müsün? Artık bu memlekette Padişaha da karşı gelinir. Bu ne insafsızlıktır? Mühr-ü Hümayunumuzun ellerinde emanet olduğunu bu adamlar nice nisyan etmiş gözükürler. Böylesi bize lâzım değildir. Varsun Emin züdüb mührü alsun, gelsün.»

Sadrıâzamın azli kararına rağmen Padişah, Fuad Paşanın ortaya koyduğu tehlikenin nasıl tam bir hakikati ifade ettiğinin cahili değildi. Bu evlenmenin devletin başına işler açacağını o da biliyor, hiç olmazsa hissediyordu. Fakat aşırı gururu yaralanmıştı. Bu asabiyet içinde ziyafete giderse, Fuad Paşayı da orada göreceğinden bir hâdise çıkarmış olmakdan çekindi, Başkâtib Emin Beye, hemen bir beş çiftè kayığa atlıyarak Kaptan-ı Deryâ Mehmet Ali Paşanın yalısındaki ziyafette olan Sadrıâzamdan mühr-ü hümâyununun geri alınmasını irade etti: Yâni, Fuad Paşa, Başvekâletten azlediliyordu!

★ **«— BEN VAZİFEMİ YAPTIM...»**

Boğazın engin maviliğini yüzlerce fanusun sulara akseden ışıklariyle aydınlatan Kaptan-ı Deryânın muhteşem yalısında, Padişahın teşrifini dört gözle bekliyenlerin başında, Hidiv İsmail Paşa, yâni müstakbel kaimpeder vardı.

Hemen hemen bütün İmparatorluk büyükleri orada idiler. Davetliler arasında Sadrıâzam Fuad Paşanın zaman zaman aşırı düşünceli hâli gözden kaçmıyordu. O koskoca İmparatorluğun Başvekili olan Tanzimat devrinin bu mükemmel insanı, gözleriyle Dolmabahçe kıyısını araştırıyordu. İşte, beklediği Sarayın beş çiftesi ufukta gözükmüştü. Yanında oturan ve herşeyi bilen Âli Paşaya yavaş sesle: «— **Sadrıâzamlığınızı tebrik ederim.**» dedi. Çünkü öyle tahmin ediyordu ki, her zaman olduğu gibi, kendisi azledilirse, yerine, Âli Paşa sadrıâzam olacaktır!... Çünkü yıllardır bu, hemen hemen, an'aneleşmişti.

İçinde, Başkâtib Emin Beyin bulunduğu beş çifte, sahile yanaşınca, sadrıâzam mü-

hürdarının daveti ile beraber ayağa kalktı, aşağı indi. Terbiyeli Emin Bey, ellerini kavuşturmuş, sandalın içinde ayakta idi. Fuad Paşa gülerek: «— **Neden geldiğinizi biliyorum. Mühr-ü hümâyunu alınız. Efendimizin ellerinden öperim. Ben, devlete ve millete karşı vazifemi yaptım.**» dedi. O güne kadar an'anc, Padişahın mührünün, yâni sadrıâzamlık beratının bir zarf içinde kadife keseye konarak ağzının mühürlenmiş şekilde iadesi idi. Emin Bey bu geleneği hatırlatınca, Fuad Paşa denizin ortasında olmalarının çâresizliğine işaret etti: «— **Bu da, teşrifat-ı devlete benim nâçiz bir hâtıram olsun...**» dedi.

★ — **TEVHİDE HANIM «OSMANLI SULTANI» OLAMIYOR:**

Ancak kendisinin yalıdan ayrılmasından sonra Padişahın ziyafete geleceğini tahmin eden Fuad Paşa, hemen Kanlıca'daki yalısına döndü. Gerçekten de Sultan Aziz, mühr-ü hümâyun eline değince, enîstesinin ziyafetine geldi amma, her şeyi öğrenmiş olanların yüzlerinde saklanılmıyan bir üzüntü vardı. Padişah, İsmail Paşaya hususî olarak iltifat etti, fakat, mevzua aslâ temas etmedi, hattâ sıkıntılı hâlini saklamıya da muvaffak olamadı. İsmail Paşanın bütün ümidleri sönmüştü. Fuad Paşanın azlini bahane ederek İstanbuldan ayrılmak bile istedi. Fakat Padişahın kendisini bir köşeye çekerek hiddetli konuşması, onu bu tehlikeli yoldan alıkoydu.

Fuad Paşa yanılmıştı: Yeni Sadrıâzam Âli Paşa değildi: Mütercim Rüştü Paşa idi. Senelerdir bu makamı beklemesine rağmen, Mütercim Rüştü Paşa da bu evlenmenin getirebileceği tehlikeleri cesaretle ortaya koydu ve asıl kaynak olan Valde Sultanı uyardı. Böylece, gerçekleşmesinde gizli açık binbir arzunun dönüb dolaştığı izdivaç geri kaldı. Fakat Sultan Aziz, bu hâdiseden sonra, elli beş yaşında veremden ölmesine kadar Keçeci Zade Fuad Paşayı sadrıâzam yapmadı. Tevhide Hanımı da uzun zaman unutmadı. 1867 de, yâni bu hâdiseden üç yıl sonra yaptığı Avrupa seyahatinde, Mısırlı Prens Mustafa Fazıl Paşa'ya, kardeşi İsmail Paşa ile arasının açık olmasına rağmen, yiğeni Tevhide Hanımdan bahsetmiş: «— **Zerafet ve güzellikte burada dahi eşini görmedim.**» demişti. Acaba Tevhide Hanım, Osmanlı Sarayına girebilse idi Sultan Aziz'in fecî sonu değişir miydi?

Kimbilir, belki...

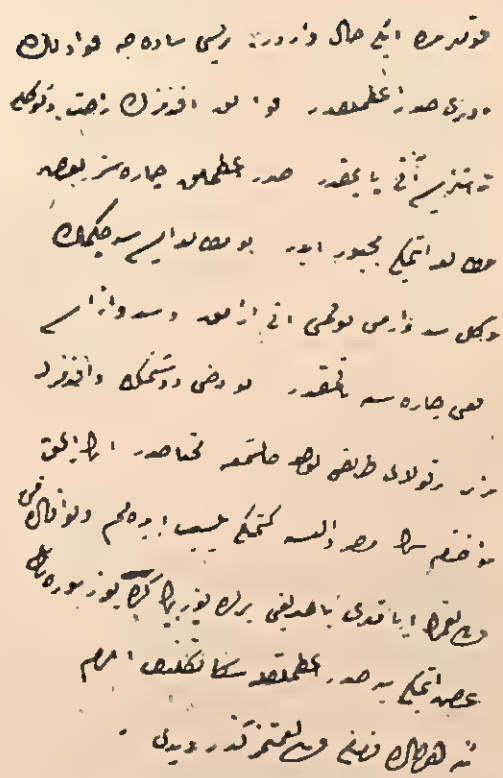

Keçeci zade Fuad Paşa'nın sedaretten azline, fakat Sultan Aziz'in Tevhide Hanımla evlenmesine mâni olan meşhur tezkere - mektubu.

(Bir devlet adamının, kendi varlığını hiçe indirebilecek hâkim bir kudret önünde «— **Ben bu makamda iken ancak doğruyu söylerim**» diyebilmesi ne güzel ve nâdir şeydir. Rahmet olsun...)

★ — **GAZİ AHMET MUHTAR PAŞAYA GÖRE:**

Aradan seneler geçmişti...

Sultan Aziz'in fecî âkıbetinin sebeplerini araştıranlar arasında, daha sonra Mısır fevkalâde komiserliğini yapmış olan Gazi Ahmet Muhtar Paşa, Sultan Aziz'in Tevhide Hanımla evlenmesi halinde ne hal'inin, ne de intiharına sebep olan hâdiselerin vukua gelemiyeceğini kaydederek der ki:

«— **Çünkü, Mısır Hidiviyet ailesi Osmanlı Sarayı ve Bab-ı Âli üzerinde öylece geniş ve tam haber alma kudretine sahip idi ki, Sultan Aziz'i tahttan uzaklaştıran gizli hazırlığı zamanında haber alır, Padişahı ikaz eder ve sahip olduğu maddî kudrete dayanarak daha başka vasıtalarla da bu hal'i neticesiz bırakabilirdi.**»

Yine tekrar edelim: Kimbilir belki!...

4 Temmuz 1776:

Çay'a konan bandrol ve Ayaklanan bir millet

★ — «BENİ AĞLATACAK MISINIZ?..»

Yaşı genç, fakat yüzü olgun bir insanın îtimad telkin eden izleri ile bezenmiş olan «kumandan» kıyafetli muhatabı, karşısında «çocuk» denecek çağdaki misafirinin yüzüne uzun uzun baktı:

«— Kıymetli dostum... Neredeyse beni ağlatacaksınız. Bestenizde, ruhum ve gayem konuşuyor. Amerikan milleti sizi tebrik edecektir.»

Bunları söyliyen Amerika'nın ilk başkanı Jorj Vaşington'du. Dinleyen de, Amerikan istiklâl marşının bestecisi Patrik Hanri.

Tarih, 4 Temmuz 1776 idi. Yâni, elinizdeki derginin çıkış ayı hesabiyle 188 senelik mâzi...

Bu tarihten, yâni 1776 dan on üç yıl önce, Amerika, bir İngiliz sömürgesi idi: Hem de, kendisinden en büyük menfaatler temin edilen müstemleke. Şimdi, İstiklâl Marşının bestesi karşısında gözlerinin dolduğunu söyliyen genç general de, bir avuç haysiyet sahibi arkadaşıyla istiklâl dâvâsına kalktığı zaman, bu mutlu günün böylecesine kısa zamanda gelebileceğini onlar da tahmin edememişlerdi. İngiltere kuvvetli idi. Avrupanın kendisine YENİ DÜNYA adını verdiği Amerika'da ise ne endüstri vardı, ne de müstakil bir devleti yaratacak olan hazırlık... Fakat Allah bu kıt'aya mucizeler yaratma imkânını bahşettiğine evvelâ Vaşington inandı. İlk beyannamede şöyle demişti:

«— Bizim yaşadığımız toprakların nimetlerini bilmemiz halinde, hiç bir eksik devamlı değildir. Noksanlarımızı kısa zamanda telâfi edeceğiz. Bir insan topluluğu başarısının temel şartı, vatanının nimetlerine inanmak ve onu sevmektir. Geri kalan, insanın bilgisi ve emeğinin mahsulüdür. Şimdi biz insan mıyız? Bu topraklara lâyık mıyız? Haysiyet ve şeref sahibi miyiz? Bu suallere EVET dediğimiz ve tasvibimizi icabında kanımızla yazdığımız gün, Amerikan istiklâli önüne geçilmez neticedir. Çünkü bir HAK'tır: Haklar ise verilmediği zaman alınır...»

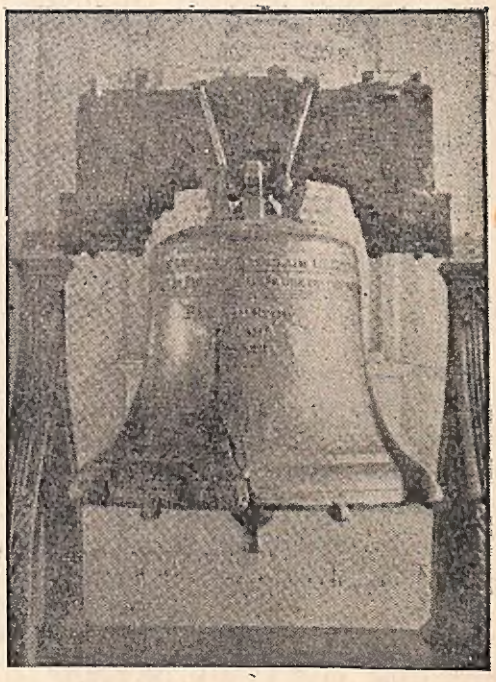

Amerikan İstiklâl Beyannamesinin meşhur çan'ı... Bugün bir EŞYA olmaktan çıktı, bir sembol oldu.
(Nice nice mânevî kıymetlerin, birer eşya haline gelecek kadar mânasını kaybettiği bir dünya üzerinde...)

On üç yıllık çetin savaş, verilmek istenmiyen bu hakkın alınmasına yetmişti.

★ — ÇAYA KONAN BANDROL :

Amerikalıların silâha sarılmasının ilk ânda akla garib gelen ve hattâ mantığı rahatsız eden sebepleri vardı: İngiliz - Fransız rekabeti, nihayet muharebeye sebep olup, hâkimiyet kavgası Amerikan toprakları üzerinde başlayınca, Fransızlar Kanada'ya doğru kaymışlar, bugünkü Kuzey ve Güney eyâletleri İngilizlerin eline geçmişti. Amerikalıların önörünü rahatsız eden o garib karar, ağır napse ve sürgüne mahkûm olanların Amerika'ya gönderilmesi tedbiri devam ediyordu. Buna ekli olarak, siyasî inançlar bakımından İngiliz Adalarında tutulmak istenmiyenlerin de Amerika'ya gönderilmesi, artık bir «millet olma» yoluna girmiş olan Yeni Dünya sahipleri üzerindeki acısı derin olmuştu. Fa-

kat bu gelenler, artık, bir gerçek olan Fransız Ansiklopedistlerinin, Volter, Jan Jak Russo, Monteskiyö, Didero'nun fikirlerini ve eserlerini de beraberlerinde getiriyorlardı: Çünkü «istenmiyen» ler, artık, Monarşiler, yâni taşıdığı ad ne olursa olsun imtiyazlı idareler idi. Vatanlarından kovulanlar da bu fikirleri benimsemiş olanlardı. Onlar, Yeni Dünya'da kendilerine uygun bir muhit buldular.. Buradaki insanlar, uçsuz bucaksız, fakat bakımsız ve bâkir topraklarda yepyeni bir yaşamanın şartlarını ümid dolu yürekleriyle yaratıyorlar, üstü ve altı ileri ve zengin bir insan topluluğu yaratacak yeni vatanlarının hakkı olan bayındır ve medenî çehreyi alabilmesi için büyük ve şerefli bir mücadeleye girmiş bulunuyorlardı. 1863 de, artık KENDİNE GELME HAVASI böyle bir yeterlik içinde idi ki, Londra, inanılmaz gafletinin son hatasını işledi: Amerikalının içtiği çay'dan «vergi» aldı: Hindistandan gelen çay paketlerinin üzerine bandrol yapıştırarak... Amerikan halkı, bu bandrollu çayı boykot etti, içmedi. Fakat İngiltere Krallığı, artık Hindistan'a da yerleşmiş olmanın, İspanya ve Fransa'yı mağlûp etmenin gururu içinde, ikinci hatayı irtikâb etti: Amerikalıları, yâni, dedelerinin ve dedelerinin babalarının «kendisinden» olan ve adı çok zaman **«yeni İngiltere»** olarak geçen torunları, bu **bandrollu çay'ı** içmeye zorladı: Artık bardak taşmıştı. Zor ve çetin savaşlardan sonra sıra ile önce İngilizleri, daha sonra kendilerine ettikleri yardımın bedelini İstiklâlle bağdaşmıyacak imtiyazlarla isteyen Fransızları kovdular, İspanyolları işlerine karışmaktan menettiler, çevrelerindeki Ada'lardan sürdüler ve Filâdelfiya'da toplanan millî kongre, 4 Temmuz 1776 da, Amerikanın istiklâlini ilân etti.

★ — ALTI YIL İÇİNDE :

Amerikan İstiklâl Beyannamesinin metni, aradan 188 sene geçmiş olmasına rağmen, bugün de ibretle anılmaya değer: Bu istiklâl, sadece devletten kopup gelen bir idarî istiklâl değildi: Ferdiyetçi, hürriyetçi, kişiye yaşama hakkı tanıyan, hiç bir mâzi kıskacı içinde onu kementlemiyen bir istiklâldi.

1776 dan altı yıl sonra, 1783 de yeni Amerikan Cumhuriyeti, bir istiklâl ve millî varlığın öylecesine seviye varlığı ve kudreti içinde idi ki, savaş sahalarında yenilen İngiltere, her ailesinde bir «akraba» sı olan dede'lerin, torun'lar üzerindeki baskısını kaldırmayı kabule mecbur kaldı: Amerika'nın her bakımdan egemen bir devlet olduğunu kabul ederek sulh anlaşmasını imzaladı.

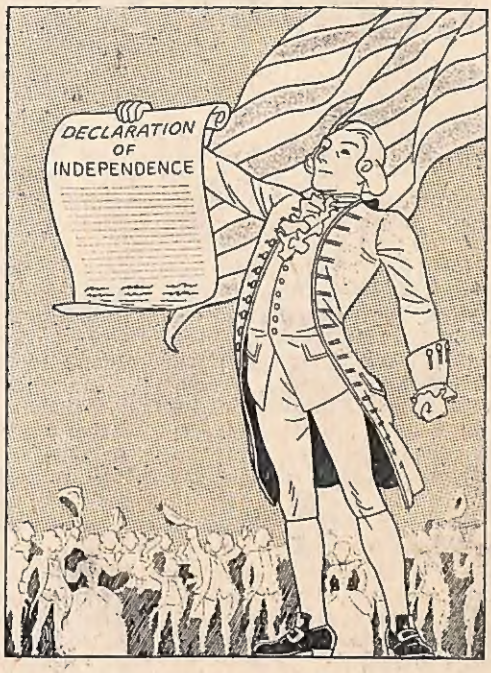

İstiklâl Beyannamesi ve Jorj Vaşington.
(Bugünün değil, tam 188 sene önceki çizgiler...)

★ — ÜÇÜNCÜ SELİM ve AMERİKA :

1789 da, üç mühim hâdise cereyan ediyordu; Jorj Vaşington dış düşmanlarını yendikten sonra iç güvenliğini ve birliğini de sağlamış olan Amerika'nın devlet reisi oluyordu, Fransa'da büyük ihtilâl patlıyordu, Osmanlı tahtına da Üçüncü Sultan Selim çıkıyordu.

Nizam-ı Cedid adı altında **«yeni hayat»** mücadelesine giren ve bu uğurda evvelâ tahtını, sonra başını veren bu gerçekten büyük Padişahın «beyaz üzerine» yâni bizzat el yazısı ile sadrıâzam Koca Yusuf Paşaya gönderdiği bir hatt-ı hümâyun vardı ki, o günün şartları içinde Selim'in neleri görebildiğini anlatır. Şöyle diyordu:

«— Benim Vezirim... Amerika kıt'asındaki hâdisat ile yakinen mukayyet olun. Zirâ cereyan eden hâdisat cümle cihanı saracağa benzer.»

Öyle oldu amma, Selim'in görebildiğini kendisinden başka gören çıkmadı...

TARİH Konuşuyor

AYLIK TARİH Mecmuası

CİLT: 2 SAYI: 7 AGUSTOS 1964 FİATI: 250 KRŞ.

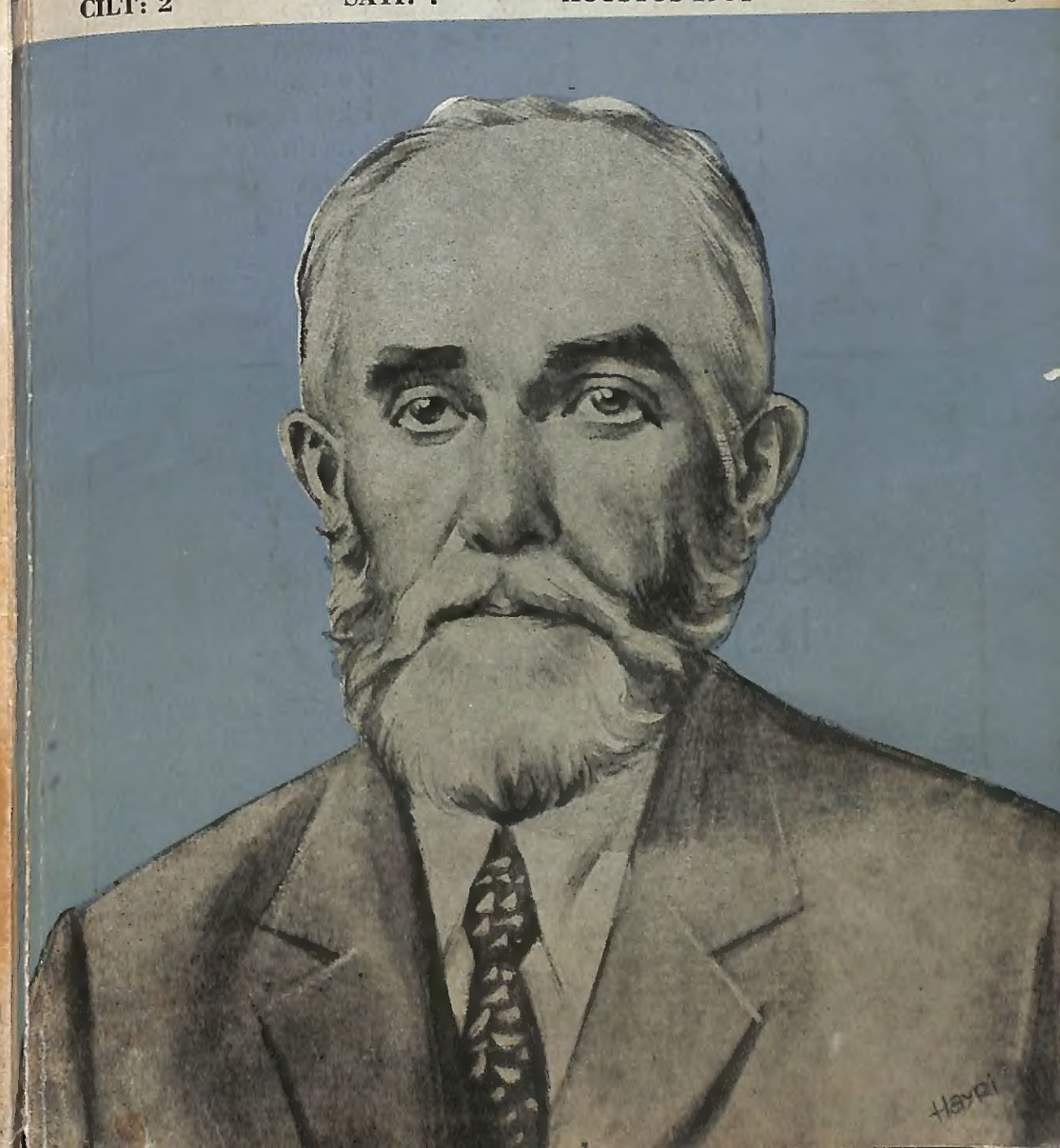

LÛGATÇE

Âlempenah: Dünya kanadı altında olan.
Arîza: Özür.
Bab-üs-sâade: Sarayın harem dairesi kapısı
Biy'at: Başeğme, bağlanma.
Bezl-i mal: Varyoğunu verme
Badelyevm: Daha sonra
Bakiyetissüyuf: Arta kalan
Cüz'ü tam: Askerlik terimi: Tam teşkilli kıt'a.
Def'i mefasıl: Ağrı giderici
Dürüşt: Sert, soğuk durum
Derdimend: Dertli, kederli
Ehl-i ayâl: Çoluk çocuk, ev halkı.
Evkat: Vaktin çoğulu, zaman.
Ferve-i Beyzâ: Şeyhül'islâmların törenlerde ve resmî günlerde üzerlerine giydikleri beyaz biniş.
Fâş: Açığa vurma
Gehey: Zaman zaman, vakit vakit.
Harim-i ismet: Temiz bağır.
Hıtta-i Cesime-i Mısrıyye: Büyük ve değerli Mısır ülkesi.
İstimzaç: Düşünce alma, sorma.
İnhilâl: Dağılma, yıkılma.
İrtişâ: Rüşvet, haksız edinme yolu
İmtidad: Uzama
İğtinam: Ele geçirme
Kisb: Elde edilmiş olan
Küffar: Kâfirler
Lala: Terim olarak Padişahların sadrıâzamlara verdikleri unvan.
Lâyemut: Ölümsüz
Levh-i mahfuz: Alın yazısı
Lehv-ü gaflet: Bilgisizlik ve gerçeklerle ilişiksizlik yolu
Mergup: Sevilen, beğenilen
Mirî: Devlete ait
Müsadere-i emval: Varlıklara el koyma
Mühr-ü hümayun: Padişahın mührü. Sadrıâzamlara vekâlet olarak verilirdi.
Mukarin-i hakikat: Gerçeğe uymayan
Mecveze: Yüksek rütbeli din adamlarının başlarına giydikleri kalın sarıklı kavuk
Mezbuhâne: Sonsuz gayret
Müntehi: Sonuna erme.
Meç: Kılıç
Müteyakkız: Hazırlıklı, uyanık
Nâkısat-ül-akl: Aklı kısa olanlar
Nemçe: Avusturya'ya Osmanlı Türklerinin verdiği ad.
Nigehbân: Gözcü
Nizam-ı âlem: Dünya düzeni
Palikarya: Rum ırkının kötülüklerini ifadeliyen tip.
Pir-i fânî: Yaşını başını almış
Perverde-i ihsan: İyilik görmüş olan
Sıdk-ı Kelâm: Doğru söz
Sıdk-ül Emîr: Kudret sahibinden gelen iyi ve doğru hareketlere bağlı kalma
Sâdır: Çıkmış olan
Şer'i şerif: Ulu şeriat yolu
Şehzade-i civanbaht: Bahtı açık olan şehzade
Şah-ı saltanat-ı muhil: Saltanat geleneklerini bozucu
Sahibet-ül makam: Yüce makamın sahibi olan kadın kişi.
Tahammür: Kokma, ekşime
Tebelluğ: Alma
Tehyiç-i fitne: Fesadı dürtme, ayaklandırma
Terk-i şeriat: Din buyrukları düzeninden ayrılma.
Telhisci: Özetliyen
Ulûfe: Yeniçerilere ve sipahîlere verilen para
Umur-u şer'iyye: Şeriat işleri
Vâhime: Vehmetmek, hayâl etmek, aslı olmıyan şeyi kafasında yaratmak.
Veçh-i arz: Söyleme yolu
Vehâbî: Necid'de türeyen ve bugün Suudî Arabistanda hâkim olan mezhep.
Züyûf akçe: Eksik ve değeri düşük para
Zuleme: Haksızlık yapanlar, zulmedenler

Rauf Orbay'ı da kaybettik...

Elinizdeki derginin basımı tamamlandığı günlerde, Hamidiye kahramanı, Millî Mücadelenin unutulmaz Başvekili, ahlâk ve karakter sahibi, tertemiz vatanperver muhterem Rauf Orbay'ı da acısı ve derdi kısa süren bir kalb krizi sonunda 16 Temmuz perşembe günü saat 13.20 de kaybettik.

Ölümü ile yeri doldurulmaz bir boşluğu, milletin ve tarihin takdirine emanet eden bu değerli insanın kaybı ile, son yarım yüz yıl Türklüğünün en dikkatdeğer şahsiyetlerinden birisi daha fânî hayata vedâ etmiş bulunuyor.

Kaderin acı bir tecellisi olarak, sekizinci sayımızın kapağı, zaten ve daha evvelinden Rauf Orbay'ın hiç neşredilmemiş bir klişesine ayrılmıştı. Acı olmakla beraber, bu ibretli ve düşündürücü intibakı, istikbalin tarihçisinin ve nesillerin kalbinin, O'na ayıracağı ihtiram yerinin ümid verici nişânesi sayıyoruz.

Aziz hâtırası önünde saygı ile eğiliriz. Önümüzdeki sayıda, kendisi ile son yapılan bir konuşmanın ilgi çekici safhalarını sunacağız.

Bütün samimiyetimizle inanıyoruz ki, Tanrının rahmeti üzerindedir.